

DPN 5989

Title : रामायण सुन्दरकाण्ड RĀMĀYANA SUNDARA KĀND.

Run. No. 6680

Cat. No.

Micro. No.

Subject रामायण महाकाव्य The Ramayana
epic Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 30.5 X 13.5 Folios 124 Lines (in a page)
missing 1, 4, 7, 20, 21, 36, 37, 41, 48-63, 72-74, 77-87,
Chapt. / act / 103-115, 147

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuja. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu / Gurian

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

समाप्ति काव्य । - इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ६२ ॥
A colophon । - इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ६२ ॥

नये ततो हिवहधेगंतुं दक्षिणो दक्षिणां दिशं ९ पूर्वंगप्रवरेर्दृष्टः पूर्वनेकत।
 निश्चयः वहधेरामहध्वर्थे समुद्रवपर्वसु १० निष्प्रमाणा शरीरः सन्निबलं घपि
 पुरणं वं बाहुभ्यां पीडयामास चरणाभ्यां च पर्वतं ११ सच चालाचलश्चाशुमुह
 र्त्तकपि पीडितः तरूणां पुष्पिताग्राणां सर्वपुष्पमशातयत् १२ तेन पादपमुक्ते
 न पुष्पो घेन सुगंधिना सर्वतः संवृतः शैलो वभौ पुष्पमयो यथा १३ तेन चोत्तमवी
 र्येण पीडयमानः स पर्वतः सलिलं संप्रमुखावमज्जद्वहिपः १४ पीडयमानस्त
 वलिनामहेंद्रस्तेन पर्वतः शीतीर्निर्वर्तयामास कांचनां जनराजतीः १५ मुमोच च
 शिलाः शैलो विशालाः समनः शिलाः मधमेनार्चिषा जुष्टो धूमराजिरिवानलः
 १६ हरिणा पीडयमानेन पीडयमानानि सर्वतः गुहाविद्यानि सत्त्वानि विनेदुर्विक

मद

वा.रा.सुं.

२

नैः स्वरेः १० समहान्सत्वसन्नादः शैलपीडानिमित्तजः पृथिवीपूरयामासद्विश
श्रोपवनानि च १० शिरोभिः पृथुभिर्नागाव्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः वमंतः पावकं
घोरंददं शुद्धशनैः शिलाः १९ तास्तदासविषेर्दद्याः कुपितैस्तैर्महाशिलाः ज
ज्वलुः पावकोद्दीप्ताविभिदुश्चसहस्रधा २० यानितौषधिजालानितस्मिन्नाता
निपर्वते विषघ्नान्पिनागानां नशेकुः शमितुं विषं २१ मिद्युतेयंगिरिर्भूतैरिति म
त्वातपस्विनः त्रस्ताविद्याधरास्तस्मादुत्पेतुः स्त्रीगतैः सह २२ यानभूमिगतं हि
त्वाहैममासनभाजनं पात्राणि च महार्हाणि करकांश्च हिरण्मयान् २३ लेट्या
नुच्चावचान् भक्ष्यान्मांसानि विविधानि च आर्षभाणि च चर्मणि खड्गं च कन
कसरून् २४ कृतकं वगुणास्तीव्रारक्तमास्यानुलेपनाः रक्ताक्षाः पुष्कराश्च २

गगनं प्रतिपेदिरे २५ हारनूपुरकेयूरपारिहारैर्धरास्त्रियः विस्मिताः सस्मिता २
स्तस्कराकाशेरमतौः सह २६ दृश्यंतो महाविद्याविद्याधरमहर्षयः सहिता
स्तस्कराकाशेषीक्षां चक्रुश्च पर्वतं १ शुश्रुवुश्च तदा शब्दमूषीणां भावितात्मनां च
रणानां च सिद्धानां स्फुटानां विमलेंचरे २ एष पर्वतसंकाशो हनूमा न्मारुतात्म
जः तितीर्षति महावेगः समुद्रं वरुणाख्यं २७ रामार्थं वानरार्थं च चिकीर्षन्कर्म
दुष्करं समुद्रस्य परंपारं दुष्प्रापं प्रोमुमिच्छति २८ इति विद्याधरावाचः श्रुत्वा
तैषां तपस्विनां तमप्रमेयंददद्भ्युः पर्वते वानरर्षभं २९ दुधुवेचसरोमाणि च कं
पेचानलोपमः ननाद च महानादं समहानि वतो यदः ३० आनुपूर्वाच्च व्रजंतं तं
गूलं लोमनिश्चितं उत्पतिष्यन् विचिक्षेप पक्षिराज इवोरगं ३१ तस्य लंगूल

वा. ए. सु.

३

माविद्धमतिवेगस्य पृथतः दृढो गरुडेनेव ह्रियमाणो महोरगः ३२ बाहू
संस्तभयामास महापरिघसन्निभो आससादकपिः कद्यां चरणौ संचुकोच
च ३३ संहत्य च भुजौ श्रीमान्तथैव च शिरो धरां तेजः सत्तथावीर्यमाविवेश
सवीर्यवान् ३४ मार्गमालोकयन् दूरदृष्ट्वै प्रणिहिते क्षणः रुरोध दृष्ट्ये प्राणा
नाकाशमवलोकयन् ३५ पद्मां दृष्ट्वा मवस्थानं कृत्वा सकपिकुंजरः निकुचक
र्णो हनुमानुत्पतिष्यन् महाबलः ३६ वानरान् वानरश्रेष्ठ इदं वचनमब्रवीत् य
थाराघव निर्मुक्तः शरः श्वसनविक्रमः ३७ गच्छेत्तद्वदमिष्यामि लंकां रावणपा
लितां नहि द्रक्ष्यामि यदि तां लंकां जनकात्मजां ३८ अनेनैव हि वेगेन गमि
ष्यामि सुरालेखं यदि वा त्रिदिवेसीतां न द्रक्ष्यामि कृतश्रमः ३९ बध्वा राक्षसरा

३

रिणाः नयने विप्रकाशे ते पर्वतस्त्रा विवानलो ५६ पिंगे पिंगाक्षमुख्यस्य हृती
परिमंडले चक्षुषी संप्रकाशे ते चंद्रसूर्या विवस्त्रितौ ५७ मुखं नासिकां तस्य ना
भ्रयाताम्रमावभौ संध्यासमभिस्यष्टं यथा स्यात्सूर्यमंडलं ५८ लांगूलं च स
माविद्धं पूवमानस्य शोभते अंबरे वायुपुत्रस्य शक्रध्वज इवोच्छ्रितं ५९ लांगूल
चक्रो हनुमान् शुल्कदंष्ट्रो निलात्मजः व्यरोचत महाप्राज्ञः परिवेषीव भास्करः ६०
स्फिग्देशे नाभिताम्रेण राजसमहाकपिः महतो दारितेनेव गिरिर्गेरिकधातु
ना ६१ तस्य वानरसिंहस्य पूवमानस्य सागरं कक्षांतरगतो वायुर्जीमूतद्वगर्जति
६२ खेयथानि पतत्पुल्का उत्तरांताद्विनिःसृता दृश्यन्ते सानुबद्धा च तया सकपि
कुंजरः ६३ पतत्पतंगसंकाशो व्यायतः शुशुभे कपिः प्रहृष्ट इव मातंगः कक्षया बध्य

वा. ए. सु.

५

मानया ६४ उपरिष्ठाक्षरीरेण छायाया चावगाढया सागरेमारुताविष्टानोरि
वासीतदाकपिः ६५ यंयंदेशंसमुद्रस्यजगामसहाकपिः सतुतस्यांगवेगेनसोन्मा
ददवलक्ष्यते ६६ सागरस्यार्मिजालानामुरसाशैलवर्षणा अभिघ्नस्तमहावेगः
पुपुवेसमहाकपिः ६७ कपिवानश्चबलवान्मेघवानश्चनिर्गतः सागरंमेघनिर्हादं
कुंयंयामासतुर्भशं ६८ विकर्षन्तुर्मिजालानिब्रह्मतिलवणांभसिपुपुवेकपिशा
हंलोविकिरन्तिवरोदसी ६९ मेरुमंदरसंकाशानुहंतान्सुमेहार्णवे अत्यक्राम
महावेगस्तंरंगानाणयन्निव ७० तस्यवेगसमुत्प्लुष्टंजलंसजलदंतदा अंबर
स्कृविबभ्राजेशारदाभ्रमिवाततं ७१ तिमिनक्रद्वपाःकूर्मादृश्यंतेविहतास्तदा
वस्त्रापकर्षणैनेवशरीराणिशरीरिणां ७२ क्रममाणसमीक्ष्याथभुजगाःसा

५

गरंगमाः व्योम्नितंकपशार्दलंसुपर्णमिवमेनिरे ७३ दशयोजनविस्तीर्णात्रिं
शयोजनमायता छायावानरसिंहस्यजवेचारुतराभवत् ७४ श्वेताभ्रघनराजी
ववापुपुत्रानुगामिनीतस्यसाशुशुभेच्छायापतितालवणांभसि ७५ शुशुभेसम
होकायोमहाकपिः वायुमार्गेनिरालंबेपक्षवानिवपर्वतः ७६ येनासौयातिबल
वान्वेगेनकपिकुंजरः तेनमार्गेणसहसाद्रोणीरुतद्रवार्णवः आपातेपक्षि
संधानापक्षिराजद्वव्रजन हनूमानमेघजालानिप्रकर्षन्मारुतोयथा ७७
पांडुरारुणावर्णानिनीलमांजिष्कानिच कपिनाकृष्यमाणानिमहाभ्राणि
चकोशिरि ७८ प्रविशन्तन्मजालानिनिष्यतंश्रुपुनःपुनः मरुन्तश्चप्रकाशश्च
चंद्रमाद्वदश्यते ८० पूर्वमानंतुतंहस्वस्वापूर्वगंतवित्तदा वदधुस्तत्रपुष्पा

= तेजानहा ४

आपतेत्यस्मिन्नि
त्यापातोमार्गद्वयः

वा.रा.सु

६

णिदेवगंधर्वदानवाः ८१ ततापनहितंसूर्यः पूर्वतंवानरेश्वरं सिधेवेचतदावा
यूरामकार्यार्थसिद्धये ८२ त्राषयस्तुषुवुश्चैनं पूर्वमानं विहायसा जगुश्चदेव
गंधर्वाः प्रशंसंतो वनौकसं ८३ नागाश्चतुषुवुर्गक्षारक्षांसि विविधानि च प्रेक्ष्य
सर्वे कपिवरं सहसा विगतकुम्भं ८४ तस्मिन्पूवग शार्दूलं पूवमाने हनूमति ३
श्वाकु कुलमाना यो चिंतयामास सागरः ८५ साहाय्यं वानरैर्द्रस्य यदि नाहं हनूम
तः करिष्यामि न विष्यामि सर्वदा चो विवक्षतां ८६ अहमिश्वाकुना येन सागरे
ण विवर्धितः ३ श्वाकु सचिवश्चायतन्नार्हत्यवसादितुं ८७ तयामया विधातुं
विश्रमेत यथा कपिः शेषं च मयि विश्रांतः सुखी सो तितरिष्यति ८८ इति कृत्याम
तिसा ध्वी समुद्रश्च नमं नसि हिरण्यनाभं मे नाकमुवाच गिरिसत्तम ८९ त्व

मः सनातनः ६ सोयंतस्मत्तिका र्थार्थी त्वतः सन्मानमर्हति त्वन्निमित्तमने
नाहं बहुमानात्प्रबोदितः ७ तिष्ठ त्वं हरि शार्दूल मयि विश्रम्य गम्यतां योजना
नां शतं चापि कपिरेष खमापुतः तव सानुषु विश्रांतः शेषं प्रक्रमतामिति ८
तदिदं गंधवत्स्वादुकंदमूलफलं बहु तदा स्वाद्य हरि श्रेष्ठ विश्रांतोऽथ गमिष्यसि
९ अस्माकमपि संबंधः कपिमुख्यत्वयास्ति वै परव्यातस्त्रिषु लोकेषु महागु
णपरिग्रहः १० वेगवतः पूर्वतो ये पूर्वगामारुतामज तेषां मुख्यतममन्ये त्वामहं
कपिकुजर ११ अतिथिः किल पूजार्हः प्राकृतोऽपि विजानता धर्मजिज्ञासमाने
न किंपुनर्यादृशो भवान् १२ त्वं हि देववरिष्ठस्य मारुतस्य महात्मनः पुत्रस्तस्यै
व वेगेन सदृशः कपिकुजर १३ पूजिते त्वयि धर्मज्ञपूजां प्राप्नोति मारुतः तस्मा

का. ए. सुं.

८

श्रि

त्वं पूजनीयो मे मृणु चाप्यत्र कारणं १४ पूर्वकृतयुगे तात पर्वताः पक्षिणो भ
वनं तेपि जग्मुर्दिशः सर्वा गरुडा इव वेगिनः १५ ततस्तेषु प्रयानेषु देवसंघाः स
हर्षिभिः भूतानि च नयं जग्मुस्तेषां पतनशंकया १६ ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्व
तानां शतक्रतुः पक्षांश्छेदयन्नेता ततः शतसहस्रशः १७ समासुपगतः क्रुद्धो व
ज्रमुद्यम्य देवराट् ततो हं सहसा क्षिसः श्वसनेन महात्मना १८ अस्मिन् ल
वणतो ये च प्रक्षिप्तः पूवगोत्तम गुप्ते पक्षः समग्रश्च तव पित्राभिरक्षितः १९ त
तो हं मानयामित्वा मान्योऽसि मम रूते त्वयाममेष संबधः कपिमुख्य महागुणः २०
अस्मिन्नेवं गते कार्ये सागरस्य ममैव च प्रीतिं प्रीतमनाः कर्तुं त्वमर्हसि महामते
२१ अमं मोक्षय पूजां च गृहाण हरिस्तम प्रीतिं च मम मान्यस्य प्रीतोऽस्मि तद २२

४८

शृणुतात् २२ एवमुक्तः कपिश्रेष्ठ तं न गोतमम ब्रवीत् प्रीतोऽस्मि कृतमाति
थ्यमन्युरेषोपनीयतां २३ त्वरते कार्यकालो मे अहश्चाप्यतिवर्तते प्रीतिं प्राप्नु
मया दत्तान् स्थातव्यमिहांतरा २४ इत्युक्त्वा पाणिना शैलमालम्ब्य हरिपुंगवः ज
गाम्काशमाविश्य वीर्यवान् ग्रहसन्निव २५ स पर्वतसमुद्राभ्यां बहुमाना दवे
क्षितः पूजितश्चाप्यपन्नाभिराशीर्भिरभिनन्दितः २६ द्यौर्ध्वं दूरमाप्नुमहि
त्वो शैलमहार्णवो पितुः पंथानमासाद्य जगाम विमलैवरे २७ भूपश्चोर्ध्व
गतिं प्राप्य गिरिंतमवलोकयन् वायुसन्नुर्निरालम्बे जगाम कपिकुंजरः २८
तद्वितीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्मसुदृढं मशशंसुः सुराः सर्वे सिद्धाश्च परम
र्षयः २९ देवताश्च भवन्द्दृष्ट्वा तत्र स्थातव्यं कर्मणा कांचनस्य सुनाभस्य स

अ

ग. ए. सु.
२

हस्ताक्षश्चवासवः ३० उवाचवचनं धीमान्परितोषात्सगजदं सुनाभं पर्वत
श्रेष्ठं स्वयमेव शचीपतिः ३१ हिरण्यनाभशैलेन्द्रपरितुष्टोस्मितेभृशं अम
यतेप्रयच्छामि गच्छसौम्यपथासुखं ३२ सात्सुक्यं ते सुमहद्विश्रातस्य हनूमतः
क्रमतो योजनशतं निर्भयस्य भवे सति ३३ रामस्येव हि तायेव याति दाशर
थैः कपिः सन्क्रियां कुर्वता शतयातोषितो स्मिदृढं त्वया ३४ सतत्प्रहर्षम
लभद्विपुलं पर्वतोत्तमः देवतानां पतिं दृष्ट्वा परितुष्टं शतक्रतुं ३५ सर्वे द
त्तवरः शैलो वभ्रवावस्थितस्तदा हनूमांश्चमुहूर्तेन व्युत्तिचक्राम सागरं ३६
ततो देवाः संगंधर्वा सिद्धाश्च परमर्षयः अब्रुवन् सूर्यसंकाशां सुरसां नागमा
तरं ३७ अयं वातात्मजः श्रीमान्पूवते सागरोपरि हनूमान्नाम तस्य त्वं मुहू

९

र्त्तुविघ्नमाचर ३८ राक्षसं रूपमास्थाय सुघोरं पर्वतोपमं दंष्ट्राकरालं पिंगाक्षं व
क्त्रं कृतवान्भस्मश ३९ बलमिच्छामहे ज्ञातुं भयश्चास्य पराक्रमं त्वां विजेष्य सुपाये
न न विषादं वागमिष्यति ४० एवमुक्तानुसा देवी देवतेरभिसत्कृता समुद्रमध्ये
सुरसा विभ्रती राक्षसं वपुः ४१ विकृतं च विरूपं च ~~विषयं~~ सर्वस्य च भयावहं पूवमा
न हनूमंतमावृत्ते दमुवाच ह ४२ मम भक्ष्यः प्रदिष्टः स्वामी श्वरैर्वानिरर्षभ अहं
त्वां भक्षयिष्यामि प्रविशेदं ममाननं ४३ वरराघपुराद तोमम धात्रेति सत्वरं व्या
दाय वक्त्रं विपुलं स्फुटासामा रुतेः पुरा ४४ एवमुक्तः सुरसया प्रहृष्टवद नो ब्रवी
त् रामो दाशरथिर्नाम प्रविष्टो दंडकावनं ४५ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वैदेह्या च
पिभार्यया ४६ अस्य कार्यविषयस्तस्य बहवैरस्य राक्षसैः तस्य सीता हताभार्या रा

वारा.सु.
१०

वणेनयशस्विनी ४० तस्याः सकाशं दत्तो हंगमिष्ये रामशासनात् कर्तुमर्ह
सिरामस्य साक्षं विषयवासिनि ४८ अथवा मेथिली दृष्ट्वा रामं चाक्षिप्य कारिणं
आगमिष्यामि ते वक्त्रं संप्रति शृणोमि ते ४९ एवमुक्ता हनुमता सुरसा कामरूपि
णी अब्रवीन्तातिवर्तेन्माकश्चिदेष वरो मम ५० तं प्रयातं समुद्दीक्ष्य सुरसा वा
क्यमब्रवीत् बलं जिज्ञासमाना सा नागमाता हनूमतः ५१ निविश्य वदनं मेघगं
तव्यवानरोत्तमवरणपुण्ड्रं तोममधात्रेति सत्वरं ५२ व्यादाय विपुलं वक्त्रं स्थि
ता सामारुतेः पुरा एवमुक्तः सुरसा कुट्टो वानरपुंगवः ५३ अब्रवीत् कुरु वै वक्त्रं
येन मां विषहिष्यसि इत्युक्त्वा सुरसा कुट्टो दशयोजनमायता ५४ दशयोजन
विस्तारो हनूमान भवतदा चकार सुरसाप्यास्य विंशद्योजनमायतं ५५ तदृष्ट्वा

१०

तदृष्ट्वा मेघसंकाशमित्यादि शतयोजनमायतमित्यंतश्चोकास्तु प्रक्षिप्ता इति कतकः

व्यादितं त्वास्य वायुपुत्रः सुबुद्धिमान् र दार्घजिह्वं सुरसा सुभीमं नरकोपमं
५६ तदृष्ट्वा मेघसंकाशं विंशद्योजनमायतं हनूमांस्ततः कुट्टं श्रियोजन
मायतः १ चकार सुरसा वक्त्रं चत्वारिंशत्योद्धितं बभूव हनुमान् वीरः पंचाशद्यो
जनोद्धितः २ चकार सुरसा वक्त्रं षष्ठियोजनमुद्धितं तदेव हनुमान् वीरः सप्ततीयो
जनोद्धितः ३ चकार सुरसा वक्त्रं अशीतियोजनोद्धितं हनुमान नलप्रख्यानवतिं
योजनोद्धितः ४ चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतं ससंक्षिप्यात्मनः कायं जी
मूतद्वयमारुतिः तस्मिन् दूतं हनुमान् बभूव गुणमात्रकः ५७ सोभिषघाथत
दृष्ट्वा निष्यस्य च महाबलः अंतरिक्षे स्थितः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ५८ प्रवि
ष्टोऽस्मि हिते वक्त्रं दाक्षायणिनमोस्तुते गमिष्ये यत्र वै देही सत्यश्चासीद्दरस्तव

वा.रा.सु.
११

५९ तं दृष्ट्वा वद नान्मुक्तं चंद्रं राहुमुखादिव अत्र वीसुरसा देवी सेनरुपेण वा
नरं ६० अर्थसिध्दै हरिश्चैष्ट गच्छसौम्ययथासुखं समानय च वैदेही राघवेण महात्म
ना ६१ तत्तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्मसुदुष्करं साधुसाध्विति भूतानि प्रशशंसुस्तदा ह
रिं ६२ ससागरमना धृष्य मभ्येत्य वरुणालयं जगामाकाशमाविश्य वेगेन गरुडोप
मः ६३ सेविते वारिधाराभिः पतंगैश्च निषेविते चरिते कैशिकायै रैरावत निषेविते
६४ सिंहकुंजरशार्दूलपतंगोरगवाहनैः विमानैः संपतद्भिश्च विमलैः समलंक
तं ६५ वज्राशनिसर्मस्य शैः पावकै रिव शोभिते कृतपुण्यैर्महाभागैः स्वर्गति
भिरधिष्ठिते ६६ बहताहव्यमत्पतं सेविते चित्रमानुना ग्रहनक्षत्रचंद्रार्कतारा
गणविभूषिते ६७ महर्षिगणगंधर्वनागयक्षसमाकुले विविक्ते विमले विश्वेवि

वा

११

श्रावसुनिषेविते ६८ देवराजगजाक्रांते चंद्रसूर्यपथेशिवे विताने जीवलो
कस्य विमले ब्रह्मनिर्मिते ६९ बहुशः सेविते वीरेर्विद्याधरगणै र्वते जगाम वा
युमार्गे च गरुत्मानि वमारुतिः ७० हनूमान्मेघजालानि प्राकर्षन्मारुतो यथा
काला गरुसवर्णानिरक्तपीतसितानि च ७१ कपिना कृष्यमाणानि महाभाणि
च काशिरं प्रविशन् नभजालानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ७२ प्रावृषीदुरिवाभा
तिनिष्पतन् प्राविशंस्तथा प्रदृश्यमानः सर्वत्र हनूमान्मारुतात्मजः ७३ मे
जैवरं निरालंबं पक्षयुक्तं द्वाद्रिंशद् पूर्वमानंतु तं दृष्ट्वा सिंहिकाना मराक्षसा
७४ मनसा चिंतयामास प्रवृद्धा कामरूपिणी अघदीर्घस्य कालस्य भविष्या
म्यहमाशिता ७५ इदं मम महासत्त्वं चिरस्य वशमागतं इति संचिंत्य मनसा ह

गण. सु.
१२

यामस्यसमाक्षिपत् ७६ छायायांगृत्वमाणा यांचितयामासवानरः समा
क्षिसोस्मिसहसापंगूकृतपराक्रमः प्रतिलोमेनवातेनमहानौरिवसागरे तिर्य
गूर्ध्वमधश्चैववीक्षमाणस्तदाकपिः ७८ ददर्शसमहासत्त्वमुत्थितंलवणांभसि
तेहस्वाचिंतयामासमारुतिर्विकृताननं ७९ कपिराज्ञायथारव्यातंसत्वमभू
तदर्शनं छायाग्राहिमहावीर्यंतद्दिदंनान्नसंशयः ८० सतांबुध्वार्थतत्वेनसिं
हिकांमतिमान्कपिः व्यवर्धतमहाकायः प्राहृषीवबलाहकः ८१ तस्यसाका
यमुद्दीक्ष्यवर्धमानंमहाकपेः वक्त्रंमसारयामासपातालावरसंनिभं ८२
घुनराजीवगर्जतीवानरंसमभिद्रवत् सददर्शततस्तस्याविकृतंसुमहन्मुखं
८३ कायमात्रंचमेधावीमर्माणिचमहाकपिः सतस्याविकृतेवक्त्रेवज्जसंह

१२

ननःकपिः ८४ संक्षिप्यमुहुरात्मानंनिपपातमहाकपिः आस्येतस्यानिम
ज्जंतंरहशुःसिद्धचारणाः ८५ यस्यमानंयथाचंद्रंपूर्णपर्वणिराहुणा तत
स्तस्यानखैस्तीक्ष्णैर्मर्माण्युत्कृत्यवानरः ८६ उत्सपाताथवेगेनमनःसंपातवि
क्रमः तांतुहस्याचधत्वाचदाक्षिण्येननिपात्यसः ८७ कपिप्रवीरोवेगेनववृधे
पुनरात्मवान् हतहस्ताहनुमतापपातविधुरांभसि स्वयंभुवेवहनुमानसूयत्
स्यानिपातनेऽ ८८ तांहतांवानरेणाश्रुपतितोवीक्ष्यसिंहिकां भूतान्पाका
शचारीणितमूचुः पूवगोतम ८९ भीममयूकृतंकर्ममहत्सत्त्वमाहतं सा
धयार्थमभिप्रेतमैरिष्टपूवतांवर ९० यस्यत्वतानिचत्वारिवानरैर्द्रवथातव
धृतिर्हृदिर्मतिर्दीक्ष्यसकर्मसुनसीदति ९१ सतैःसंपूजितः पूज्यःप्रतिपन्न

अरिष्टं बाधारहितं
रिष्टं हिंसापातितं

वा. ए. सुं.

१३ वि

प्रयोजनः जगामाकाशमाविश्य प्रपन्नगाशनवत्क्षपिः ९२ प्राप्तभयिष्यपारक्त
सर्वतः परिलोकयन् योजनानां शतस्यांते वनराजीह दर्शसः ९३ हृद्दर्शचप
तन्नेव विध्वंसमभूषितं द्वीपं शाखाभृगुश्रेष्ठो मलयोपवनानि च ९४ सागरं सा
गरानूपान्सागरानूपजान्द्रुमान् सागरस्य च पत्नीनां मुखान्यपि विलोकयत् ९५
समहामेघसंकाशं समीक्ष्योत्तमान्मालवान् निरुधंतमिवाकाशं चकार मतिमा
नमति ९६ कायवृद्धिं प्रवेगं च मम दृष्ट्वेव राक्षसाः मयि कोत्तहलं कुर्युरिति मेने
महामतिः ९७ ततः शरीरं संक्षिप्य तन्महीधुरसन्निभं पुनः प्रकृतिमाये देवी
तमो हृद्वा लवान् ९८ तद्रूपमति संक्षिप्य हनूमान्प्रकृतौ स्थितः त्रीन् क्रमा
निव विक्लम्य बलिवीर्यहरो हरिः ९९ स चारुना नाविधिरूपधारी परं समासा

१३

यसमुद्रतीरं समीक्ष्य लंकां गिरिवर्यमूर्ध्नि कपिरक्ततस्मिन्निपपातपर्वते वि
धाय रूपं व्यथयन् गद्विजा न्सागरं दानवपुन्नगायुतं बलेन विक्लम्य महो
र्मिमालिनं निपत्य तीरे च महोदधे स्तदा परैरशक्यं प्रतिपन्नरूपः समीक्षि
तात्मा समवेक्षितार्थः २०० ततः सलंबस्य गिरेः समूहे विचित्रकूटे निपपात
कूटे सकेतकोटालकनारिकेले महाभ्रुकूटप्रतिमो महात्मा २०१ ततस्तसं
प्राप्य समुद्रतीरं समीक्ष्य लंकां गिरिवर्यमूर्ध्नि कपिरक्ततस्मिन्निपपातपर्वते
विधूय रूपं व्यथयन् गद्विजान् २०२ स सागरं दानवपुन्नगायुतं बलेन वि
क्लम्य महोर्मिमालिनं निपत्य तीरे च महोदधे स्तदा दर्शं लंकाममरावतीमि
दं सार्वरामायणे सुंदरकांडे प्रथमः सर्गः १ श्रीराम ससागरमना धूष्य म

वा. ए. सु.
१४

त्रिकम्पमहाबलः त्रिकूटस्य तटे लंकां स्थितः खच्छोददर्शह १ ततः पाद
पमुक्तेन पुष्पवर्षेणावीर्यवान् अभिव्यस्ततस्तत्र बभौ पुष्पमयो हरिः २ यो
जनानां शतं श्रीमान्तीर्त्वाप्युत्तमविक्रमः अनिश्वसन्कपित्तत्रनग्लानिम
धिगच्छति ३ शतान्यहं योजनानां क्रमेण सुबहून्यपि किंपुनः सागरस्यांतं सं
ख्यातं शतं योजनं ४ स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः पूर्वतामपि चोत्तमः जगाम वेगवान्
कालं घयित्वा महोदधिं ५ शार्दूलानि च नीलानि गंधवंति वनानि च मधु
मंति च मध्येन जगाम नगवंति च ६ शैलांश्च तरुसंछन्ना न्वनराजीश्वरपुष्पि
ताः अभिचक्राम ते जस्वी हनूमान् युवगर्षभः ७ स तस्मिन् न चलेतिष्ठन्
नान्युपवनानि च स नगाग्नेस्त्रितो लंकां ददर्श पवनात्मजः ८ सरलानुक

१४

र्णिकारंश्च खर्जूरंश्च सुपुष्पितान् प्रियालान्मुचुलिं दंश्च कुटजान् केतका
न्यपि ९ प्रियंगूनां धशूणांश्च नीपांससंछदांस्तथा असनान्कोविदं रांश्च क
रवीरांश्च पुष्पितान् १० पुष्पभारनिवद्वांश्च तथा मुकुलितानपि पादपान् विहगा
कीर्णान्यवनाधूतमस्तकान् ११ हंसकारं डवाकीर्णवापीः पद्मोत्पलाहताः
आक्रीडांश्च विधानरम्यांश्च विधांश्च जलाश्रयान् १२ संततान् विविधैर्ह
स्तैः सर्वतु फलपुष्पितैः उद्यातानि च रम्याणि ददर्श कपिकुंजरः १३ समा
साद्य च लक्ष्मीवान् लंकां रावणपालितां परिखाभिः सपत्नीभिः सोत्पलाभि
रलंकृतां १४ सीतापहारणात्तेन रावणेन सुरक्षितां समंताद्विचरन्ति श्वरा
क्षसैरुगधन्वभिः १५ कांचनेनावृतां रम्यां माकारेण महापुंरी गृहेश्च गिरिसं

वा. ए. सु.
१५

काशेः शारदां बुद्धसन्निभैः १६ पांडुराभिः प्रतोलीभिरुच्चाभिरभिसंवृतां अद्वा
लकुशताकीर्णपताकाध्वजशोभितां १७ तोरणैः काचनेर्दिव्यैर्लतापंक्तिविरा
जितैः ददर्श हनुमानलंकां देवो देवपुरीमिव १८ गिरिर्मुद्गिरिस्तुलंकां पांड
रैर्भवनेः शुभैः ददर्श सकपिः श्रीमान्पुरीमाकाशगामिव १९ पालितां राक्षसै
द्रेण निर्मितां विश्वकर्मणा पूवमानामिवाकाशो ददर्श हनुमान्कपिः २० वप्र
प्राकारजघनां विपुलां बुवनां वरां शतघ्नीशूलकेशांतामट्टालकवतंसकां २१
मनसेवकृतं लंकां निर्मितां विश्वकर्मणा द्वारमुत्तरमासाद्य चिंतयामासवानरः
२२ कैलासनिलयप्रख्यमालिखंतमिवो वरं ध्रियमाणमिव काशं मुक्तिं नै
र्भवनोत्तमैः २३ संपूर्णराक्षसैर्घोरैर्गुहामाशीविषैरिव तस्याश्च महती गुप्तिं

१५

सागरं च निरीक्ष्य सः रावणं चरिषुं चोरे चिंतयामासवानरः २४ आगत्यापी
हहरयो भविष्यति निरर्थकाः न हि युद्धे न वै लंका शक्यजेतुं सुरैरपि २५ द्रुमा
लविषमां लंकां दुर्गारावणपालितां प्राप्यापि सुमहाबाहुः किं करिष्यति राघ
वः २६ अवकाशेन साम्प्रत राक्षसेषु भिगम्यते न दोनस्य न भेदस्य नैव युद्धस्य
दृश्यते २७ चतुर्णामेव हि गतिर्वीनराणां तरस्विनां बालिपुत्रस्य नीलस्य ममरा
जश्च धीमतः २८ यावज्जानामि वेदे ह्यायदि जीवति वानवा तत्रैव चिंतयिष्यामि
दृष्ट्वा तां जनकात्मजां २९ ततः संचिंतयामास मुहूर्तं कपिकुंजरः गिरेः शृंगे स्ति
तरत्स्मिन् रामस्यास्युदयं ततः ३० अनेन रूपेण मया न कया शरक्षसां पुरी प्रवेष्टुं
राक्षसेर्गुहां तूरेर्बलसमन्वितैः ३१ महोजसो महावीर्या बलवंतश्च राक्षसाः वंच

वा.रा.सु.
१६

नीयामयासर्वे जानकीपरिमार्गता ३२ लक्ष्म्यालक्ष्येणारूपेणारात्रौलंकापुरीम
या प्राप्तकालं प्रवेष्टुमेकत्वंसाधयितुंमहत् ३३ तांपुरीतादृशीदृष्ट्वादुराधर्षासुर
सुरैः हनूमांश्चितयामासविनिश्चयस्यमुहुर्मुहुः ३४ केनोपायेनपश्येयमेथि
लीजनकात्मजा अदृष्टोराक्षसैंद्रेणारावणेनदुरात्मना ३५ नविनश्येत्कथं
कार्येणमस्यविदितात्मनः एकामेकरक्तपश्येयंरहितेजनकात्मजा ३६ भूता
श्चार्थाविनश्यन्तिदेशकालविरोधिताः विकूबद्धतमासाद्यतमः सूर्योदयेयथा
३७ अर्थानर्थानरेवुद्दिनिश्चितापिनशोभते घातयेतीहकार्याणिदूताः पं
डितमानिनः ३८ नविनश्येत्कथंकार्येवैकव्यनकथंभवेत् लंघनंचसमुद्रस्य
कथंनुनमवेद्वया ३९ मयिदृष्टेनुरक्षोभीरामस्यविदितात्मनः नवेद्यर्थमिदं

१६

व

मार्जारः

कार्येणवणानर्थमिच्छतः ४० नहिशक्यंकचित्स्छातुं अविज्ञातेनराक्षसैः अ
पिराक्षससूर्येणकिमुतान्येनकेनचित् ४१ वायुरप्यत्रनाज्ञातश्चरेदितिमतिर्म
म नत्वेनाविदितंकिंचिद्रक्षसांभीमकर्मणां ४२ इहाहंयदितिष्णामिस्वेनरूपेणसंव
तः विनाशमुपयास्यामिभर्तुरर्थश्चाहास्यति ४३ तदहंस्वेनरूपेणरजन्याहस्वतांगतः
लंकामभिपत्तिष्यामिराघुस्यार्थसिंहये ४४ रावणस्यपुरीरात्रौप्रविश्यसुदुरासदां
प्रविश्यभवनंसर्वद्रक्ष्यामिजनकात्मजां ४५ इतिनिश्चित्यहनूमान्सूर्यस्यात्ममयंक
पिः आचकांक्षेतदावीतेवैदेत्यादर्शनोत्सुकः ४६ सूर्येचालंगतेरात्रौदेहंसंक्षिप्य
मासृतिः वृषदशकमात्रोयवभूवाद्भुतदर्शनः ४७ प्रदोषकालेहनूमांत्तूर्णमुत्पत्य
वीर्यवान् प्रविवेशपुरीरंम्यांप्रविभक्तमहापथा ४८ प्रासादमात्ताविततांरत्नैःकांच

वा. सु. रा
१७

नसन्निभैः शतकुंभनिभैर्जालैर्गन्धर्वनगरोपमां। ४९ सप्तभोमाष्टभोमैश्च
ददर्शमहापुरीं स्तुलैः स्फटिकसंकाशैः कार्तस्वरविभूषितैः तैलैः शुभ्रैः
निभवनान्यत्ररक्षसां ५० कंचिनानिविचित्राणितोरणानिचरक्षसां लंकामुद्योतया
मासुः सर्वतः समलंकृतां ५१ अचिंत्यामभुताकारां हस्तालंकां महाकपिः आसी
द्विषसो दृष्ट्वा वैदेत्यादर्शनोत्सुकः ५२ सपांडुराविष्टविमानमालिनीमहार्हजां
बूनदजालतोरणां यशस्विनीरावणाबाहुपालितां क्षपाचरैर्भीमबलैः सुपालितां
५३ चंद्रोपि साचिव्यमिवास्वकुर्वन्तारागणैर्मध्यगतो विराजन् ज्योत्स्नाविताने
नवितत्यलोकानुतिष्ठतेनेकसहस्ररश्मिः ५४ शंखप्रमंक्षीरमृणात्स्वर्णमुद्रकुमा
नं व्यवभासमानं ददर्श चंद्रं सकपिप्रवीरः पोष्यमानं सरसीवहं स ५५ इत्यादि १७

तीयसर्गः २ सलंबशिखरेलंबेलंबतोयदसन्निभे सत्वमास्त्रायमेधावीह नृमान्ना
रुतात्मजः १ निशिलंकामहासखोविवेशकपिकुंजरः रम्यकाननतोयाद्यौपुरीरावण
पालितां २ शारदांबुधरप्रत्येर्भवनेरुपशोभितां सागरोपमनिर्घोषां सागरानिसे
विता ३ सुपुष्टबलसंपुष्टायथेवविदपावती चारुतोरणनिर्यूहापांडुरद्वारतोरणां
४ नुजगाचरितांगुस्तां शुभां भोगवतीमिव तां सखिं दुष्टनाकीर्णो ज्योतिर्गणनि
षेधेवितां ५ चंडमारुतनिर्ह्रादां यथाचाप्यमरावती शतकुंभेनमहताप्राकारेणा
भिसंहतां ६ किंकिणीजालघोषाभिः पताकानिरलंकृतां आसाद्यसहसादृष्टः
प्राकारमभिपेदिवान् ७ विस्मयाविष्टहृदयः पुरीमालोक्य सर्वतः जांबूनदमये
दरिर्वैदूर्यकृतवेदिकैः ८ मणिस्फटिकमुक्ताभिर्मणिकुट्टिमभूषितैः तसंहाटकनि

वा.रा.सु
१८

यू हे राजतामलयांडरेः ९ वैदूर्यकृतसोपादनेः स्फटिकंजरपांसुभिः चारुसं
जवनोपेतैः खमिवोत्पत्तिनैः शुभैः १० कौंचवर्हिणसंधुषेः राजहंसनिषेवितैः
तूर्याभरणानिर्घोषैः सर्वतः परिनादितां ११ वस्त्रोक्तसारप्रतिमासमीक्ष्यनगरी
ततः खमिवोत्पत्तितां लंकां जहर्षहनुमान्कपिः १२ तां समीक्ष्यपुरीलंकां राक्षसा
धिपतेः शुभां अनुत्तमामृद्धिमतीं चिंतयामासवीर्यवान् १३ नेयमन्येननगरी
शक्या धर्षयितुं बलात् रक्षितारावणाबलैरुद्यतायुधपाणिभिः १४ कुमुदी
गदयोर्वापिसुषेणस्य महाकपेः प्रसिद्धेयं भवेद्भूमिर्मेदद्विद्विदयोरपि १५
विवस्वतस्तनूजस्य हरेश्चक्रेश्च पर्वणाः क्रक्षस्य कपिमुख्यस्य मम चैव गतिर्भवे
त् १६ समीक्ष्य च महाबाहोराघवस्य पराक्रमं लक्ष्मणस्य च विक्रान्तमभवत्प्री

१८

तिमान्कपिः १७ तारत्नवसनोपेतां गोष्ठागारावतंसकां यंत्रागारस्तनीमृदां मम
हामिव भूषितां १८ तां नष्टतिमिरां दीपैर्भास्वरैश्च महागृहेः नगरीराक्षसैर्द्रुस्यसद
दर्शमहाकपिः १९ अथ सा हरिशार्दूलं प्रविशन्तं महाकपिं नगरीस्तेन रुपेण दृष्ट
शपवनात्मजं २० सा तं हरिवरं दृष्ट्वा लंकारावणापालितां स्वयमेवोत्पत्ता तत्र विह्वलानेन
दर्शना २१ पुरस्तात्तस्य वीरस्य वायुसन्नोरतिष्ठन्तं मुंचमाना महानादं मन्त्रवीत्यवनात्म
जं २२ कस्त्वं केन च कार्येण दृष्ट्वा शोचनालय कथयस्व हयतंतं यावत्प्राणा धरति ते
२३ न शक्यं खल्वियं लंकां प्रवेष्टुं वानरत्नया रक्षितारावणाबलैरभिगुप्ता समन्ततः
२४ अथ तां मन्त्रवीदीरोह नूमानग्रतः स्थितां कथयिष्यामि यत्तंतं यन्मातृपरि
पृच्छसि २५ का त्वं विरूपनयना पुरद्वारे वतिष्ठसे किमर्थं चापि मां क्रोधान्निर्भर्त्सयसि

वा.रा.मु.

२०

ग

दारुणे २६ हनूमद्वचनं श्रुत्वा लंकासाकामरूपिणी उवाच वचनं क्रुद्धापहं
पवनात्मजं २७ अहं राक्षसराजस्य रावणस्य महात्मनः आज्ञाप्रतीक्षा दुर्धर्षार
क्षामि नरीमिमां २८ न शक्यं मामवज्ञाय प्रवेष्टुं नगरीमिमां अद्य प्राणैः परित्यक्तः
स्वप्स्यसे निहतो मया २९ अहं हि नगरीलंकायामेव पूर्वांगम सर्वतः परिरक्षामि
अतस्ते कथितं मया ३० लंकाया वचनं श्रुत्वा हनूमद्रुतात्मजः यत्नवान्सहरिश्चे
ष्टः स्थितः शैलद्वारपरः ३१ सतां स्त्रीरूपविकृतां दृष्ट्वा वानरपुंगवः आवभाषे य
मेधावी सत्त्ववान्युवगर्षभः ३२ दृष्ट्वा मि नगरीलंकासादप्राकारतो रणीं इत्यर्थमि
ह संप्राप्तः परं को त्वहं लं हि मे ३३ वनान्युपवनानीह लंकायाः काननानि च सर्वतो
गृहमुख्यानि द्रष्टुमागमनं हि मे ३४ तस्य तद् वचनं श्रुत्वा लंकासाकामरूपिणी

स्व ४

न्मा ५

२०

दधिं चापि समेधयंतं भूतानि सर्वाणि विराजयंतं ददर्श शीतांशुमया मियान्तं
२ यामातिलक्ष्मीर्भुवि मंदरस्यायथाप्रदोषेषु च सागरस्था तथैव तोयेषु
च पुष्करस्थारराजसाचारुनिशाकरस्था ३ हं सो यथाराजतपंजरस्थः सिंहो य
थामंदरकंदरस्थः वीरो यथागर्वितकुंजरस्थः श्वंद्रोऽपि बभ्राज तथा वारस्थः ४
स्थितः ककुत्था निवतीक्ष्य शृंगो महाचलः श्वेतद्रवोर्ध्वशृंगः हस्ती वज्रांबुज
हव दुश्शृंगो विभाति चंद्रः परिपूर्णशृंगः ५ विनष्टशीतो बुभुक्षारपंको महाग्रह
ग्राह विनष्टपंकः प्रकाशालक्ष्म्याश्रयनिर्मलां कोरराजचंद्रो नगवांश्छ शंकः
६ शिलातलं प्राप्य यथामृगेंद्रो महारणं प्राप्य यथा गजेंद्रः राज्यं समासाद्य यथा
नरेन्द्रं लया प्रकाशो विरराज चंद्रः ७ प्रकाशचंद्रो दयनष्टदोषः प्रहृष्टरक्षः पिशिता

रामु.

२२

शहोषः रामानिरामेरितचित्तहोषः स्वर्गप्रकाशोभगचान्प्रहोषः ८ तंत्रीस्व
राः कर्णसुखाः प्रवृत्ताः स्वपतिनार्यः पतिभिः सुपृक्ताः नक्तंचराश्चापितथाप्रवृ
त्ताविहर्तुमत्यन्दुतरोद्रवृत्ताः ९ मत्तप्रमत्तानिसमाकुलानिरथाश्रुभद्रासनसं
कुलानि वीरश्रियाचापिसमाकुलानिददर्शधीमानसंकपिः कुलानि १० परस्प
रंचाधिकमाक्षिपंति भुजांश्चपीनानधिविद्विष्यंति मत्तप्रलापानधिविद्विष्यंति
मत्तानि चान्योन्यमधिविद्विष्यंति ११ रक्षांसिवक्षांसिचविद्विष्यंति गात्राणिकांता
सुचविद्विष्यंति रूपाणिचित्राणिचविद्विष्यंति दृढानिचापानिचविद्विष्यंति १२ द
दर्शकांताश्चसमालभंत्यस्तथापरास्तत्रपुनः स्वपंत्यः सस्त्ववक्त्राश्चतथाह
संत्यः कुद्धाः पराश्चापिविनिश्चसंत्यः १३ महागजैश्चापितथानदद्भिः सुपूजि

२२

नैश्चापितथासुसद्भिः रराजवीरैश्चविनिश्चसद्भिः हृदाभुजंगैरिवनिश्चसद्भिः १४
बुद्धिप्रधानानुचिराभिधानानसंश्रद्धुद्धधानानजगतः प्रधानान् नानाविधा
नानुचिराभिधानानददर्शतस्यापुरियातुधानान् १५ ननददृष्टाचसतानसु
रूपान्तानागुणानात्मगुणानुरूपान् विद्योत्तमानानसचतान्सुरूपान्ददर्श
कांश्चिच्चपुनर्विरूपान् १६ ततोचराहोः सुविशुद्धभावास्तेषांस्त्रियस्तत्रमहानु
भावाः प्रियेषुपानेषुचसक्तभावाददर्शतारादवसुखभावाः १७ स्त्रियोज्वलतीस्त्र
पयोपगूढानिशीथकालेरमणोपगूढाः ददर्शकाश्चिस्त्रमहोपगूढायथाविहंगावि
हगोपगूढाः १८ अन्याः पुनर्हर्म्यतलोपविष्टास्तत्रप्रियांकेषुसुखोपविष्टाः मर्तुःप
राधर्मपरानिचिष्टाददर्शधीमान्मदनोपविष्टाः १९ अप्राहताकांचनराजिवर्णाः

चिहंगीरिवेस्यः

रासु
२३

काश्चित्पराध्यास्तपनीयवर्णाः पुनश्चकाश्चिच्छुशलक्ष्मवर्णाः कांतप्रहीणारुचि
रांगवर्णाः २० ततः प्रियान्प्राप्यमनोभिरामान्सुप्रीतियुक्ताः सुमनोभिरामाः २१
हेषुहृषाः परमाभिरामाहरिप्रवीरः सददर्शरामाः २१ चंद्रप्रकाशाश्च हिव
क्रमालावक्राः सुपक्ष्माश्च सुनेत्रमालाः विभूषणानां चददर्शमालाः शतह
रानामिवचारुमालाः २२ नैवेवसीतां परमाभिजातां पथिस्थिते राजकुले प्रजा
तां लतां प्रफुल्लामिबसाधुजातां ददर्शनन्वीमनसमभिजानी २३ सनातनेवर्त्म
निसंनिविष्टां रामेक्षणां तामदनामिविष्टां भर्तुर्मनः श्रीमदनुप्रविष्टां स्त्रीभ्यः परा
भ्यश्च सदाविशिष्टां २४ उष्णार्द्रितां सानुसृतां कंदीपुरावराहोत्तमनिष्कंदीं सु
जातपक्ष्मां मभिरक्तकंठीं वनेप्रवृत्तामिवनीलकंठीं २५ अव्यक्तरेखामिवचंद्र

२३

लेखां पांसुप्रदिग्धामिवहेमरेखां क्षतप्ररूढामिवाणारेखां वायुप्रभग्नामि
वमेघरेखां २६ सीतामपश्यन्मनुजेश्वरस्य रामस्य पत्नीं वदतां चरस्य व
भूवदुःखोपहतश्चिरस्य पूर्वंगमो मंदरवाचिरस्य २७ इत्यार्षेण रामायणे चात्मी
कीये सुंदरकांडे पंचमः सर्गः ५ सनिकामविमानेषु विचरन्कामरूपधृक् वि
च चारकपिलं कांलाघवेन समन्वितः १ आससादचलक्ष्मीवानराक्षसेन्द्रे नि
वेशनं प्राकारेणार्कवर्णेन भास्वरेण भिसंवृतं २ रक्षितं राक्षसेर्भौमेः सिंहैरिव
महद्वनं समीक्षमाणो भवनं च काशेकपिकुंजरः ३ रूप्यकोपहितैश्चित्रैस्तो
रणैर्हेमभूषणैः विचित्रानिश्चकक्ष्यामिर्द्वारैश्चरुचिरेर्चृतं ४ गजास्थिते
महामात्रैः शूरैः श्वविगतश्रमैः उपस्थितमसंहायेर्हयैः स्पंदनयायिभिः ५

व

रा.सु.
२४

सिंह व्याघ्र तनु त्रा लोर्दोतकां च न राजतैः घोषवन्दिर्विचित्रैश्च सदा विचरितं रथैः
६ बहुरत्नसमाकीर्णं परार्घ्यासनभूषितं महारथसमावायं महारथमहास
नं ७ दृश्ये श्रुपरमोदारैस्तैस्तैश्चमृगपक्षिभिः विविधैर्बहसहस्रैः परिपूर्णं समं
ततः ८ विनीतैरंतपालैश्चरक्षोभिश्च सुरक्षितं मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः परिपूर्णं
समंततः ९ मुदितप्रमदारत्नं राक्षसेन्द्रनिवेशनं वराभरणसंहादेः समुद्रस्वननि
स्वनं १० तद्वाजगुणसंपन्नं मुखे श्रवरचंद्रनैः महाजनसमाकीर्णं सिंहैरिव म
हद्वनं ११ मेरीमदंगाभिरुतं शंखघोषविनादितं नित्यार्चितं पर्वसुतं पूजितं राक्षसैः
सदा १२ समुद्रमिव गंभीरं समुद्रसमनिस्वनं महासनो महद्वैर्महारत्नपरिच्छंदं
१३ महारत्नसमाकीर्णं ददर्श समहाकपिः विराजमानं वपुषा गजाश्चरथसंकुलं

पर्वसुसुतः सोमो
पस्मिन् युजायैतत्प
मे ३ वसते

२४

१४ लंकाभरणमित्येव सोमन्यतमहाकपिः च चारहनुमांस्तत्रावणास्य समीप
तः १५ गृहाद्गृहं राक्षसानामुद्यानानि च सर्वशः वीक्ष्यमाणोऽप्यसं त्रस्तः प्रासादां
श्च चारुसः १६ अवपुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनं ततो न्यस्तु विवेश महापार्श्व
स्ववीर्यवान् १७ अथ मेघप्रतीकाशं कंभकर्णनिवेशनं विभिषणास्य च तथा पुपु
वे समहाकपिः १८ महोदरस्य च तथा विरूपाक्षस्य चैव हि विद्युज्जिह्वस्य भवनं विद्यु
न्मालैस्तथैव च १९ वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुपुवे समहाकपिः शुकस्य च महावेगः सार
णस्य च धीमतः २० तथा चंद्रजितो वेश्मजंगम हरियूथपः जंबुमालैः सुमालैश्च ज
गाम हरि सत्तमः रश्मिकेतोश्च भवनं सूर्यशत्रोस्तथैव च वज्रकायस्य च तथा पुपुवे
समहाकपिः २१ धूम्राक्षस्याथ संपाते भवनं मारुतात्मजः विद्युद्रूपस्य भीमस्य चैन

पु

CM

5

10

20

25

30

35

विघनस्प

रा.सु

२५

अश्वान्

स्यैव २३ शुक्रनोत्पत्तस्य शठस्य कपटस्य च ह्रस्वकर्णस्य दंष्ट्रस्य रोमशस्य च
क्षसः २४ युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वजग्रीवस्य सादिनः विद्युजिह्वद्विजिह्वानां तथा
हस्तिमुखस्य च २५ करालस्य विशालस्य शोणिताक्षस्य चैव हि पूर्वमानक्रमेण
वहनूमान्मारुतात्मजः २६ तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायशाः तेषामुद्धिमता
मृद्धिर्ददर्शसमहाकपिः २७ सर्वेषां समन्ति क्रम्य भवतानि समन्ततः असि सदाय
लक्ष्मीवान् राक्षसैर्द्रनिवेशने २८ रावणस्योपशयि न्योद्दर्शहरि सत्तमः विचर
न् हरि शार्ङ्गलो राक्षसीर्विकृते क्षणाः २९ शूलमुद्गरहस्ताश्च शक्तितो मरधारिणः
दृदर्शविविधानगुल्माक्षस्य रक्षः पतेर्गृहे ३० राक्षसांश्च महाकायान् तानाग्रहर
णोद्यतान् रक्तान् श्वेतान् सितान् श्वापिहरीं श्वापि महाजवान् ३१ कुलीनान् रूपसंप

राम

२५

नानागजान् परगजारुजान् शिक्षितान् गजशिक्षायां ऐरावतसमान्युधि
३२ निहंतुं परसेन्यानां गृहे तस्मिन् दृदर्शसः क्षरत् श्रयथामेघान् स्रवत् श्र
यथा गिरीन् ३३ मेघस्तनिते निर्घोषान् दुर्धर्षान् समरे परैः सह संवाहिनीस्तत्र
जाबूनदपरिष्कृताः ३४ बहेमजालैरविच्छिन्ना ह्यरुणादित्यसन्निभाः दृदर्शरा
क्षसैर्द्रस्य रावणस्य निवेशने ३५ शिबिकाविविधाकाराः सकपिर्मरुतात्मजः
लतागृहाणि चित्राणि चित्रशालागृहाणि च ३६ कीडागृहाणि चान्यानि दारु
पर्वतकानि च कामस्य गृहकं रम्यं हि वागृहकमेव च ३७ दृदर्शराक्षसैर्द्रस्य राव
णस्य निवेशने समंदरतलप्रख्यं मयूरस्थानं संकुलं ३८ ध्वजयष्टिभिराकी
र्णदृदर्शभव नोत्तमं अनंतरत्ननिचयनिधिजालं समन्ततः धीरनिश्चितकर्मा

रा.सं.
२६

गंगहंभूतपतेरिव ३० अर्चिर्निश्चापिरत्नानां तेजसा रावणास्पव विरराज चतुर्दे
श्वरश्चिन्मवानि चरश्चिन्मभिः ४० जंबूनंदमयान्येव शयनान्यासनानि च भाजना
निचम्युभाणि ददर्श हरिपूथपः ४१ मध्वासवकृतकुंदं मणिभाजनसंकुलं म
नोरममसंबाधं कुबेरभवनं यथा ४२ नूपुराणां च चोषणाकांचीनां निःस्वनेन च
मृदंगतालनिर्घोषैर्घोषवभिर्विनादितं ४३ प्रासादसंघातयुतं लीरलशतसंकु
लं सुमृदुकक्षंहनुमानप्रविवेश महागहं ४४ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये
सुंदरकांडे षष्ठः सर्गः ६ सवेश्मजालंबलवान् ददर्श व्यासकवेदूर्यसुवर्णजालं
यथामहत्प्रावृषिमेघजालं विधुन्विनद्धं सविहंगजालं १ निवेशनानां विविधा
श्च शालाः प्रधानशंखायुधचापशालाः मनोहराश्चापि पुनर्विशाला ददर्श च

राम
२६

श्चाद्रिषु चंद्रशालाः २ गृहाणि नानावसुराजितानि देवासुरैश्चापि सुपूजितानि
सर्वैश्च दोषैः परिवर्जितानि कपिर्ददर्श स्वबलार्जितानि ३ तानि प्रयत्नाभिसमा
हितानि मयेन सा कपिर्ददर्श स्वबलार्जितानि ४ ततो ददर्श कृतमेघरूपं मनोहरं कोचन
चारुरूपं रक्षोधिपस्यात्मबलानुरूपं गृहोत्तमं स्वप्रतिरूपरूपं ५ महीतले स्वर्ग
मिव प्रकीर्णं श्रिया ज्वलंतं बहुरत्नकीर्णं नानातरूणां कुसुमावकीर्णं गिरिरि
वाग्रजसावकीर्णं ६ नारीप्रवेकैरिव दीप्यमानं तडिभिरभोधरमर्च्यमानं हंस
प्रवेकैरिव बाह्यमानं श्रिया युतं खेसुकृतं विमानं ७ यथानगायं बहुधा तु चित्रं य
थानभश्च ग्रहचंद्रचित्रं ददर्श युतीकृतचारुमेघचित्रं विमानं बहुरत्नचित्रं ८

२७
 महीकृता पर्वतराजा पूर्णाशेलाः कृता वृक्षवितानपूर्णाः वृक्षाः कृताः पुष्पवितानपू-
 र्णाः पुष्पकृतं केसरपत्रपूर्णं ९ कृतानिवेशमानि च पांडुराणितया सुपुष्पा अपि पुष्क-
 रिण्यः पुनश्च पद्मानि सकेसराणि वनानि चित्राणि सरोवरणि १० पुष्पादयं नाम विरा-
 जमानं रत्नप्रभानिश्च विधूर्णमानं वेश्मोत्तमानामपि चोच्चमानं महाकपित्त्रमहावि-
 मानं ११ कृताश्च वैदूर्यमया विहंगा रूप्यप्रवालेश्च तथा विहंगाः चित्राश्च नानावसुनि-
 र्मुजंगात्पानुरूपानुरागाः शुभांगाः १२ प्रवालजा वृन्दपुष्पपक्षाः सलीलमावर्जितजि-
 त्पक्षाः कामस्य साक्षादिवर्जिताः कृता विहंगाः सुमुखः सुपक्षाः १३ निपुज्यमाना
 श्रगजाः सुहस्ताः सकेसराश्चोत्पलपत्रहस्ताः वभूवदेवी च कृता सुहस्ता लक्ष्मीस्तदापि
 निपप्रहता १४ इतीव तद्गुहमभिगम्य शोभनं सविस्मयो नगमिव चारुदर्शनं पुनश्च तस्य

कंदरं

२७

१०
 रमसुगंधिसुंदरं हिमात्ययेन गमिव चारुदर्शनं १५ ततः सतांकपिरनिपत्य पूजितां चर कंदरं
 नपुंरीदशमुखबाहुनिर्जितां अदृश्यतां जनकसुतां सुपूजितां सुदुःखितः पतिगुणवेगनि अभूदिति शेषः
 र्जिता १६ ततस्तदा बहुविधभावितात्मनः कृतात्मनो जनकसुतां सुखवर्त्मनः अयस्य
 तो भवदतिदुःखितं मनस्स चक्षुषः प्रविचरतो महात्मनः १७ इत्यार्ये वा सुसमः सर्गः
 स तस्य मध्ये मवनस्य संस्थितं महद्विमानं मणिचित्रचित्रितं प्रतप्तजा वृन्दजालक रत्न
 त्रिमंददर्शधीमानपवनात्मजः कपिः १ तदप्रमेयं प्रतिकारक त्रिमं कृतं स्वयं साञ्जितिविश्व
 कर्मणा दिवंगतं वायुपथे प्रतिष्ठितं व्यराजतादित्यपथस्य लक्ष्मवेत् २ न तत्र किंचिन्न कृतं प्र-
 यत्नतो न तत्र किंचिन्न महाघोरत्नवत् न ते विशेषानियताः सुरेधपिन तत्र किंचिन्न महाविशे-
 षवत् ३ तपः समाधानपराक्रमार्जितं मनः समाधानविचारचारिणं अनेकसंस्थानवि

सु

२८

शेषनिर्मितं तत्तत्तत्तुल्यविशेषनिर्मितं ४ मनः ~~समाधा~~ समाधाय नुशीघ्रगामिनंदुरासदं
 मारुततुल्यगामिनं महात्मनां पुण्यकृतां महर्धिनां यशसिनामग्यमुदामिवालयं ५
 विशेषमात्रं व्यविशेषसंस्थितं विचित्रकूटं बहुकूटमंडितं मनोभिरामं शरदिंदुनिर्मलं विचि
 त्रकूटं शिखरं गिरिर्यथा ६ वहंति यंकुंडलशोभिताननामहाशनाव्योमचरानि शाचराः वि
 हतविधैस्तविशाललोचनामहाजवाभूतगणाः सहस्रशः ७ प्रतप्तचामीकरचारुदर्श
 नं वसंतमासादपि चारुदर्शनं सपुष्पकं तत्र विमानमुत्तमंददर्शतद्वा नरवीरसत्तमः ८
 इत्यार्षे वा सुंद ० अष्टमः सर्गः ८ तस्यालयवरिष्ठस्य मध्ये विपुलमास्थितं ददर्श भवन
 श्रेष्ठं हनूमान्मारुतात्मजः १ अर्द्धयोजनविराट्पार्श्वमायतं योजनं महत् भवनं राक्षसैर्द्रुस्य
 बहुप्रासादसंकुलं २ मार्गमाणास्तु वैदेही सीतामायतलोचनां सर्वतः परिचक्राम हनूमान्
 वसंतपुष्पोत्करचारुदर्शनं ४

२८

रिसूदनः ३ उत्तमं राक्षसावासं हनूमानवलोकयन् आससादाथ लक्ष्मीवानरा
 क्षसैर्द्रनिवेशनं ४ चतुर्विधागोर्ध्विरदैस्त्रिविधागोस्तथैव च परिक्षिप्तमसंवाधं रक्ष
 माणामुदायुधैः ५ राक्षसीभिश्च पत्नीभीरावणस्य निवेशनं आहूता निश्च विक्र
 म्यराजकन्या निरावृतं ६ तन्नक्रमकराकारांतिमिंगिलस्य षाकुलं वायुवेगसमाधू
 तैः पद्मैरिव सागरं ७ या हि वैश्रवणो लक्ष्मीर्याचेंद्रे हरिवाहने सारावणगृहे रम्या
 नित्यमेवानपायिनी ८ या च राज्ञः कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च तादृशी तद्दिशि यावा
 न्नादीरक्षोगृहे विह ९ तस्य हर्म्यस्य मध्यस्थं वेश्म चान्यत्सु निर्मितं बहुनिर्भूहसंपुक्तं
 ददर्श पवनान्मजः १० ब्रह्मणो र्थे कृतं दिव्यं दिवि यद्विश्वकर्माणां विमानं पुष्पकं नाम
 सर्वरत्नविभूषितं ११ परेण तपसाले भेयतु कुबेरः पिता महात् कुबेरमोजसाजित्वाले

सु.

२९

मेतद्राक्षसेश्वरः १२ ईहामृगसमायुक्तैः कार्तस्वरहिरण्यैः सुकृतेराचिनेः स्तंभैः प्रदी जितं
 समिवचश्रिया १३ मेरुमंदरसंकाशेरुद्धिखद्विरिवावरं कूटागारैः शुभागारैः सर्वतः
 समलंकृतं १४ ज्वलनार्कप्रतीकाशंसुकृतं विश्वकर्मणा हेमसोपानसंयुक्तं चारुवरवेदिकं
 १५ जालवातायनेर्युक्तं कांचनेः स्फाटिकैरपि इंद्रनीलमहा नीलमणिप्रवरवेदिकं १६
 विद्रुमेणविचित्रेणामणिभिश्चमहाधनेः चतुर्लभिश्चमुक्ताभिस्तलेनाभिविराजितं १७ निस्तु
 चंदनेनचरत्तेनतपनीयनिभेनच सुपुष्पगंधिनयुक्तमादित्यतस्तु गोपमं विमानं पु
 ष्यकंदिव्यमारुरोहमहाकपिः १८ तत्रस्थः सर्वतोगंधपाननक्षात्रसंभवं दिव्यं समु
 च्छितं जिघ्रद्रूपवंतमिवानिलं १९ संगंधस्तं महासत्वं वंधुर्वंधुमिवोज्ज्वलं इतएहिसुवाचैव
 तत्रैसावणाः २० ततस्तां प्रस्थितः शालाददर्शनहंती शिवां रावणस्य मनैः कांतां कांतमि
 यत्र हा

२९

ववरस्त्रियं २१ मणिसोपानविकृतां हेमजालविराजितां स्फाटिकैरावृततल्लोतांतरित
 रूपिकां २२ मुक्तावज्रप्रवालैश्चरूपचामीकरैरपि विभूषितां मणिस्तंभैः सुवहुस्तंभभू
 षितां २३ समैर्ऋजुभिरत्सुचैः समंतात्सुविभूषितैः स्तंभैः पक्षोरिवात्सुचैर्दिव्यं संप्रस्थि
 तमिव २४ महत्याकुययास्तीर्णा एथिवीलक्षणांकया एथिवीमिव विस्तीर्णा सुराष्ट्रगृह
 मालिनी २५ नादितां मज्जविहगेर्दिव्यगंधाधिवासितां परार्घ्यस्तरणोपेतारक्षोधिपनि
 षेवितां २६ धूम्रामगरुधूपेन विमलं हंसपांडुरं पत्रपुष्पोपहारेण कल्माषीमिव सु
 प्रभां २७ मनसो मोदजननी वर्णास्यापि प्रसाधिनी तां शोकनाशिनी दिव्यां श्रियः संज
 ननीमिव २८ इंद्रियाणीन्द्रियार्थैस्तु पंचपंचभिरुत्तमैः तर्पयामास मातेव तदा एव एषा
 लिता २९ स्वर्गाय देवलोको यमिंद्रस्यापि पुरी भवेत् सिद्धिर्वेयं पराहिस्यादित्यमन्य

२९

सु.
३०

तमारुतिः ३० प्रध्यायतइवापश्यतप्रदीपांस्तत्रकांचनान धूर्त्तानिवमहाधूर्त्तेर्देवने
नपराजितान ३१ दीपानांचप्रकाशेनतेजसाएवणस्यच अर्चिभिर्भूषणानांचप्रदीपे
त्यभ्यमन्यत २२ ततोपश्यत्कुथासीनंनानावर्णावरत्नजं सहस्रवरनारीणांनावे
षविभूषितं २३ परिवृत्तेर्हराचेतुषाननिद्रावशंगतं क्रीडितोपरतंरात्रौप्रसुप्तंवलवत्त
दा ३४ तत्प्रसुप्तंविस्तरुचेनिःशब्दांतरभूषितं निःशब्दहंसभ्रमरंयथापप्रवनंमहत
३५ तस्मांसंवृतदंतानिमीलिताक्षीणिमारुतिः अपश्यत्पद्मगंधीनिवदनानिसुषो
षितां ३६ प्रवृद्धानीवपद्मानितासांभूत्वाक्षपात्यये पुनःसंवृतपत्राणिचाविबबु
त्तदा ३७ इमानिमुखपद्मानिनियतंमत्तपदपदाः अंबुजानीवपुष्पाणिप्रार्थयंतिपुनः
पुनः ३८ इतीवामन्यतश्रीमानुपयत्यामहाकविः मेनेदिगुणतरत्नानिसलिलोद्भवेः ३९

ना

१

३०

समानि

ग्लानानि

सातस्यशुशभेशालताभिःस्त्रीभिर्विराजिता शारदीवप्रसन्नाद्योस्तारभिर
मिशोमिता ४० सचताभिःपरिवृतःशुशभेरक्षसाधिपःयथाह्युपतिःश्रीमंस्त
रभिरभिसंवृतः ४१ याश्चवर्तेवराजाराःपुण्यशेषसमाहृताःइमोस्ताःसंगताःक
तनादतिमेनेहरिस्तदा ४२ ताराणामिवसुव्यक्तंमहतीनांशुभार्चिषां प्रभावर्णप्रसा
दाश्चविरेजुस्तत्रयोषितां ४३ व्याहृतकचपीनस्तकूपकीर्णवरभूषणाःपानव्यापा
मकालेषुनिद्रोपहतचेतसः ४४ व्याहृततिलकाःकाश्चित्काश्चिदुद्भूतनूपुराःपार्श्वे
गलितहाराश्चकाश्चित्परमयोषितः ४५ मुक्ताहारवृताश्चान्याःकाश्चित्सलिलवाससःव्या
विहरशब्दनादामाःकिशोर्यदववाहिश्चहाणःकासांचिदुद्भूताःहंसादववभुःसुसारत
नमध्येषुयोषितां ४६ अपरासांचवेडूर्वाःकादवाइवपक्षिणाःहेमस्तत्राणिचान्यासां
ताः ४७ अकुंडलधराश्चान्यानिच्छिन्नामदितस्त्रजः॥गजेंद्रमदिताःफुल्लालताइवमहावने॥४८
चंद्रशुकिरणाभा

३१

चक्रवाकाश्वाभवन् ४९ हंसकारंडवोपेताश्चक्रवाकोपशोमिताः आपगाश्च
 तारेजुर्जघने पुलिने रिव ५० किंकिणीजालसंकौशास्नाहेमविपुलांबुजाः भाव
 ग्नाहायशक्तीराः सुमानद्यद्वावभुः ५१ मृदुघंगेषुकासांचिलुचाग्रेषुचसंस्थिताः
 वभूवुर्भूषणानीकानाभूषणाएजयः ५२ अंशुकांताश्चकासांचिमुखमारु
 तकंपिताः उपर्युपरि काणां व्याधयंते पुनः पुनः ५३ ताः पताकाश्चोद्धृताः पत्नी
 नारुचिरप्रभाः नानावर्णसुवर्णानां वक्त्रमूलेषु रेखिजिरे ५४ ववल्गुश्चात्रकासांचि
 तकुंडलानि शुभानि च मुखमारुतसंकं पेमहं महंचयोषितां ५५ शर्करासवगंधः
 सः प्रहंत्यासुरभिः सुखं तासां वदननिश्वासः सिषेवेण वर्णा तदा ५६ रावणाननशंका
 श्चकाश्चिद्रावणयोषितः मुखानि स्मसपत्नीनामुपाजिघ्रन् पुनः ५७ असर्थसक्तम

राम०

३१

च

न सोरावरोतावरस्त्रियः अस्तं त्राः सपत्नीनां प्रियमेवाचरं तदा ५८ वाहू उपनि
 धायान्याः पारिहार्यविभूषितान् अंशुकानि चरम्याणि प्रमदास्तत्र शिशिपुरे ५९
 अन्यावक्षसि चान्यस्यास्तस्याः काचित्पुनर्भुजं अपरात्वं कर्म न्यस्यास्तस्याश्चाप्य
 पराभुजौ ६० ऊरुपार्श्वकटी एव मन्योन्यस्य समाश्रिताः परस्परं निविष्टां ग्यो मद
 सेहव शानुगाः ६१ अन्योन्यं स्यांगसंस्पर्शात् प्रीयमाणाः सुमध्यमाः एकीकृत्य
 भुजाः सर्वाः सुषुपुस्तत्र योषितः ६२ अन्योन्यनुत्प्रेणस्त्रीमालाग्रयिता हि सा मा ६३
 लेवग्रयिता सूत्रेशु शुभे मत्तषट्पदा ६४ लतानां माधवे मासि फुह्रानां वायुसे
 वनात् अन्योन्यमालाग्रयितं संसक्तकुसुमोच्चयं ६५ प्रतिवेष्टितसुखंधम
 न्योन्यभ्रमएकुलं आसीद्वनमिवोद्धृतं स्त्रीवनं रावणस्य तत् ६५ उचितेषुपि सुखा

जसू

सु.
३२

तं न तासां योषितां तदा विवेकः शक्यमाधातुं भूषणां गंवरसं जां ६६ रावणे सुख
संविद्ये ताः स्त्रियो विविधप्रभाः ज्वलंतः कांचनाः दीपाः प्रेक्षंते निमिषाद् व ६७
राजर्षिपितृद्वैत्यानां गंधर्वाणां च योषितः रक्षसां च भवन्कन्यास्तस्य कामवशंगताः
६८ युद्धकामेन ताः सर्वा रावणेन जिताः स्त्रियः समदामदनेनैव मोहिताः काश्चिदा
गताः ६९ न तन्न काचित्प्रमदाप्रसह्यवीर्योपपन्नेनागुणो न लब्धाः न चान्यकामापि
न चान्यपूर्वा विनावराहो जनकात्मजा तु न चाकुलीनान च हीनरूपानादाक्षिणाना
नुपचारयुक्ता भार्या भवत् तस्य न हीनसत्त्वा न चापिकांतस्य न कामनीया ७१
वभूवु द्विसुहरीश्वरस्य यदीह शीराघवधर्मपत्नी इमा यथा राक्षसा राजभार्याः सु
जातमस्येति हि साधु बुद्धेः ७२ पुनश्च सोचिं तपदार्तरूपो ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता

रा
३२

अथायमस्यं कृतवान् महालालं के. श्वरः कष्टमनार्यकर्म ७३ हरिः उदृत्यार्धे वा सुंदरं
काञ्चनमः सर्गः ९ तन्न दिव्योपमं मुखं स्फटिकं रत्नभूषितं अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श
शयनासनं १ हांत कांचनचित्रांगैर्वैद्यैश्च वरासनेः महार्हात्तरणोपेतैरुपपन्नं महाधनैः
तस्य चैकतमे देशे दिव्यमाल्योपशोभितं ददर्श पांडुरं कृत्रं ता एधिपति सन्निभं ३ जात
रूपपरिस्त्रिं संचित्रमानोः समप्रभां अशोकमालाविततं ददर्श परमासनं ४ बालव्य
जवनहरताभिर्घोष्यमानं समंततः गंधैश्च विविधैर्जुषं वरधूषेन धूपितं ५ परमास्त
रणास्तीर्णं आविकाजिनसंघृतं दामभिर्वनमाल्यानां समंतादुपशोभितं ६ तस्मिन्
जीमूतसंकाशं प्रदीप्तोज्ज्वलकुंडलं लोहिताक्षं महाबाहुं महारजतवाससं ७ लोहिते
नानुलिप्तांगं चंदनेन सुगंधिना संध्या रक्तमिवाकाशे तोयदंसतडिङ्गुणं ८ वृत्तमा

सु.

३३

वण

भरणैर्द्विभैः सु रूपं कामरूपिणं सद्यश्च वनगुल्माढुनं प्रसुप्तमिव मंदरं ९ क्रीडितो
 परतं एवैव भरणभूषितं प्रियं राक्षसकन्यानां राक्षसानां सुखावहं १० पीत्वाप्यु
 परंतं चापि ददर्श समहाकपिः भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाधिपं ११ निश्वसंतं य
 था नागं एव नरोत्तमः आसाद्य परमो द्विग्नः सौपासपत्नसुभीतवत् १२ अया रोहणमासा
 द्यवेदिकांतरमाश्रितः स्वीवं राक्षसशार्दूलं प्रेक्षते स्म महाकपिः १३ शशुभे राक्षसेंद्र
 स्य स्वपतः ॥ शयनं शुभं गंधहस्तिनिसंविष्टं यथा प्रस्त्रिवणं महत् १४ कांचनांगद
 सन्त ह्यो ददर्श समहात्मनः विशिष्टो राक्षसेंद्रस्य सुजाविंद्रध्वजोपमो १५ ऐरावतवि
 षाणाग्रे एपीडनकृतव्रणौ वज्रो हिरितपीनां सो विष्णुचक्रपरिक्षणौ १६ पीनौ
 समसुजातां सो संगतो बलसंयुतौ सुलक्षणनखांगुष्ठोस्वंगुलीयकलक्षितौ १७

३३

संहतोपरिधाकारो हतौ करिकरोपमौ विशिष्टो शयने शुभे पंचशीर्षाविवोरगौ १८
 शशक्षतजकल्पेन सुशीतेन सुगंधिना चंदनेन परार्धेन स्वनुलिप्तो स्वलंकृतौ १९ उ
 त्तमस्त्रीविमृदितौ गंधोत्तमनिषेधितौ यक्षपन्नगगंधर्वदेवदानवराविणो २० ददर्श
 सकपित्तस्ववाहू शयनसंस्थितौ मंदरस्यांतरे सुप्तौ महाहीरुषिताविव २१ ताभ्यां स
 परिपूर्णभ्यामुभाभ्यां राक्षसेश्वरः शुशुभेऽचलसंकाशः शृंगाभ्यामिव मंदरः २२ चूत
 पुन्नागसुरभिवकुलोत्तमसंयुतः मृष्टान्तरससंयुतः पानगंधपुरः २३ तस्य राक्षसराज
 स्य निश्चक्राम महात्मान् शयानस्य विनिश्वासः पूरय ॥ निवतहृहं २४ मुक्ता
 मणिविचित्रेण कांचनेन विराजता मुकुटेनापरत्तेन कुंडलो ज्वलिताननं २५ रक्तचंद
 नदिग्धेन तथा हारेण शोभिना पीनायत विशालेन वक्षसा निविराजता २६ पांडुरेणाप

सरः

सु.
३४
शिवे

विद्वे नक्षौमेण ~~सुसंवीतं~~ शतजेश्वां महार्हेण सुसंवीतं पीतेनोत्त ~~र~~ वाससा २० माष
एशीप्रतीकाशं निश्वसंते भुजंगवत् गागेहृति तोयांते प्रसुप्तमिव कुंजरं २० चतुर्भिः
कांचनैर्दीप्यमानं चतुर्दिशं प्रकाशोक्तसर्वो गंगमेघं विद्युद्गणे रिव २९ पादमूलगता
श्रवणं ददर्श सुमहात्मनः फलीः सप्रियभार्यस्य तस्परक्षः पतेर्गृहे ३० शशिप्रकाशे
दनावरकुंडलभूषणः अम्लानमाल्याभरणददर्श हरियूथपः ३१ नृत्यवादित्रकुश
लाक्षसेंद्रभुजांकगाः वराभरणाधारिण्योनिषमादृष्टशेकपिः ३२ वज्रवेद्युग्मभोगि
श्रवणं तेषु योषितां ददर्श तापनीयानि कुंडलान्यंगदानि च ३३ तासांचंद्रोपमेव त्रैः शुभे
रुल्लिख कुंडलेः विराजत विमानं तत्र भस्मारागणै रिव ३४ मद्व्यायामखिन्ना राराक्षसेंद्रस्य
योषितः तेषु तेषु वकाशेषु प्रसुप्ता भूतनुम ध्यमाः ३५ अंगहारैस्तथैवान्याकोमले नृत्यशा

३५

लिनी विन्यस्तशुभसर्वो गी प्रसुप्ता वरवर्णिनी ३६ काचिद्दीपां परिष्वज्य प्रसुप्ता संप्रका
शते महानदीप्रवीणं वनलिनीपोतमाश्रिता ३७ अन्याकक्षगतेनैव मंडूके नोसिते क्ष
णा प्रसुप्ता भामिनी भाति बालपुत्रे वत्सला ३८ पट्टहं चारुसर्वो गी न्यस्य शेते शुभनी
चिरस्वरमणालब्ध्वा परिष्वज्येव कामिनी ३९ काचिद्दीपां परिष्वज्य प्रसुप्ता कमललोच
नावरं प्रियतमं गृह्य सकामेव हि कामिनी ४० विपंचोपरि गत्या न्याजियता नृजशालि
नी निद्रावशमनुप्राप्ता सहकांतेव भामिनी ४१ अन्याकनकसंकाशैर्मृदुपानैर्मनोर
मेः मृदंगं परि विध्यांगैः प्रसुप्ता मत्तलोचना ४२ भुजपाशांतस्थेन कक्षगेन कुरोदरी य
एवेन सहानिंघासुप्रामदकृतश्रमा ४३ डिंडिमं परि गत्या न्याजयेवा सक्त डिंडिमा प्र
सुप्ता तरुणवत्समुपगूत्येव भामिनी ४४ काचिदाडंबरं नारी भुजसंभोगपीडितं कृत्वा

वाद्यभेदः
स्त

२

सुं.
३५

कमलपत्राक्षीप्रसुतामदमोहिता ४५ कलशीमपविध्या न्याप्रसुताभातिभामिनी
वसंतेपुष्पशवलामालेवपरिमार्जिता ४६ पाणिभ्यांचकुचौकाचिन्सुवर्णकलशोप
मो उपगूत्वावलासुशानिद्रावशमुपागता ४७ अन्याकमलपत्राक्षीपूर्णेन्दुसदृशा
नना अन्यामालिङ्ग्यसुश्रोणीनिद्रावशमुपागता ४८ आतोद्यानिविविचित्राणिपरिष
ज्वरस्त्रियः निपाञ्चकुचौसुप्ताः कामिन्यः कामुकानिव ४९ तासामेकांतविन्यस्तेश
यानांशयनेशुभेददर्शरूपसंपन्नामथतांसकपिः स्त्रियं ५० मुक्तामणिसमायुक्ते भू
षणैः सुविभूषितां विभूषयतीमिवच स्वश्रियाभवनोत्तमं ५१ गौरीकनकवर्णाभामि
णामंतःपुरेश्वरीकिपिमंदोदरीतत्रशयानांचारुरूपिणी ५२ तांदृष्ट्वाबमहाबाहुभूषितां
मास्तामजः तर्कयामाससीतेतिरूपयौवनसंपदा ५३ हर्षेणमहतायुक्तोननंदहरियू

३५

स्तत्रान्याः काश्चित्कृत्स्नावरांगनाः काश्चित्कांचनवर्णा ग्यः प्रमदाराक्षसालये ३४ तासां
निद्रावशत्वाच्चमदनेनविमूर्छितं पद्मिनीनांप्रसुतानांरूपमासीद्यथेवहि ३५ एवंसर्वमशे
षेणएवणांतःपुरंकपिः ददर्शसमहातेजानददर्शचजानकी ३६ निरीक्षमाणश्रुततस्ताः
स्त्रियःसमहाकपिजगाममहतीशंकांधर्मसाध्वसशंकितः ३७ परद्वीवरोधस्यप्रसुसस्य
निरीक्षणांददंखलुममत्यर्थधर्मलोचंकरिष्यति ३८ नहिमेपरदाराणांदृष्टिर्विषयवर्तिनी
अयंचान्नमयादृष्टः परदारपरिग्रहः ३९ तस्यप्रादुरभस्वितापुनरन्यामनस्विनः नि
श्चितेकांतचित्तस्यकार्यनिश्चयदर्शिनी ४० कामंदृष्ट्वामयासर्वाविश्वरताएवणस्त्रि
यः ननुमेमनसः किंचिद्वैकृत्यमुपपद्यते ४१ मनोहिहेतुः सर्वेषामिन्द्रियाणां प्रवर्तनेशु
भाशुभास्ववस्यासुतच्चमेसुव्यवस्थितं ४२ नान्यत्रहिमयाशक्यावैदेहीपरिमार्गितुंस्त्रि

सु. स. योहिस्त्वापुहश्यतेस्त्रियः संपरिमार्गणे ४३ यस्यस्त्वस्ययायोनिस्तस्यांत्यरिमार्ग्यतेनशक्यं
 ३८ प्रमदाभया मृगीषुपरिमार्गितुं ४४ तदिदंमार्गितंतावच्छुद्धेनमनसामया एवएतःपुरं सर्वं
 र्वकन्याश्च दृश्यतेनचजानकी ४५ देवगंधकन्याश्चवीर्यवान् अवैक्षमाणोहनुमानौवापश्यतजा
 नाग ३ नकी ४६ तामपश्यन्कपिलत्रपश्यंश्चान्यावरस्त्रियः अपक्रम्यतदावीरः प्रस्थातुमुपच
 क्रमे ४७ सभूयःसर्वतः श्रीमान्मारुतिर्यत्नमास्थितः आपानभूमिमुत्सृज्यतोविचेतुं
 प्रचक्रमे ४८ इत्यार्षे श्रीमद्रामावांसुदः एकादशः सर्गः ११ सतस्यमध्योभवनस्य
 संस्थितोलतागृहांश्चित्रगृहान्निशागृहान् जगामसीतां प्रतिदर्शनो सुकोनचैवतां यश्य
 तिचारुदर्शनां १ सचिंतयामासततो महाकपिः प्रियामपश्यन्नरघुनंदनस्य ध्रुवं न
 सीताध्रियते यथा नमे विचिन्वतो दर्शनमेति मेयिती २ सा एक्षसानां प्रवरेणावाला

३९

सशीलसंरक्षणात्त्यरासती अनेननूनं प्रतिदृष्टकर्मणाहता भवेदार्थपथे परे स्थिता
 ३ विरूपरूपा विहृता विवर्चसो महानता दीर्घविरूपदर्शनाः समीक्ष्यता एक्षसा एजयो
 पितो भयाद्विनष्टा के जनके स्वरात्मजा ४ सीतामदृष्ट्वा त्वनवाप्ययोरुपे विहृत्य कालं स
 हवानरेश्चिरं नमेस्ति सुग्रीवसमीपगा गतिः सुती दृष्ट्वा दंडो बलवांश्चवानरः ५ दृष्ट्वा मंतः पु
 रं सर्वदृष्ट्वा राक्षसयोषितः नसीता दृश्यते सा धीवया जातो मम श्रमः ६ किं नु मां वानरः
 सर्वगतं वक्ष्यंति संगताः गत्वा तत्र त्वया वीर किं कृतं तद्दृष्ट्वा खनः ७ अदृष्ट्वा किं प्रवक्ष्यामि
 तामहं जनकात्मजां ध्रुवं प्रायमुपेक्ष्यंति कालस्य च्यतिवर्तने ८ किं वा वक्ष्यंति हृदश्च जाववा
 नंगदश्च सः गतं पारं समुद्रस्य वानरश्च समागताः ९ अनिर्वेदः श्रियो मूलमनिर्वेदः परं सुखं
 भूयस्तत्र विचेष्ट्यामि नयत्र विचयः कृतः १० अनिर्वेदो हि स तर्तसर्वार्थेषु प्रवर्तकः कणेति

सु.
३९

सफलं जंतोः कर्म यत्न करोति सः ११ तस्मादनिर्वेदकृतं यत्नं वेष्टे हमुत्तमं अदृष्टं श्रविचेष्ट्या
मिदं शान एवण पालितान् १२ आपान शाला विचितास्तथा पुष्पगृहाणि च चित्रशालाश्च
विचिताभूयः श्री उग्रहाणि च १३ निष्कृतं तररथ्या श्रविमानानि च सर्वशः इति संचित्य भूयो
पि विचेतुमुपचक्रमे १४ भूमिग्रहाश्चेत्यग्रहान् गृहातिगृहकानपि उत्पतत्रिपतं श्रापिति एन्
गच्छन् पुनः क्वचित् १५ अर्पयन् श्रद्धारणिक पातान्पवधदयन् प्रविशन्निष्पतं श्रापिप्रपत-
त्रुत्पतत्रपि सर्वमप्यवकाशं सविचचारमहाकपिः १६ चतुरंगुलमात्रोपि नावकाशः सवि-
द्यते एवणांतः पुरेतस्मिन् यंक पिर्न जागाम सः १७ प्राकारांतरं विध्य श्रवेदिकाश्चेत्यसं-
श्रयाः श्वभ्राश्च पुष्करिण्यश्च सर्वे तेनावलोकितं १८ राक्षसो विविधाकारा विरूपाविरू-
तास्तथा दृष्टा हनुमता तत्र न तु सा जनकात्मजा १९ रूपेणाप्रतिमा लोके परविद्याधरस्त्रि ३९

यः दृष्टा हनुमता तत्र न तु राघवनं दिनी २० नागकन्यावरारोहाः पूर्णचंद्रनिभाननाः दृष्टा हनुम-
ता तत्र न तु सा जनकात्मजा २१ प्रमथ्य राक्षसैंद्रेण नागकन्यावलाहताः दृष्टा हनुमता तत्र न
सा जनकनंदिनी २२ सोपश्यंस्तां महाबाहुः पश्यंश्चान्यावरस्त्रियः विषसाह महाबाहुर्हन्
मान्मारुतात्मजः २३ उद्योगवानरैर्द्राणां पूवनं सागरस्य च व्यर्थं वीक्ष्यानिलसुतश्चिंतोषु
नरुपागमत् २४ अवतीर्य विमानाच्च हनूमान्मारुतात्मजः चिंतामुपजगामा यशो कोपह-
तचेतनः २५ इत्यार्षे वा सुं द्यादशः सर्गः १२ विमानात्तु स संक्रम्य प्राकारं हरिपूथपः हनू-
मान्वेगवानासीद्यथा विबुद्धनांतरे संपरिक्रम्य हनुमान् एवणस्य निवेशनात् अदृष्टा जा-
नकी सीताम ब्रवीद्दृचनं कपिः भूपिष्टं लोडितालं काणमस्य चरताम्रियं नहि पश्यामि वैदेही
सीतां सर्वांगशोभनां ३ पल्लवनिताकानि सरांसि सरितस्तथा नद्योन्पवनांताश्च दुर्गाश्च

सु. ४० धरणीधराः लोडितावसुधासर्वानचपश्यामि जानंकी ४ इह संपातिना सीता एवणस्य
 निवेदने आरण्याता गृध्राजेन नचपश्यामि तामहं ५ किं तु सीता यवेदेहमेथिली जन सा ६ शपते नृपि
 कात्मजा उपतिष्ठेत्तविवशा एवणंदुष्टचारिणं ६ सिद्धिमुत्पन्नतो मन्ये सीता माहायण
 क्षसः विभ्यतो एमवाणानां मंतरपतिता भवेत् ७ अथवा द्विपमाणा याः पथिसिद्धिनिषेवि
 ते मन्ये पतितमार्याया इह दयं प्रेक्ष्य सागरं ८ एवणस्योरुवेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च त
 यामन्ये विशालाक्ष्यात्पतं जीवितमार्यया ९ उपर्युपरिसानूने सागरं क्रमतस्तदा विवेष्ट
 माना पतिता समुद्रे जनकात्मजा १० अहो सुद्रेण चानेन रक्षंती शीलमात्मनः अवं धुर्म
 क्षिता सीता एवणो नत पश्चिनी ११ अथवा एह संद्रस्य पत्नी निरसिते क्षणा ३ अदुष्टा दुष्ट
 भावाभिर्भक्षिता सा भविष्यति १२ संपूर्णचंद्रप्रतिमं पद्मपत्रनिभेक्षणं रामस्य ध्यायती वक्रं ४०

यत्रास्विना लालिता कपिना येन प्राणां त्यक्ष्यंति वानराः ३३ नवनेषु न शीलेषु न निरोधेषु
 वा पुनः क्रीडामनु भविष्यंति समेत्य कपिकुंजराः ३४ सपुत्रदाराः सामात्या भर्तृव्यसनपी
 डिनाः शैल्यग्नेभ्यः पतिष्यंति समेत्य विषमेषु च ३५ विषमुहं धनं वापि प्रवेशं ज्वलनस्पवा
 उपवासमथोरास्त्रं प्रचरिष्यंति वानराः ३६ घोरमारोहने मन्ये गते मयि भविष्यति इक्ष्वा
 कुकुलनाशश्च नाशश्चैव वनो कसां ३७ सोहं नैव गमिष्यामि विधिं धानगरीमितः नहि श
 क्ष्याम्यहं द्रष्टुं सुग्रीवं मेथिली विना ३८ मय्यगच्छति चेहस्ये धर्मात्मानौ महारथौ आशया
 तो धरिष्येते वानराश्च मनस्विनः ३९ हस्तानो मुखानो नियनो वक्षमूलिकः वानप्रस्थो
 भविष्यामि अदृष्टा जनकात्मजा ४० सागरानूपजे देशे बहुमूल फलोदके चितिकृत्वा म
 वेक्ष्यामि समिद्धमरणी सुतं ४१ उपविष्टस्य वा सम्यक्कुलिं गिनं साधयिष्यतः शरीरं भक्षयि

सुं.

४२

या

प्यंतिवायसाःश्वायदानिच ४२ इदमप्युषिभिर्हृदंनिर्याणामितिमेमतिः सम्पगायः प्रवे
क्ष्यामिनचेत्तस्यामिजानकी ४३ सुजातमूलासुभगाकी निर्मालायशस्विनीप्रभग्नाचि
ररात्रायममसीतामपश्यतः ४४ तापसोवाभविष्यामिनियतो ह क्षमूलिकः नेतः प्रति
गमिष्यामितामदृष्टुयतेक्षणां ४५ यदितुप्रतिगच्छामिसीतामनधिगम्यतां अंगदः सहि
तैः सर्वैर्वानरैर्नभविष्यति ४६ विनाशेवहवोदोषाजीवन्प्राप्नोतिमद्रकं तस्मात्प्राणा
नधरिर्मिध्रुवोजीवति संगमः ४७ एवं बहुविधं दुःखं मनसाधारयन्मुहुः नाध्यगच्छतदा
पारं शोकस्य कपिकुंजरः ४८ ततो विक्रममासाद्य धैर्यवान् कपिकुंजरः एवणं वावधि
ष्यामिदृशग्रीवं महाबलं एमपत्नीहृतायेन प्रत्याचीर्णं भविष्यति ४९ अथैनंच समु
त्सिप्य उपर्युपरिसागरं एमायोपहरिष्यामिपशुं पशुपतेरिव ५० इति चिंतां समापन्नः

४२

गामनधिगम्यतां ध्यानशोकपरिताप्ता चिंतयामासवानरः ५१ यावत्
गंनपुश्यामि एमपत्नीयशस्विनी तावदेतां पुरीलंकां विचिनोमि पुनः ५२
तेवनाच्चापिरामं यद्यानयाम्यहं अपश्यन् एधवो भार्यानिर्दहेत् सर्ववान
इहैव नियताहारो वत्स्यामि नियतेन्द्रियः नमत् कृते विनश्येयुः सर्वे ते नर
५३ अशोकवनिक्वाचापि महतीयं महाद्रुमा इमा मधिगमिष्यामिनहीयं
५४ ५५ वसन्त रुद्रांतथादित्यानश्विनो मरुतोपि च नमस्कृत्य गमिष्यामि
हवर्द्धनः ५६ जितातु एक्षसान् देवीमिक्षाकु कुलने हिनीं संमहास्या
सिद्धीमिव तपस्विने ५७ समुहर्त्तमिव ध्याता चिंता विग्रथितेन्द्रियः उदति
हवावाहर्हन्मानमारुतामजः ५८ नमोस्तु एमाय सलक्ष्मणापदे ये च तस्यै

पुनः

२५
 २०
 १५
 १०
 ५
 ०

लजायेनमोसुरुद्रैद्रयमानिलेभ्योनमोसुचंद्राग्निमरुद्गणेभ्यः ५९ सतु
 मृत्युसुग्रीवायचमारुतिः दिशः सर्वाः समालोक्य सोशोकवनि कांगतिः ६० प्रति
 सापूर्वमशोकवनि कां शुभा उत्तरं चिंतयामासवानरोमारुतात्मजः ६१
 बहुलाभविष्यति वनाकुला अशौवनिका पुण्या सर्वसंस्कारसंस्कृता ६२ क
 त्रिचिहितानूतं रक्षंति पादपान्नगवानपि विश्वात्मानातिक्षोभं प्रवात्यैसौ ६३ यति ४
 यं मयात्मा च रामार्थे रावस्य च सिद्धिं मे संविधास्यंति देवाः सर्षिगणास्त्रिह ६४ दिशंतु मे सर्वे
 वयं भर्तृगवानदेवाश्चैव तपस्विनः सिद्धिमग्निश्च वासुश्च पुरु हूतश्च वज्रभूत ६५
 णः पाशहस्तश्च सोमादित्यौ नथैव च अश्विनौ च महात्मानौ मरुतः सर्व एव च ६६ सि
 र्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्रभुः दास्यंति मम ये चान्येष्वदृष्टाः पथि गोचराः ६७ ४१

१०
 ५
 ०

तसं पांडुरदंतमत्रां शुचिस्मितं पद्मपलाशलोचनं द्रक्ष्येत दार्यावदनं कदान्वहं प्रस
 धिपतुं त्यवर्चसं ६८ शुद्धेण हानेन नशं स मूर्तिना सुदारुणा लंकृतवे पधारिणा वरु
 षवलातपस्विनी कथं नु मे दृष्टिपथे दसानवेत् ६९ हरिः उदस्यार्थे वा सुत्रपोदशः
 र्त्तमिव ध्यात्वा मनसा चाधिगम्यता अवपुतो महातेजाः प्राकारतस्य वेत्तनः १ स
 र्गः प्राकारस्यो महाकपिः पुष्पिताग्रान्वसंतादौ ददर्श विविधान् दुमान् २ सा
 मव्यांश्च चंपकांश्च सुपुष्पितान् उद्दालकान् नागहृक्षांश्चूतान् कपिमुखानपि ३
 संस्तु नानुलताशतसमावृतान् ज्यामुकदवनागवः पुपुवेह क्षवादिकां ४ स
 वत्रांतं विहंगैरभिनादितां राजतैः कांचनैश्चैव पादपैः सर्वतो हतां ५ विहंगैर्मृगसं
 वश्च विचित्रां चित्रकाननां उद्वितादित्यसंकाशं ददर्श हनुमानवली ६ हनानानाविधैर्दृष्टेः

२५
 २०
 १५
 १०
 ५
 ०

७ प्रहृष्टमनुजैकाले मृगपक्षि
 मत्तवर्हिणसंघुषांनानादि जगणायुतां ८ मार्गमातोवराहो हाराजपुत्रीम
 प्रसुप्तान् विहगान् बोधयामासवानरः ९ उत्पतद्भिर्दिजगणैः पक्षैः सौलैः
 नेकवर्णविविधामुमुचुः पुष्पवृक्षयः १० पुष्पावकीर्णः शुभे हनूमान्मारु
 शोक्वनि कामध्ये यथा पुष्पमयोगिरिः ११ सर्वादिशोभिधा वनं वृक्षखंडगतं
 सर्वाणि भूतानि वसंत इति मे निरे १२ हृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैरवकीर्णैश्च यमि
 विमुधान्नत्र प्रमदेव विभूषिता १३ तरस्विना ते तरवस्तरसा वृद्धकंपिताः कुसुमा
 वत्राणि सस्रजुः कपिना तदा १४ निर्धूतपत्रशिखराः शीर्णपुष्पफलद्रुमाः निक्षि
 त्वाभरणधूर्ता इव पराजिताः १५ हनूमता वेगवता कंपितास्ते न गोजमौः पुष्पपत्र

जं
 कीर्तैः

४४

१०
 ५
 ०

१६ विहंगसंघैर्हीनास्ते स्कंधमात्राश्रयाद्रुमाः वभ्रु
 सर्वमारुतेन विनिर्धुताः १७ विधूतकेशीर्युवतिर्यथा मृदितवर्णिका निपी
 तोऽनखैर्दंतैश्च विक्षता १८ तथा लांगूलहस्तैस्तु चरणाभ्यां च मर्दिता तथैवा
 काप्रभजन्तवनपादपा १९ महालतानां दामानि व्यधमत्तरसा कपिः यथा प्रा
 मेघजालानि मारुतः २० सत्तत्रमणिभूमीश्च राजतीश्च मनोरमाः तथा कां
 चरनददशेकपिः २१ वापीश्च विविधाकाराः पूर्णाः परमवारिणा महाहै
 रूपपन्नास्ततस्ततः २२ मुक्ताप्रवालसिकताम्फादिकां तरकुहिमाः कांच
 त्रैलीरजैरुपशोभिताः २३ बुद्धपद्मोत्पलवनाश्च क्रवाकोपशोभिताः न
 सघुषाहंससारसनादिताः २४ दीर्घाभिर्द्रुमयुक्तानिः सरिद्धिश्च समंततः अ

CM

5

10

20

25

30

35

नोयाभिः शिवाभिरुपसंस्तृताः २५ लताशतैरवतताः संतानकुसुमावृताः नाना
 पः करबीरकृतानराः २६ ततो बुधरसंकाशं प्रवृद्धशिखरंगिरं विचित्रकू
 षपरिवारितं २७ शिलागृहैरवततं नानावृक्षसमावृतं ददर्शकपिशार्दू
 तपर्वतं २८ ददर्शचनगात्रस्मान्दीनिपतितांकपिः अंकादिवसमुत्पस
 तेतांप्रियां २९ जलेनिपतितां गैश्च पादपैरुपशोभितां वार्यमाणामिवकु
 प्रियबंधुभिः ३० पुनरावृत्तनोयांचददर्शसमहाकपिः प्रसन्नामिवकांतस्यका
 पस्थितां ३१ न स्यादूरात्सर्पप्रियो नानाद्विजगणासुताः ददर्शकपिशार्दूलोदृष्टा
 तात्मजः ३२ हस्त्रिमांसीर्घिकांचापि पूर्णाशीतेन वारिणा मणिप्रवरसोपानां मुक्ता
 नशोभितां ३३ विविधैर्मृगसंघैश्च विचित्रांचित्रकाननोप्रासादैः सुमहद्विश्वनिर्मितां

राम.
 तैर्वि ४५

चि

श्वकर्मणा ३४ काननैः हस्त्रिमैश्चापि सर्वतः समलंकृतां येकेचित्पादपास्तत्र
 गोपगफलोपगाः ३५ सच्छाः सवितर्दीकाः सर्वसौवर्णवेदिकाः लताप्रतानैर्वहभिः
 अवहभिर्हृतां ३६ कांचनीशिशुपामेकांददर्शसमहाकपिः हृतां हेममयानि
 गभिः समंततः ३७ सोपत्रपद्मिभागांश्च नगप्रस्त्रवणानि च सुवर्णहृक्षान
 र्शशिखिसन्निभान् ३८ तेषां द्रुमाणां प्रभयामेरोरिव दिवाकरः अमन्यतत
 च नोस्मीतिवानरः ३९ तान्कांचमानतरुगणां मारुतेन प्रकंपितान् किं
 र्घोषान् दृष्ट्वा विस्मयमागमत् ४० सुपुष्पिताग्रान् रुचिंस्तारुणां कु
 तामारुत्समहावेगः शिशुपां पणसंघतां ४१ इतो दृष्ट्वा भिवैदेहीरामदर्श
 लसां इतश्चेतश्च दुःखार्ता संपततां पृच्छया ४२ अशोकवनिकाचेयंदटुं रम्पादु

नः चंदनेश्वरकेशापिवकुलेश्वविभूषिता ४३ इयंचनलिनीरम्याद्विजसंघनि
मांसाजमहिषी नूनमेष्यति जानकी ४४ साएमाएजमहिषी एषवस्यमि
संचारकुशलाध्रुवमेष्यति जानकी ४५ अथवामृगशावा स्त्रीवनस्यास्य
वनमेष्यतिसाद्येह एमचिंतानुकर्षिता ४६ एमशोकाभिसंतप्ता सादेवी
ना वनवासरतानित्यमेष्यतेवनचारिणी ४७ वनेचएएणंसततं नूनं स्पृह
एमस्पृहयिताभार्या जनकस्यसुतासती ४८ संभ्याकालमनाः श्यामाध्रुव
तेजानकी नदीचेमांशुभजलांसंभ्यार्थेवरवर्णिनी ४९ तस्याश्चाप्यनुरूपेय
कवनिकाशुभा शुभायाः पार्थिवेन्द्रस्यपत्नी एमस्यसंमता ५० यदिजीवति
देवीताएधियनिभानना आगमिष्यतिसावश्यमिमांशीतजलां नदी ५१ एवं

४६

गत्वाहनुमान् महात्माप्रतीक्षमाणो मनुजेन्द्रपत्नी अवेक्षमाणश्चददर्श
मुपुष्पितेपर्णाघनेनिलीनः ५२ हरिः उद्गताये वा सुचतुर्दशः सर्गः १४ सर्वा
गतत्रस्योमार्गमाणाश्चमैथिली अवेक्षमाणश्चमहोसर्वातामन्वेक्षत १
फलानिश्चपादपैरुपशोभितां दिव्यगंधरसोपेतां सर्वतः समलंकृतां २ तां
शोभ्यमानां पक्षिभिर्गृहतां हर्म्यग्रासादसंवाधां कोकिलकुलनिस्वनां ३ कां
आभिर्वाषाभिरुपशोभितां वल्हासनकुशोपेतां बहुभूमिगृहायुतां ४
रम्यैः फलवद्भिश्चपादपैः पुष्पितानामशोकानां श्रियासूर्योदयप्रभां
तामिवतत्रस्योमारुतिः समुद्देशत निष्पन्नशखां विहगेः क्रियमाणामि
वाहकृत ६ विनिष्पन्नद्विशतशस्त्रिभैः पुष्पावतंसकैः समलंकृतपुष्परचितैरशोकैः शो

८ शनैः ७ पुष्पभा एति भारे श्रुत्य शद्विरिवमेदिनी कर्णिकारैः कुसुमितैः किंशु
 ष्यितैः सदेशः प्रभयातेषां प्रदीप्तदवसर्वतः ८ पुत्रागाः सप्तपर्णाश्च प
 १५ या विहृष्टमूलावहवः शोभन्ते स्म सुपुष्पिताः ९ शातकुंभनिभाः केचि
 शाखोपमाः नीलांजननिभाः केचित्तत्राशोकाः सहस्रशः १० नन्दनं विबुधो
 चैत्ररथं यथा अतिव्रतमिवाचित्यं दिव्यं रम्यं श्रिया युतं ११ द्वितीयमिव चा
 यज्योतिर्गणायुतं १२ पुष्परत्नशनैश्चित्रं पंचमं सागरं यथा सर्वतु पुष्पे निचि
 र्मेधुगंधिभिः १३ नानानि नादैरुद्यानं रम्यं मृगगणद्विजैः अनेकगंधप्रहंपु
 गंधमनोहरं १४ शैलैर्द्रुमिव गंधाढुं द्वितीयं गंधमादनं अशोकवनिकायां तु त
 १५ वानरपुंगवः १५ सहदर्शविदूरस्थं चैव प्रासादमूर्जितं मध्ये संभसहस्रेण

व

४७

१० ११ नोवागज्यहीनो वायो मे भर्ता समेशुरुः तं नित्यमनुरक्ता स्मियथा सूर्यसुवर्चला
 यथा शची महाभागा शक्रं समनुतिष्ठति अरुंधती वसिष्ठं च रोहिणी शशिनं य
 १० लोपामुद्रायथा गत्सुकन्या च वनं यथा सावित्री सत्यवंतं च कपिलं श्रीमती
 ११ सोदासं मदयंती च केशिनी सागरं यथा नैषधं दमयंती च मेघी पतिमनुव्रता
 १२ तथा हर्मिश्वाकुवरं रामं पतिमनुव्रता सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छि
 ताः १३ भर्त्सयंति स्म परुषैर्वाक्यैरावणचोदिताः अवलीनः सनिवोक्वो हनुमान् शि
 ६ शुपाद्रुमे १४ सीतां संतर्जयंती रत्नाराक्षसी रश्मिणोत्कृष्टिः तामभिक्रम्य संरब्धा वेप
 मानां समंततः १५ भृशं संलिलिहृदी गान् प्रातं बहूनां कृद्धान् ऊचुः परमसंकुहाः
 प्रगल्भाश्च परस्वधान् १ नेपमर्हति भर्तारं रावणं राक्षसाधिपं सा भर्त्सयमाना भी

सु.

६४

माभीराक्षसीभिर्वरंगना १० सावाप्यमपमार्जनी शिंशुपांतामुपागमत् ततस्तां शिं
शुपांसीताराक्षसीभिः समावृता १० अभिगम्य विशालाक्षी तच्छोशोक्परिपूता तां
कुशां दीनवदनां मलिनां वरवासिनी १० मर्स्याचक्रिरे भीमाराक्षस्य रताः समंत
तः ततस्तु विनतानामराक्षसीभीमदर्शना २० अब्रवीत्कुपिता कारकशाला निर्णतो
सीते पयोसमेता वदन्तुः स्नेहः प्रदर्शितः २१ सर्वत्रातिकृतं भद्रं व्यसना योषकल्पते
तु यस्मि भद्रं ते मानुषस्ते ह्यतो विधिः २२ ममापितु वचः पथ्यं ब्रुवंत्याः कुरु मेथिल
रा न ज नर्तारं नर्तारं सर्वरक्षसां २३ विक्रान्तमापतंतं वसुरेशमिव वासवं दक्षि
पागशीलं च सर्वस्य प्रियवादिनं २४ मानुषं कृपणं रामं त्यक्त्वा रावणमाश्रय हि
व्यांगरागां वै देहि दिव्याभरणभूषिता २५ अद्य प्रभृति लोकानां सर्वेषां मीश्वरी नव

६४

अग्नेः स्वाहा यथा देवी शची वैन्द्रस्य शोभने २६ किं नेरामेण वै देही कृपणेन गता युष्मा
दुक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि २७ अस्मिन् मूहर्ते सर्वास्त्वां भक्षयिष्यामहे
अन्यानुविक्रान्तानामलं वमानपयोधरा २८ अब्रवीत्कुपिता सीतां मुष्टिमुद्यम्य तर्ज
पुहर्त्य प्रियरूपाणि वचनानि सुदुर्मते २९ अनुक्रोशान् मृदुत्वाच्च सोढुनि तव मेथि
लवचनः कुरु मे वाक्यं हि तं कालं पुरस्कृतं ३० आनीतासि समुद्रस्य पारमन्ये दुर्दरा सदं
रावणात्तः पुरे घोरे प्रविष्टा च सि मेथिलि ३१ रावणस्य गृहे रुद्धा अस्माभिस्तु निरक्षि
ता नत्वां शक्तः परित्रातुमपि साक्षात्पुरंदरः ३२ कुरुष्व हि तवादिन्या वचनं मे मेथिलि
अलमश्रुनि पाते न त्यज शोकमनर्थकं ३३ भज मीनिं प्रहर्षं च त्यज्यतां नित्यं देवतां
सीते राक्षसराजेन सह क्रीडयथा सुखं ३४ जानीमहे यथा भीरुस्त्रीणां योवनम

म

सु. ध्रुवं यावन्तते व्यति क्रामेतावत्सुखमवाप्नुहि ३५ उद्यानानि चरम्याणि पर्वतोपव
 ६५ न नानि च सहस्राक्षसरा जैचरत्नमदिरेक्षणे ३६ स्त्रीसहस्राणि ते देविवशो स्त्रु
 म्पति सुंदरि शवणं भज भर्तारं तारं सर्वरक्षसां ३७ उत्प्राप्य वाते हृदयं न क्षमिष्या
 मि मे धिलि यदि मे व्याहृतं वाक्यं न यथावत् करिष्यति ३८ ततश्चंडोदरी नाम राक्षसी
 रदर्शना भ्रामयती महच्छूलमिदं वचनमब्रवीत् ३९ इमां हरिणा शावाक्षीना
 रुपपयोधरा एवणे नृतां दृष्ट्वा दौहदोमे महानयं ४० यत्कृतं पूहमहत्क्रोडं हृद
 संबन्धनं गात्राण्यपि तथा शीर्षे खादयामीति मे मतिः ४१ ततस्तु मद्यसानाम रा
 वाक्यमब्रवीत् कंठमस्यानृशंसायाः पीडयामः किमास्यते ४२ निवेद्य तां त
 राज्ञो मानुषी सामृतेति च नात्र कश्चिच्च संदेहः खादतेति स वक्ष्यति ४३ ततस्त्वजामु

१० ११ नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् विशस्ये मां ततः सर्वा समान कुरुत पिंडकान् ४४ विभ
 ततः सर्वा विवादो मे न रोचते पेयमानीयतां क्षिप्रं मास्व च विविधं बहु ततः श
 स्त्री नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् अजामुख्या यदुक्तं वै तदेव मम रोचते ४५ सु
 नीयतां क्षिप्रं सर्वं शोकविनाशिनी मानुषं मां समासाद्य नृत्पामोयुनिकुंभितं
 ४६ एवं निर्मल्यमाना सा सीता सुरसुतोपमा राक्षसीभिः सुघोराभिर्धैर्यमुत्तज्यरोदि
 ति ४७ इत्याप्ये श्रीरामायणे सुंदरकांडे चतुर्विंशः सर्गः अथ तासां वदंतीनां परुषं दारु
 णं बहुराक्षसी नाम सौम्या नारुद जनकात्मजा १ एवमुक्ता नृवैदेही राक्षसी निर्मन
 सिनी उवाच परमत्रता वाप्यगद्गदया गिरा २ न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्ह
 ति कामं खादत मां सर्वान करिष्यामि वो वचः ३ साराक्षसी मध्यगता सीता सुरसुतोप

सु. मा नशर्मले भेशोकार्त्तारवर्णनचतर्जिता ४ वेपथेस्माधिकंसीताविशंतीवांगमा
 ६६ वृक्षैः तनः वनेयुथपरिभ्रष्टामृगीकौकैरिवार्दिता सात्वशोकस्यविपुलाशखामालंब्य
 पुष्पितां चिंतयामासशोकेनभर्तारंभग्नमानसा ६ सास्नापयंतीविपुलोत्तनोनेत्र
 जलस्रवैः चिंतयंतीनशोकस्यतदांतमधिगच्छति ७ सावेपमानापतिताप्रवानेकद
 रीयथा राक्षसीनांभयत्रस्ताविवर्णवदनाभवत् तस्याःसादीर्घबहुलावेपंत्वासा
 तदा ददृशोकंपितावेणीव्यालीवपरिसर्पति सानिश्चसंतीदुःखार्त्ताशोको
 तचेतना आर्त्ताव्यस्रजदश्रुणिमैथिलीविललापह ८ हारामेतिचदुःखार्त्ताहा
 र्क्ष्मणेतिच हास्यश्रुर्ममकौसल्येहासुमित्रेतिभामिनी ९ लोकप्रवादःसत्योयं
 इतैःसमुदाहृतः अकालेदुर्लभोमृत्युः स्त्रियावापुरुषस्यवा १० यत्राहमामिः ६६

रात्रिराक्षसीभिरिहार्दिता जीवामिहीनारामेणमुहूर्तमपिदुःखिता ११ एषा
 ण्पाकपणाविनशिष्याम्यनाथवत् समुद्रमध्येनौःपूर्णावायुवेगैरिवाहता
 भर्तारंतमपश्यंतिराक्षसीवशमागता सीतामिननुशोकेनकूलंतोयहतंतथा
 तंयमदलपत्राक्षंसिंहविक्रांतगामिनं धन्यापश्यंतिनोनाथंकृतज्ञंप्रिय
 वादिनं १६ सर्वथातेनहीनायारामेणविदितात्मना तीक्ष्णंविषमिवास्वाद्यदुर्लभं
 ममजीवितं १७ कीदृशंनुमहापापंमयादेहांतरेकृतं येनेदंप्राप्यतेघोरंमहदुःखं
 सुदारुणं १८ जीवितंत्यक्तुमिच्छामिशोकेनमहतावृता राक्षसीभिश्चरक्षंत्यारामौना
 साद्यतेमया १९ धिगलुखलुमानुष्यधिगलुपरवश्यतां नशक्यंत्यस्यक्तुमात्मकं
 देनजीवितं २० इत्यार्षेष्टीरामायणेसुंदरकांडेपंचविंशःसर्गः सर्गः २५ प्रसक्ताशु

सु.
६७

मुखीलेवं ब्रुवंती जनकालमजा अधोगतमुखी बालाविलसुमुपचक्रमे १
उन्मतेव प्रमतेव भ्रांतचित्तेव शोचती उपाहृतकिशोरीव विचेष्टंती महीतले
२ राघवस्य प्रमत्तस्य रक्षसाकामरूपिणा रावणेन प्रमथ्याहमानीता क्रोश
ती बलात् ३ राक्षसीवशमापन्ना भर्त्समाना चटारुणं चिंतयंती सुदुःखार्ता
नाहं जीवितुमुत्सहे ४ नहि मे जीविते नार्थो नैवार्थे न च भूषणोः वसंत्याराक्षसी
विना रामं महारथ ५ अस्मसारमिदं नूनमथ वाप्यजरामरं हृदयं मम येनेदं
खेन विशीर्यते ६ धिक्कामनार्यामसती याहं तेन विना कृता मूढर्तमपि मिजी जीवा
प्राप जीविका ७ कौचमे जीविते श्रद्धासुखे वा तं प्रियं विना भर्तारं सागरं तायाः
सुधायाः प्रियंवदं ८ भिक्षुतां भक्ष्यतां वा पिशरीरं विसृजाम्यहं न चाप्यहं चि ६७

दः खंसहेयं प्रियवर्जितौ ९ चरणेनापि सव्येन न स्पृशेयं निशाचरं रावणं
पुनरहं कामयेयं निशाचरं १० प्रत्याख्यानं न जानाति नात्मानं नात्मनः कुलं
न शंसत् स्वभावेन मां प्रार्थयितुमिच्छति ११ छिन्नाभिन्ना विभक्ता वादी प्रभिन्ना वा
सा वाग्नौ प्रदीपिता रावणं नोपतिष्ठेयं किं प्रलापेन वश्विरं १२ ख्या
तः प्रातः कृतश्च सानुक्रोशश्च राघवः सह तो निरनुक्रोशो शंके मद्भाग्य संक्ष
यात् १३ राक्षसानां जनस्थाने सहस्राणि चतुर्दश येनैकेन निरत्नानि समां किं
नानि पद्यते १५ निरुद्धा रावणो नाहमत्यवीर्येण रक्षसा समर्थः खलु मे भर्तार
वणं हंतुमाहवे १६ विराधोर्दंडकारण्ये येन राक्षसपुंगवः रणे रामेण निहतः
समां किन्तानि पद्यते १७ कामं मध्ये समुद्रस्य लंके यंदुःप्रधर्षणा नतुराघव

द्वयं प्रक्षिप्तं

सु
६६

वाणानांगतिरोधोन्नदश्यते १८ किन्तुतत्कारणांयेनरामोदृढपराक्रमः रक्ष
सापहतांभार्यामिषां नाभ्युपपद्यते १९ इहस्त्रुमांनजानीतेशकेलक्ष्मणपूर्व
जः जानन्तपिसतेजस्वीधर्षणांमर्षयिष्यति २० हतेनियोभिगत्वांमाराघवाय मंयेधिगत्स
निवेदयेत् गधराजोहिसरगोरावृणोननिपातितः २१ कृतंकर्ममहत्तेनमांनदा
यवपद्यता तिष्ठतारावरावधेवृद्धेनापिजटायुषा २२ यदिममिहजानीयाद्
मानांसराघवः अघबाणैरभिकृद्धः कुर्याद्भोकमराक्षसं २३ निर्दहेच्च
लकांशेषयेच्चमहोदधिं रावणस्यचनीचस्पकीर्तिनामचनाशयेत् २४
निहतनाथानांरक्षसीनांगृहेगृहे यथाहमेवुरुदनीतयाभयोनसंशयः २५
अविष्यरक्षसांलंकांकुर्याद्रामःसलक्ष्मणःनहिताभ्यारिपुर्दृष्टोमुहूर्तमपि ६०

भवति २६ चिताधूमाकुलपथ्याग्रध्रमंडलमंडिता अचिरेणेवलंकेपेशशान
शीभवेत् २७ अचिरेणेवकालेनप्राप्स्याम्येनंमनोरथं दुष्प्रस्तुनोयमाभातिस
वोविपर्ययः २८ यादृशानिनुरश्यंतेलंकायामशुभानितु अचिरेणेवकालेनभवि
तिहतप्रभा २९ नूनंकालहतेपापेरावृणोराक्षसाधिपे शेषमेधतिदुर्धर्षाप्रमदावि
धवायथा ३० पुण्योत्सवसमृद्धाचनषभत्रीसराक्षसा भविष्यतिपुरीलंकानषभत्री
यथांगना ३१ नूनंराक्षसकन्यानांरुदनीनांगृहेगृहे श्रोष्यामिनचिरादेवदुःखिता
नामिहध्वनि ३२ सांधकाराहतघोताहतराक्षसपुंगवा भविष्यतिपुरीलंकानिर्द
ध्वारामसायकैः ३३ यदिरामःसशूरोमोमिहरकांतलोचनः जानीयादूर्तमानांमारा
वरास्यनिवेशने ३४ अनेनतुनशंसेनरावणेनाधमेनमे समयोयस्तुनिर्दिष्टस्तस्य

सु
६९

कालोपमागतः ३५ सचमेविहितो मृत्युरस्मिन्दुषेनवर्तते अकार्षयेन जानंति
नैर्भृताः पापचारिणः अधर्मानुमहोत्पातो न विष्यति हि सा प्रतं ३६ नैते धर्मवि
जानंती राक्षसाः पिशिताशनाः ध्रुवं मां प्रातराशार्थे राक्षसः कल्पयिष्यति ३७ सा
हं कथं करिष्यामि तं विना प्रियदर्शनं रामं रक्ताननयनमयशंती सुदुःखिता ३८
यदि कश्चित्प्राप्ता मे विषमद्य भवेदिह क्षिप्रं वैवस्वतं देवं पश्येयं पतिना विना ३९
जाना जीवती रामः समा लक्ष्मण पूर्वज जानंती तौ न कुर्यातां नो र्था हि परिमा
४० नूनं ममैव शोकेन सवीरो लक्ष्मणाय जः देवलोकमि तो यातस्य त्वा देहं
तले ४१ धन्या देवाः संगंधर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः मम पश्यंति ये वीरं रामं रा
जवलोकने ४२ अथ वानहितस्यार्थो धर्मकामस्य धामतः मयारामस्य राजर्षेर्मा ६९

ले

रापरमात्मनः ४३ दृश्यमाने न वेत्सीतिः सो हृदं नास्यै नश्यति नाशयंति क स्त
रातु न रामो नाशयिष्यति ४४ किं वा मय्य गुणाः केचित् किं वा भाग्यं रक्षयो हि मे
हि सीता च राहं एही नारामेण भामिनी ४५ श्रेयो मे जीवितान्मर्तुं विहीनाया
हात्मनः रामाद किं चारित्रा कुरा कुरुनिबर्हणात् ४६ अथ वान्पत्तशस्त्रोत्तै
वने मूलफलाशनौ भ्रातरो हि नर श्रेष्ठौ चरंतौ वनगोचरौ ४७ अथ वारक्षसेंद्रेण
रावणेन दुःखसना कृष्णनाद्याति तोयरो भ्रातरो राम लक्ष्मणौ ४८ साहमेवं विधे
कौमर्तुमिच्छामि सर्वतः न हि मे विहितो मृत्युरस्मिन्दुःखेति वर्तते ४९ धन्याः ख सप्तम्यं तमेतत्
५० प्रियान्तसंनषेदुःखमप्रियादधिकं न वेत्ताभ्यां हि ये वियुज्यंते न मत्तेषां

सप्तम्यं तमेतत्

सु.
७०

महात्मनां ५१ साहस्यकाप्रियेणैव रामेण विदितात्मना प्राणां त्यक्ष्यामि संतोषेणेवमर्थः
पापस्य रावणस्य गतावशं ५२ इत्यादि श्रीरामायणे सुंदरकाण्डे षड्विंशः सर्गः स
र्ग २६ इत्युक्ताः सीतया घोरा राक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः काश्चिज्जगुस्तदाख्या
नं रावणस्य दुरात्मनः १ ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यो भीमदर्शनाः पुनः परस्पर
मेकार्थमनर्थार्थं ब्रुवन् २ अद्योदानीं तवानार्ये सीते पापविनिश्च
राक्षस्यो भक्षयिष्यंति मांसमेतद्यथा सुखं ३ सीतां ताभिरनार्यभिर्दृष्ट्वा
जिज्ञांसन् राक्षसी त्रिजटा वृद्धा प्रवृद्धा वाक्यमब्रवीत् ४ आत्मानं खा
नार्यो न सीतां भक्षयिष्यथ जनकस्य सुभतामिच्छां सुखांदशरथस्य च ५ स
त्यमयादृष्टोदारुणो रोमहर्षणः रक्षसानामभावाय भर्तुरस्या भवाय च

राक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः सर्वा रावा ब्रुवन् भीतास्त्रिजटां
उत्पत्यमादृष्टः स्वप्नोपेकीदृशो निशि तासां श्रुत्वा तु वचनं रा
वचनं काले त्रिजटा स्वप्नसंश्रितं गजदंतमयीं दिव्यां
१ युक्तां वाजिसहस्रेण त्वयमास्यामराघवः शुक्रमाल्या
ममागतः १० स्वप्ने चाद्यमयादृष्टा सीतामुक्तां वराहता सा
धनयवतमास्त्रिता ११ रामेण संगता सीता भाकरेण प्रभाय
मयादृष्टा तुर्दंतमहागजं १२ आरूढः शैलसंकाशं च कांससहस्र
जं १३ ततस्तु सूर्यसंकाशो दीपमानो स्वतेजसा १४ शुक्रगोमाल्यां वरधरो जौनकी

पर्युपस्थितौ ततस्तस्यानगस्यागेत्याकाशस्थस्यदंतिनः १५ भर्त्रापरिग्रही
 तस्य ज्ञानकीस्कंदमाश्रिता भर्तुरंकास्समुत्पत्यततः कमललोचना १६ च
 ग्राह्योपाणिभ्यां परिमार्जता ततस्ताभ्यां कुमारभ्यामास्थितः सग
 तपाच विशालाक्ष्यालंकाया उपरिस्थितः पंडुरर्षभयुक्तेनर
 १७ शुक्लाभ्यां वरधरो लक्ष्मणेन सहागतः इहोपयातः
 १८ हवीयेयान् १९ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विमाने पुष्पके स्थि
 तः सत्यपराक्रमः २० लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया स
 य पुष्पकं दिव्यं विमानं सूर्यसन्निभं २१ उत्तरांदिशमालो
 कं स्वप्नो मया दृष्टो रामो विष्णुपराक्रमः २२ लक्ष्म
 णेनेरिवेत्यंताः प्रक्षिप्ताः

तिलोके नाकालमृत्युर्भवतीति संतः यत्राहमेवं गार
 मय्यपुण्या ३ सुखादिहीनं बहुदुःखपूर्णमिदं नुदु
 हस्तधातुवज्राहतं मृगमिवाचरस्य ४ नैवास्ति नूनं मम दोषमत्र वदामि
 र्जनस्य भावं न चास्माहमनुमदामि मलं हि जो मंत्रमिवादि ५ ना गच्छति रवे
 ये गर्भस्य जंतोरिव त्रास्यहंतः नूनं ममांगा न्यचिरादनायेः ६ शिनेः के स्यान्नि
 सेद्रः ६ दुःखं वत हं न नुदुःखितायामासौ चिरायामिगमिष्यतो हौ
 स्पवध्यस्य यथा निशांते राजोपरोधादिव तस्करस्य ७ ह्यारामहा लक्ष्मणार
 हा राममातः सह मे जनन्यः एषा विपद्या मय्यहमस्य भाग्यो महां वेनोरिव मूढ
 तरस्विनो धारयता मय्यसत्वेन रूपं मे नु जेद्रपुत्रो नूनं विशस्तौ मय्य

५.

७५

गातौ सिंहवर्षभौ ह्यविबधेयुतेन ९ नूनं सकालो मृगरूपधारी मामस्य भा-
 मेतदानीं यत्रार्थयुत्रं विससर्ज मूढारामानुजं लक्ष्मणप्रवर्जं च १० हारामसत्
 दीर्घबाहो हारणं चंद्रप्रतिमानवक्त्रं हाजीवलोकस्यहितः प्रियश्च वध्या-
 हिराक्षसानां अनल्पदेवत्वमियं क्षमाचभू सो च शय्या नियतश्च धर्मं पतिव्र-
 विफलं ममेदं कृतं कृतघ्ने ध्रुवमानुषाणां १२ मोघं हि धर्मं नो मया यतयेन
 लोत्वमिदं निरर्थं यात्रां न पश्यामि कृशाविवर्णाहीनात्त्वया गमने निराशा १३
 पितुर्निर्देशं नियमेन कृत्वा वतान्तिष्ठतश्चरितव्रतश्च १४ रामस्तु मन्ये विपले क्ष-
 मिः संरं स्पसे वीतभयः कृतार्थः १४ अहं तु रामत्वं वक्रासां चरंति
 बद्धभावा मोघं चरित्वा यतपो व्रतं च तस्य क्ष्यामि धो

म

जीवितं क्षिप्रमहं त्यजेयं विषेण शस्त्रेण शितेन वापि विषस्य दाताननुमेस्ति कश्चि-
 छस्त्रस्य वा वस्त्रमनिराक्षसस्य १६ इतीव देवी बहधा विलप्य सर्वात्मनाराममनुस-
 रंती प्रवेपमन्तापरिशुष्कवक्त्रानगोत्तमं पुष्पितमासमाद १७ अयं श्लोकः प्रक्षि-
 प्रः शोकाभितसा बहुधा विचिंत्य सीताय वेणीमथ नगहीत्वा उदध्यवेण्युद्ग-
 यनेन शस्त्रमहंगमिष्यामि यस्मै मूलं १८ उपस्थिता सामुदुसर्वगत्राशां गही-
 त्वा यनगस्य तस्य तस्यास्तुरामं परिचिंतयं सारामानुजं संचकुलं शुभांग्याः तस्याविशो-
 कानितदा बहूनि धैर्या जितानि प्रवराणो काले प्रादुर्निमित्तानि तदा बभूवुः पुरापि
 सिद्धान्त्यपलक्षितानि २० इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये सुंदरकांडे अष्टाविं-
 शः सर्गः सर्गः २० तथा गता व्यथिता मनिदितां यपेत हर्षो परिहीनमानसां शु-

लोके ३

सु.
७६

भांनिमित्तानि शुभाभां जिरनरं श्रिया जुष्टमिवोपमेधिनः १ तस्याः शुभं वामम
गलपद्मरागावतं कृष्णविशालशुकं प्रास्पंदचैकं नयनं सुके श्यामीनाहतं पद्ममि
वाभिताम्रं २ नुःश्चर्वाचैवितवतपीनः परार्द्धकालागरुचंदनार्हः अनुत्तमेना
भूषितः प्रियेण चिरेण वामः समवेपतासु ३ गजेंद्रहस्तप्रतिमश्रुपीनस्तयोर्द्वयोः
संहतयोः सुजतः प्रस्पंदमानः पुनरुत्तरस्या रामे पुरस्तात्स्थितमाचक्षते ४ शुभं
पुनर्हं सममानवर्णमीषद्रजो ध्वस्तमिवामलाक्ष्याः वासंस्थितायाः शिखराग्रदं
त्याः किंचित्पारेस्तंसतचास्त्राभ्याः ५ एते निर्मितैरपरैश्च सुभूः संवेदिता प्रागपि
साधुसिद्धेः दातानपक्वांतमिव प्रनष्टं वर्षेणार्धं जं प्रति संजहर्ष ६ तस्याः पुनर्वि
वफलोपमोष्ठं स्वक्षिभु केशांतमरालपद्मवर्णं वभासे सितशुकुंदं पूराहोर्मुखा

७६

३१ दृष्टमारुह्य तद्देशं प्रापितो पुरुषर्षभो निवेदितो च तत्वेन सुग्रीवाय म
हात्मने ३२ तयो रन्योन्यसंभाषादुशं प्रीतिरजायत तत्र तो कीर्तिसंपन्नो हरीश्वर
नरेश्वरो ३३ परस्परकृताश्चासौ कथया पूर्ववृत्तया ततः सांख्यमासास सुग्रीवैल
क्ष्मणा गजः ३४ स्त्रीहेतोर्वालिना भ्रात्रा निरस्तं पुरुतेजसा ततस्त्वन्नाशजं शो
केन मस्याकुषकर्मणः ३५ लक्ष्मणो वानरे ३६ सुग्रीवाय न्यवेदयत् तत्तुल्य
वानरे द्रुतुलक्ष्मणे नेरिनेवचः ३७ तदा सीन्तिष्प्रभोस्यर्थे गहगहन इवां शुभो
न ततस्त्वन्नाशो भीतिरक्षसाद्रियमाणया ३८ यान्याभरणजालानि पातितानि
महीतले तानि सर्वाणि रासाय आनीय हरियूथपाः ३९ संहृष्टा दर्शयामासुर्ग
तितुनविदुस्तव तानि राभाय दत्तानि मये वोपहृतानि च ३९ स्वनवत्यदकीर्ण

स.
७५

नितस्मितविहृतचेतसि तान्यकेदर्शनीयानि कृत्वा बहुविधं तदा ४० तेन देवप्र
काशेन देवेन परिदेवितं पश्यन् तानि रुद्रास्त्राम्यतश्च पुनः पुनः ४१ प्रादीपयत्
दाशरथेनादाशोकहृताशनं शयितं च चिरं तेन दुःखार्तेन महात्मना ४२ मया
विविविधं वाक्यैः कृच्छ्रादुत्थापितः पुनः तानि दृष्ट्वा महार्हाणि दर्शयित्वा मुहुर्मुहुः
४३ राघवः सहस्रो मित्रिः सुग्रीवैः सन्यवेशयत् सनवादर्शनादार्यैराघवः परितः
प्यते ४४ महता ज्वलन्तानि त्वे अग्निर्नैवाग्निदर्वतः त्वत्कृतेन मनिद्रा च शोकश्चिन्ता
चराध्वं ४५ तापयंति महात्मानमग्न्यागारमिवाग्नयः तवादर्शनशोकेन राघ
वः प्रविचात्मने ४६ महता भूमिकं पेन महानिवशिलोच्चयः कान्तानि सुरम्या
णि नदीप्रसवणानि च ४७ चरन्तरतिमाप्नोति त्वामपश्यन् त्वात्मजे सत्त्वांमनु

८

जगद्दलः क्षिप्रं प्राप्यति राघवः ४८ समिन्नबोधवंहत्वारान्तरां जनकात्मजे स
हितो रामसुग्रीवावुभावकुरुतः तदा ४९ समयं वालिनं हंतुं तव चोन्वेषणं प्रति त
तस्ताभ्यां कुमारभ्यां वीराभ्यां सह राघवः किष्किंधां समुपागम्य वालीयुधिनिपा
तितः तत्तन्निहत्य तरसारामो वालिनमाहवे ५१ सर्वर्क्षहरिं संघानां सुग्रीवम
करोत्यतिरामसुग्रीवयोरेकं देव्येवं समजायत ५२ हनुमंतं च मां विद्वितयोर्दू
तमुपागतं स्वराज्यं प्राप्य सुग्रीवः स्वानानीय महाकपीनः ५३ त्वदर्थं प्रेषयामा
सदिशे दशमहाबलं न आदिश्वानरेन्द्रेण हरयश्च महोजसः ५४ अद्रिराज
प्रतीकाणाः सर्वतः प्रसिद्धतामही तनस्ते मार्गमाणा वै सुग्रीववचनानुराः ५५
चरन्ति वसुधां कृत्वा वयमन्ये श्वानराः अंगदो नाम लक्ष्मीवान् वालिस्तुर्म

सु.
८९

हाबलः ५६ प्रसिद्धः कपिशार्दूलस्त्रिभागबलसंयुतः तेषां नो विप्रनष्टानां
विंध्ये पर्वतसतमे ५७ भृशं शोके परीतानामहोरात्रगणागताः ते वयं कार्ये नो
इषा कालस्याति क्रमेण च ५८ भयाच्च कपिराजस्य प्राणां त्यक्तुं व्यवस्थिताः वि
चित्रगिरिदुर्गाणि नदीप्रसूवणानि च ५९ भनासाधपदं देव्याः प्राणां त्यक्तुं व्य
वस्थिताः ततस्तस्य गिरेर्मूर्ध्नि वयं प्रायमुपास्महे दृष्ट्वा प्रायोपविष्टां सर्वान् वानर
पुंगवान् ६० भृशं शोका र्णवे ममः पर्यदेव पदं गंदः तव नाशं च वेदे हि बालिनश्च
तथा वधं ६१ प्रायोपवेशमस्माकं सरणं च जगद्युषः तेषां नः स्वामि संदे शान्तिरा
शानां मुमूर्षतां ६२ कार्यहे तोरि हायातः शकु निर्वृत्त्य वानमहान् गृध्रा राजस्य सो
दर्यः संपातिर्नाम नामतः ६३ श्रत्वा भ्रातृवधं कोपादिदं वचनमब्रवीत् यवीया ८९

नृके न मे भ्राता हतः क्वचि विनाशितः ६४ एतदाख्यातुमिच्छामि भवद्भिर्वानरोत्तमाः
अंगदो कथयतत्र जनस्तुताने महद्वधं ६५ रक्षसाभीमरूपेण त्वामुद्दिश्य पथार्थतः
जगद्योत्सुवधं श्रत्वा दुःखितः सोरुणात्मजः ६६ त्वामाह सवरा रोहे वसंती रावणाल
ये तस्य तद्वचनं श्रत्वा संपातेः प्रीतिवर्धनं ६७ अंगदप्रमुखाः सर्वे ततः संप्रस्थि
ता वयं विंध्यादुत्प्रायसं प्राप्ताः सागरस्यांतमुत्तमं ६८ त्वददर्शनं कृतोत्साहा दृष्ट्वा
सुखाः पूर्वगमाः अंगदप्रमुखाः सर्वे वै लोपांतमुपागताः ६९ चिंतां जग्मुः पुनर्भी
मा त्वददर्शनं समुत्सुकाः अथाहं हरि सैन्यानां सागरं दृश्यसीदतः ७० व्यवधूय भ
यं तीव्रं योजनानां शतं पुनः लंकां चापि मयारात्रौ प्रविष्ट्वा राक्षसाकुला ७१ रावण
श्च मया दृष्टस्त्वं च शोके निपीडिता एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा वृत्तमनिंदिते ७२ अ

सु०
९०

मिभाषस्वमां देविदूतोदाशरथेरहं तन्मां रामकृतोद्योगं त्वन्निमित्तमिहागतं ७३
सुग्रीवसचिवं देविबुद्धस्वपवनात्मजं कुशलीतवकाकुत्स्तुः सर्वशस्त्रभृतां वरः
७४ गुरोराराधने युक्तो लक्ष्मणः शुभलक्षणः तस्य वीर्यवतो देवि भर्तुस्तव हि
ते रतः ७५ अहमेकस्तु संप्राप्तः सुग्रीववचनादिह मये यमसहायेन चरता काम
रूपिणा ७६ दक्षिणादिगनुक्रांता त्वन्मार्गविचयेषिणा दिष्ट्या हं हरिसेन्यानां त्व
न्नाशमनुशोचतां ७७ अपनेष्यामि संप्राप्तं तवाभिगमशंसनात् दिष्ट्या हिनममव्य
र्थसागरस्येह लंघनं ७८ प्राप्स्याम्यहमिदं दिष्ट्या त्वदर्शनकृतं पशुः राघवश्च महावी
र्यः क्षिप्रं त्वामभिपत्स्यते ७९ सपुत्रबांधवं ह त्वारावणं राक्षसाधिपं मा त्ववान्नामवे
देहि गिरीणामुत्तमो गिरिः ८० ततो गच्छति गोकर्णपर्वतं केसरी हरिः सच देवर्षिभिर्दि

९०

ष्टः पितामममहाकपिः ८१ तीर्थे नदीयतेः पुण्येशं बसादनमुद्धरन् तस्याहं हरि
णः क्षेत्रे जातो वातेन मेथिलि ८२ हनूमानिति विख्यातो लोके खेनैव कर्मणा विश्वा
सार्थं तु वै देहि भर्तुरुक्ता मया गुणाः अचिराद्वाघवो देवित्वा मितो न पिता न धे ८३
एवं विश्वासिता सीता हेतुभिः शोककर्शिता उपयन्ते रभित्तानैर्दूतं तमवगच्छ
ति अतुलं च गता ह वै प्रहर्षेण तु जानकी नेत्राभ्यां वक्रपक्ष्माभ्यां मुमो
चानंदजं जलं चासत दृष्ट्वा तस्यास्तुम्भशुक्रायतेक्षणं ८४ अशोभत विशाला
क्ष्याराहुमुक्तद्वोडुराद् हनूमंतं कपिव्यते मन्यते नान्यथेति सा ८५ अथो प्रायाकपिर्नैव
वाच हनूमात्ता मुत्तरं प्रियदर्शनां एतते सर्वमाख्यातं समाश्रु सिहि मेथिलि
८६ किं केरोमि कथं वा ते रोचते प्रतियाम्यहं ८७ हने सुरे संयति शबसादनेक

प्रायाकपिर्नैव
र्षिः

राम.
९१

पिप्रवीरेणमहर्षिचोदनात् ततोस्मिवायुप्रभवोहिमेथिलिप्रभावतस्तत्प्रति
मश्नुवानरः ९० इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकांडे पंचत्रिंशः सर्गः ३५ भूय एवम
हाते जाह्नूमान् पवनात्मजः अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं सीतामत्ययकारणात् १
वानरोहं मेहाभागेदूतोरामस्यधीमतः रामनामांकितं चेदं पश्य देव्यंगुलीयकं ३
सुवर्णस्य सुवर्णस्य सुवर्णस्य च भामिनि रामेण प्रेषितं भद्रे सुवर्णस्यांगुलीयकं ३
प्रत्ययार्थं तवानीतं तेन दत्तं महात्मना समाश्रुसिंहिभद्रं तेषीणदुःखफलाद्यसि ४
गृहीत्वा प्रेक्षमाणा सा भर्तुः करविभूषितं भर्तारमिव संप्राप्ता जानकी मुदिता भवत्
५ वारुजह दनेतस्यात्मा कशुकायतेक्षणं बभूव हर्षोदयं च राहमुक्त इवोडुराट्
६ ततः सार्हीमतीवाला भर्तुः सदैव शहर्षिता परिनुष्टाप्रियंकुलो मशशंसमहोक्त ९१

पि ७ विक्रान्तस्तं समर्थस्तं प्राप्तस्तं वानरोत्तम येनेदं राक्षसपदं त्वयैकेन प्रधर्षि
तं ८ शतयोजनविस्तीर्णः सागरो मकरालयः विक्रमश्चाघनीयेन क्रमता गोप्यदीप्त
तः ९ न हिलां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ यस्य तेनास्ति संज्ञा सो रावणादपि संभ्रमः
१० अहं सैव कपिश्रेष्ठ मया समभिभाषितुं यद्यसि प्रेषितस्तेन रामेण विदितात्मना
११ प्रेषयिष्यति दुर्धर्षो रामो न त्वपरीक्षितं पराक्रममविज्ञायमत्सकाशं विशेष
तः १२ दिष्टा संकुशली रामो धर्मात्मा सत्यसंगरः लक्ष्मणाश्च महातेजाः सुमित्रा
नंदवर्धनः १३ कुशलीयदिका कुत्सुः किं नु सागरमेखलां महीदहति कोपे
न युगांतान्तिरिवोत्थितः १४ अथ वा शक्तिमंतो तौ सुराणामपि निग्रहे ममेव न
तु दुःखानामस्ति मन्ये विपर्ययः १५ कश्चिन्त्यथ ते रामः कश्चिन्त्यपरितप्यते उत

रासु
९२

राणि च कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः १६ कश्चिन्नदीनः संभ्रातः कार्येषु च
नमुत्यति कश्चित्पुरुषकार्याणि कुरुते नृपतेः सुतः १७ द्विविधं त्रिविधोपायं
उपायमपि सेवते विजिगीषुः सुहृत्कश्चिन्मित्रेषु च परंतपः १८ कश्चिन्मित्राणि
लभते मित्रैश्चाप्यभिगम्यते कश्चित्कल्याणमित्रश्च मित्रैश्चापि पुरुस्कृतः १९
कश्चिद्दशांतिदेवानां प्रसादं पार्थिवात्मजः कश्चित्पुरुषकारं च देवं च प्रतिपद्य
ते २० कश्चिन्नविगतस्नेहो विवासान्मयिराघवः कश्चिन्मांसनादस्मान्मोक्ष
यिष्यति राघवः २१ सुखानामुचितो नित्यमसुखानामनूचितः दुःखमुत्तरमा
साद्य कश्चिद्दामो न सीदति २२ कोसल्यायास्तथा कश्चित्सुमित्रायास्तथैव च
अक्षयं श्रूयते कश्चित्कुशलं भरतस्य च २३ मन्त्रिमित्रेन मानार्हः कश्चिच्छे

९२

नराघवः कश्चिन्नान्यमनारामः कश्चिन्मांतारयिष्यति २४ कश्चिद्दक्षो हि
णाभीमां भरतो भ्रातृवत्सलः ध्वजिनां मंत्रिभिर्गुप्तां प्रेषयिष्यति मत्सुते २५
वानराधिपतिः श्रीमानसुग्रीवः कश्चिदेष्यति मत्सुते हरिभिरैर्वृतो दंतनखा
युधैः २६ कश्चिच्चलक्ष्मणाः शूरः सुमित्रानंदवर्धनः अस्त्रविस्तरजालेन
राक्षसान्विधमिष्यति २७ रोद्रेण कश्चिदस्त्रेणारामेण निहतं रणे द्रष्टुं
म्यत्सेनकालेन रावणं स सुहृज्जनं २८ कश्चिन्नतद्देमसमानवर्णं तस्याननं
पद्ममानं गंधिमया विनाशुष्यति शोकदीनं जलक्षये यममिवातपेन २९
धर्मापदेशात्सजतः स्वराज्यं मां चाप्यरण्यं नयतः पदान्तेः नामीद्वाथा यस्य न
भीर्नशोकः कश्चित्सधैर्ये हृदये करोति ३० न चास्य मातानपितानचान्यः सेहा

राम
९३

द्विशिष्टोत्तिमयासमोवा तावद्वाहं दत्तजिजीविषेयं यावत्सहतिं शृणुयां
प्रियस्य ३१ इतीव देवीवचनं महार्थं नंदो नरेंद्रं मधुरार्थमुत्क्वा श्रोतुं पुनस्त
स्यवचोभिरामं रामार्थयुक्तं विरामरामा ३२ सीतायावचनं श्रुत्वा मारुति
नमः मविन्नमः शिरस्यंजलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ३३ नत्वा मिह
रुठां जानीते रामः कमललोचनः तेन त्वां न नयत्याशुशचीमिव पुरंदरः ३४
श्रुत्वाैव तुवचो मत्स्येक्षिप्रमेष्पतिराघवः चमूं प्रकषेन्महती हर्यृक्षगणसं
कुलां ३५ विष्टं भयित्वा बाणोद्यैरक्षोभ्यं वरुणा लयं करिष्यति पुरीं लंकां
काकुत्स्थः शान्तराक्षसां ३६ तन्नयं च तं रामस्य र्यदि देवाः सहासुराः रुठा
स्यंति पथिरामस्य सतानपि वधिष्यति ३७ तवादर्शनजेनार्येणोक्तेन स

९३

परिपूतः न शर्मलभते रामः सिंहार्दितद्रवद्विपः ३८ मंदरेण च ते देवि शपे
मूलफलेन च मलयेन च विंध्येन मेरुणा दर्दुरेण च ३९ यथा सुनयनं वल्गुवि
बोधं चारुकुंडलं मुखं द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्णचंद्रमिवोदितं ४० क्षिप्रं द्रक्ष्यसि
वेदे हिरामं प्रसन्नवर्णे गिरे शतक्रतुमिवासीनेनागयष्टस्य मूर्धनि ४१ न
मां संराघवो भुंक्ते न चापि मधुसेवते वन्यं सुविहितं नित्यं भक्तमश्नाति यंच मे
४२ नैव दृशन्तमशका ~~न~~ न्तकीरान्तसरीसृपान् राघवोपनयेद्वा
त्रास्वद्वेतेनांतरात्मना ४३ नित्यं ध्यानपरो रामो नित्यं शोकपरायणः नान्य
चित्तयते किंचित्सतु कामवशंगतः ४४ अनिद्रः सततं रामः सुप्तोपि च नरे
श्वरः सीतेति मधुरावाणी व्याहरन् प्रतिबुध्यते ४५ दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वाप

काले प्राप्ते
ति शेषः

रा. सु.
९४

आन्यस्त्री मनोहरं बहुशोहाप्रियेत्येवंश्वसंस्वामभिभाषते ४६ सदेविनि
त्यंपरितप्यमानस्वामेवसीतैत्यभिभाषमाणः दृढव्रतो राजसुतो महात्मा
वैवलाभायुक्तप्रयत्नः ४७ सारामसंकीर्तनवीतशोकारामस्यशोकेन
समानशोका शरन्मुखेनांबुदशेषचंद्रानिशोववैदेहसुतावभव ४८
इत्यार्षेश्रीरामायणे अंगुलीयकदानं नाम षड्विंशः सर्गः ३६ सासीतावच
नं श्रुत्वा पूर्णचंद्रनिभानना हनूमंतमुवाचे दं धीमार्थसहितवचः १ अमृतं
विषसंप्रक्तं त्वया वानरभाषितं यच्च नान्यमनारामायच्च शोकपरायणः २ ऐश्व
र्यवासुविस्तीर्णो व्यसनेषा सुदारुणे रज्ज्वेव पुरुषं बद्ध्वा कृतान्तः परिकर्षति ३
विधिर्नूनमसंहार्यः प्राणिनां पूवगोतम सोमि त्रिमां चरामं च व्यसनेः पश्य मो

९४

हितान् ४ शोकस्यास्य कथं पारं राघवो धिगमिष्यति पूवमानः परिक्रां
तो हतनौः सागरे यथा ५ राक्षसानां बधं कृत्वा सहयित्वा चरावर्णं लंका
मुन्मथितां कृत्वा कदाद्रक्ष्यति मां पतिः ६ सवाच्यः संत्वरस्वेति यावदेव नश्ये
ते अयं संवत्सरः कालस्तावद्विममजीवितं ७ वर्तते दशमो मा सो दौ तु शेषो
पूर्वगम रावणेन नृशंसेन समयोयः कृतो मम ८ विभीषणेन भ्रात्रा च म
म निर्यातनं प्रति अनुनीतः प्रयत्नेन न चतु कुरुते मतिं ९ मम विष
तिप्रदानं हिरावणस्य नरोचते रावणं मार्गते संख्ये मृत्युः कालवशंगतं १०
उपेक्षा कन्यानेलानाम विभीषणसुता कपे तया ममैतदाख्यातं मात्रा प्रहित
या स्वयं ११ अविध्योनाम मेधावी विद्वानराक्षसपुंगवः धृतिमांछी लवान्

क

र सु.
९५

वहोरावणस्यचसंमतः १२ रामातक्षयमनुप्रासंरक्षसांप्रत्यवेदयत् नचतस्य
सदुष्टात्माशृणोतिवचनंहितं १३ आशंसेयंहरिश्रेष्ठक्षिप्रंमोप्राप्यतेपतिः
अंतरात्माहिमेशुद्धस्तस्मिन्निवहवोगुणाः १४ उत्साहंयोरुषंसत्वमानरं
संकृततता विक्रमश्चप्रभावश्चसंतिवानरराघवे १५ चतुर्दशसहस्राणिराक्ष
सानोजघानयः जनस्थानेविनाभ्रात्राशत्रुःकृतस्यनोदिजेत् १६ नसशक्यः
लुलुपितुंव्यसनेःपुरुषर्षभः अहतस्यानुभावताशक्रस्येवपुलोमजा १७
शरजालांशुमांछुरःकपेरामदिवाकरः शत्रुरक्षोभयंतोयमुपशोषनमिष्यति
१८ इतिर्सजल्पमोनांतांरामार्थेशोककर्षितां अश्रुसंस्पर्शवदनामुवाचहनुमा
नकपिः १९ श्रुत्वेवनुवचोमत्स्यक्षिप्रमेष्यतिराघवः चमूंप्रकर्षत्सहतीहर्ष

९५

क्षगणसंकुलां २० अथवामोचयिष्यामित्वामघैवसराक्षसात् अस्मादुःखादु
पारोहममपृष्ठमनिंदिते २१ त्वानुपयुगतांकृत्वासंनरिष्यामिसागरं शक्तिरति
हिमेवोटुलंकामपिसरावणां २२ अहंप्रसन्नवणारुह्यपराघवायाद्यमेथिलि प्रा
पयिष्यामिशक्रायहव्यंहतमिवानलः २३ द्रक्ष्यस्यद्यैववैदेहिराघवंसहलक्ष्म
णं व्यवसायसमायुक्तंविस्महेत्यवधेयथा २४ त्वदृशंनक्तोत्साहमाश्रमस्तुमहाव
लं पुरंदरमिवासीनंनगराजस्यसूधीनि २५ पृष्ठमाविशवैदेहिमविकांक्षस्वशोभने
योगमनिदुष्टरमेणशशंकेनेवरोहिणी २६ कथयंतीवशशिनासंगमिष्यसिरोहि
णीपौलोमीवमहेंद्रेणसूर्योवसुवर्चस्यै मत्पृष्ठमधिरोहत्वंतराकाशंमहाणवं २७
नहिमेसप्रयातस्यत्वामितोनयतोंगने अनुगंतुंगतिंशक्ताःसर्वलंकानिवासिनः

र सु.

९६

२८ यथैवाहमिह प्राप्तस्तथैवाहमसंशयं यास्यामि पश्य वैदेहि त्वामुद्यम्य विहाय
सं २९ मे धिली तु हरि श्रेष्ठा कृत्वा वचनमद्रुतं हर्ष विस्मित सर्वा गीह नू संतमथा ब्रवी
त् ३० हनुमन् दूरमध्वानं कथं मां वोढुमिच्छसि तदेव खलु ते मन्ये कपितं हरि युथप ३१
कथं चाल्मशरीरस्त्वमितो मां नेतुमिच्छसि सकाशं मानवेन्द्रस्य नर्तुर्मे पूर्वगर्षभ ३२
सीताया वचनं श्रुत्वा हनूमा न्मारुतात्मजः चिंतयामास लक्ष्मीवान्तवंपरिभवं कृतं ३३
न मे जानाति सत्त्ववाप्र भावे वासिते क्षणात् तस्मात्पश्यतु वैदेही यद्रूपं मम कामतः ३४
इति संचित्य हनूमांस्तदा पूर्वगसत्तमः दर्शयामास वैदेह्याः स्वरूपमेरिमर्दनः ३५
स तस्मात्पादपाद्रीमाना पृत्य पूर्वगर्षभः ततो वर्धितुमारे मे सीता प्रत्ययकारणा
त् ३६ मेरुमंदरसंकाशो बभौ दीप्तानलप्रभः अग्रतोऽभवत् तस्ते च सीताया वानर

९६

र

र्षभः ३७ हरिः पर्वतसंकाशस्तान्भव ओ महाबलः कत्रदंष्ट्रनखो भीमो वैदेही
मिदमब्रवीत् ३८ स पर्वतवनोद्देशं सादृष्ट्वा कारतोरणां लं कामिमो सनाथा वानपि
तुं शक्तिं स्ति मे ३९ तदवच्छाप्य तां बुद्धि रलं देवि वि कांक्षया विशोकं कुरु वैदेहि राघ
वं सह लक्ष्मणं ४० तं दृष्ट्वा च लसंकाशमुवाच जनकात्मजा पश्य पत्रविशालाक्ष्मी
मारुतस्योरसं सुतं ४१ तव सत्त्वं बलं चैव विजानामि महाकपे वा योरिव गतिश्चा
पिते जप्ताग्नेरिवाद्भुतं ४२ प्राकृतो न्यः कथं चे मां भूमिमागंतुमर्हति उदधेरप्रमेय
स्य पारं वानर युथप ४३ जानामि गमने शक्तिं नयने चापिते मम अवश्यं संप्र
धार्या शुकार्यसिद्धिरिहात्मनः ४४ अयुक्तं तु कपि श्रेष्ठमया गंतुं त्वया सह वा
युवेगसवेगस्य वेगो मां मोहयेत्तव ४५ अहमाकाशमासक्ता सुपर्युपरिसागरं

रा. सु.
९७

प्रपतेयं हिते एषाद्रयो वेगेन गलुतः ४६ पतिता सागरे चाहं तिमिनः कदापि
कुले भवेयमाशु विवशायादसामन्तमुत्तमं ४७ नाहं शक्ये त्वया साहं गंतुं श
त्रुविमर्दन कलत्रवतिसंदेहस्त्वय्यपि स्यादसंशयं ४८ द्वियमाणां तु मां दृष्ट्वा राक्ष
साभीमविक्रमाः अनुगच्छेयुरादिषा रावणेन दुरात्मना ४९ तैस्त्वं परित्ततः शूरेः शू
रमुद्गरपाणिभिः भवेस्त्वं संशयं प्राप्सोमयावीरकलत्रवान् ५० सायुधा बहवो
योस्मिराक्षसास्त्वं निरायुधः कथं शक्यसि संपातुं मां चेव परिरक्षितुं ५१ युध्यमा
नस्य रक्षोभिरुत्ततस्तैः क्रूरकर्मभिः प्रपतेयं हिते एषात्तमया जीवितं कपिसत्तम ५२
अथ रक्षांसि भीमानि मेहांति बलवन्ति च कथंचित्संपरायेत्वां जयेयुः कपिस
त्तम ५३ अथवा युध्यमानस्य पतेयं विमुखस्य ते पतितां च गृहीत्वा मां नये

९७

युः पापराक्षसाः ५४ मां बाहरे युस्तद्वृत्तात् विशमे पुरथापि वा अव्यवस्ते हि
दृश्येते युद्धे जयपराजयो ५५ अहं वापि विपद्यं रक्षोभिरभितर्जिता त्वत्प्रयत्ना
हरि श्रेष्ठ भवेन्निष्फल एव तु ५६ कामं त्वमसि पर्याप्तो निहंतुं सर्वराक्षसान् राघ
वस्य यशोहीये त्वया शस्तेस्तुराक्षसेः ५७ अथवा दायुरक्षांसि न्यसेयुः संवृते हि
मां यत्र ते नाभिजानीषु हे रयोनापिराघवः ५८ आरंभस्तु मदर्थो यत्तत्तत्तव
निरर्थकः त्वया हि सह रामस्य महानागमने गुणाः ५९ मयि जीवितमायत्तं राघ
वस्यामितो जसः भ्रातृणां च महाबाहो तव राजकुलस्य च ६० तौ निराशौ मदर्थं
च शोकसंतापकर्षितौ सह सर्वैर्हृदिरिन्निस्पृक्षतः प्राणसंग्रहं ६१ नर्तुं नर्तुं
पुरस्कृत्य रामादप्यस्यवानर नाहं स्मृष्टुस्वतो गात्रमिच्छेयं वानरोत्तम ६२ यद

रामु

९८

वीर

हंगात्रसंस्पर्शरावणास्यगताबलात् अनीशार्किकरिष्यामिविनायाविवशास
ती ६३ यदिरामोदराग्रीवमिहहत्वासराक्षसं मामितो गस्वगच्छेततस्यसदृशं
भवेत् ६४ श्रुताश्चदृष्टाहिमयापराक्रमाः महात्मनस्तस्यरणावमर्दिनः नदेव
गंधर्वभुजंगराक्षसा भवन्तिरामेण समाहि संयुगे ६५ समीक्ष्यतं संयतिचित्र
कामुकं महाबलं वासवतुल्यविक्रमं सलक्ष्मणं कोविषहेतराद्यवहताशनं
दीप्तमिवानिले रितं ६६ सलक्ष्मणं राघवमाजिमर्दनं दिशो गजं मत्तमिव व्यव
स्थितं सहेतको वा निरमुख्यसंयुगे युगांतसूर्यप्रतिमं शरार्चिषं ६७ समेह
रिश्रेष्ठसलक्ष्मणं पतिं सपूयपंक्षिप्रमिहोपपादय चिराय रामं प्रतिशोकक
र्षितां कुरुष्व मां वानरहर्षितां ६८ इत्यार्षे श्रीरामायणे सप्तत्रिंशः सर्गः ३७

९८

ततः सकपिशार्दूलस्तेन वाक्येन तोषितः सीतामुवाच तच्छ्रुत्वा धाक्यविशारदः
१ युक्तरूपं त्वया देवि भाषितं शुभदर्शने सदृशं स्त्रीसुभावस्य साध्वीनां विनयस्य
च २ स्त्रीत्वान्न त्वं समर्थासि सागरं व्यतिवर्तितुं मामधिष्ठाय विस्तीर्णं शतयोज
नमायतं ३ द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवापि विनयान्विते रामादन्यस्य नार्हामि संस
र्गमिति जानकि ४ एतत्ते देवि सदृशपत्न्यास्तस्य महात्मनः का स्य न्याता मृते दे
वि ब्रूयाद्वचनमीदृशं ५ श्रोत्वा त्वं चैव काकुत्ष्ठः सर्वं निरवशेषतः चेष्टितं य
त्तयो देवि भाषितं च ममाग्रतः ६ कारणेर्वहनिर्देविरामप्रियचिकीर्षया स्नेह
प्रसन्नमनसा मयेन तस्मुदीरितं ७ लंकाया दुष्प्रवेशत्वादुत्तरत्वान्महोदधेः
सामर्थ्यादात्मनश्चैव मयेन तस्मुदीरितं ८ इत्युक्त्वा मितं समानैतु मधेवरघुरनेदिना

वाक्यं

रा. सु.
९९

न्यवि

गुरुस्नेहेन भक्त्या च नान्यथा समुदाहृतं ९ यदि नोत्सहसे यातुं मया साकमनिंदि
ते अभिज्ञानं प्रयच्छस्व जानीयाद्राघवो हियत् १० एवमुक्ता हनुमता सीता सुरसुतोप
मा उवाच वचनं मंदं बाष्पप्रगृथिताक्षरं ११ इदं श्रेष्ठमभिज्ञानं ब्रूयात्स्व तु मम प्रि
यं शैलस्य चित्रकूटस्य पादे पूर्वोत्तरे पदे १२ तापसाश्च मवासिन् प्राप्य मूलफलो
दके तस्मिन्निहाश्रमे देशे मंदाकिन्यास्त्वेद्वरतः १३ तस्योपवनपंडेषु नाना पुष्पसु
गंधेषु विहृत्य सलिले किन्नो मन्त्रां के समुपाविशः १४ ततो मांससमायुक्तो वा
यसः पर्यतं उपत तमहं लोष्टुमुद्यम्य वारयामि स्मवायसं १५ दारयन् स च मां काक
स्तत्रैव परिलीयते न चाप्युपरमन्मांसाद्रक्षाय बलिभोजनः १६ उक्तं वृत्त्यां चरन्
नां क्रुद्धायां मयि पक्षिणे संस्पमाने तु वसने ततो दृष्ट्वा त्वया ह्यहं १७ त्वया विहसि

९९

ता चाहं क्रुद्धा संहृजिता तदा भक्ष्यग्रेष्वाका केन दारिता त्वामुपागता १८
आसीनस्य च ते श्रांता पुनरुत्संगमाविशं क्रुद्धांती वप्रहृष्टेन त्वया हं परि संति
ता १९ बाष्पपूर्णमुखी मंदं चक्षुषी परिमार्जती लक्षिता हं त्वया नाथ वायसे
न प्रकोपिता २० परिश्रमात्प्रमुखा च राघवां के स्पृहं चिरं पर्यायेण प्रसुप्तश्च ममां
के नरताग्रज २१ सतत्र पुनरेवाथ वायसः समुपागमत् ततः सुसप्रबुद्धां मां रा
घवां कात्समुत्थिता २२ वायसः सहसा गम्य विददारस्तनांतरे पुनः पुनरथो
त्पत्य विददारसमां भृशं २३ ततः समुत्थितो रामो मुक्तैः शोणित बिंदुभिः 'वा
यसे न तत्तत्तेन बलवत्किं श्यमानया २४ मया प्रबोधितः श्रीमानसुखसुरसः
परंतपः समां दृष्ट्वा महीबाहुर्विह्वलनांस्तनयोस्तदा २५ आशीविषद्वक्नुदः

ए. सु
१००

शुसनवाक्यमभाषत केनतेनागनासोस्त्विक्षतंवेत्तनांतरं २६ कः क्रीड
ति सरोषेणपंचवक्त्रेणभोगिना वीक्षमाणस्ततस्तंवेवायसंसमवेक्षत २७
नवेः सरुधिरेलीक्ष्येर्माभेवाभिमुखंस्थितं पुत्रः किलसशक्रस्यवायसःपुततांवरः
२८ धरांतरगतः शीघ्रंपवनस्पगतौसमः ततस्तस्मिन्महाबाहुःकोपसंवर्ति
तेक्ष्णः २९ वायसेकृतवान्क्रूरंबुद्धिमतिमतांवरः सदर्भसंज्ञराहस्यब्राह्मेणा
स्त्रेणयोजयत् ३० सदीसद्वकासाग्निर्ज्वालाभिमुखोद्विजं सतंप्रदीसंचिक्षेप
दर्भंतंवायसंप्रति ३१ ततस्तुवायसंदर्भः सोमरेनुजगामह अनुसरत्तदाका
कोजगमविविधांगतिं ३२ आणकामर्भंलोकंसर्ववैविचचारह सपित्राचपरि
त्यक्तः सर्वैश्चपरमर्षिभिः ३३ त्रीनलोकान्संपरिभ्रम्यतमेवशरणंगतः सतंनिपति

१००

तंभूमौशरण्यः शरणागतं ३४ बधार्हमपिकाकुत्सुःकृपयापर्यपालयत् नै
शर्मलब्ध्वालोकेषुनमेवशरणगतं ३५ परिघ्नंविघ्नं चसैतमार्यातमब्रवीत् पतमानं
मोघमस्त्रंनशक्यतुब्राह्मंक्रुतदुच्यतां ३६ ततस्तस्याक्षिकाकस्यहिनस्तिस्मस
दक्षिणंदत्वातुदक्षिणंनेत्रंप्राणभ्यःपरिरक्षितः ३७ सरामायनमस्तुत्यराज्ञेदश
रथायचविसृष्टेनरामेणप्रतिपेदेस्वमालयं ३८ मत्कृतेकाकमान्नेतुब्रह्मास्त्रंसमु
दीरितं कस्माद्योमाहरत्ततः क्षमसेतंमहीपते ३९ सकुरुष्वमहोत्साहंकृपांम
यिनरर्षभ त्वयानाथवनीनाथअनाथाइवदस्यते ४० आनृशंस्यंपरोधर्मस्तत
एवमयाश्रुतं जानामित्वांमहावीर्यमहोत्साहंमहावर्त्त ४१ अपारवारमक्षोभ्यंगं
नीर्यात्सागरोपमं भर्तारंसमुद्रायाधरण्यावासवोपमं ४२ एवमस्त्रविदां

पतमानं

रा.सु.
१०१

श्रेष्ठो सत्ववान्बलवानपि किमर्थमस्त्रं रक्षस्सु न योजयसि राघव ४३ न ना
गानापि गंधर्वा नासुरा न मरुद्गणाः रामस्य समरे वेगं शक्ताः प्रतिसमीहितुं ४४
तस्य वीर्यवतः कश्चिद्यत्तिमपि संभ्रमः किमर्थे न शरै रतीक्ष्णैः क्षयं नयति राक्ष
सान् ४५ आतुरा देशमादाय लक्ष्मणो वा परंतपः कस्य हेतोर्न मां वीरः परित्राति
महाबलः ४६ यदि तो पुरुष व्याघ्रो वा खिंद स मते जसौ सुराणामपि दुर्ध्वौ कि
मर्थं मामुपेक्षतः ४७ ममैव दुष्टं किंचित् सह दस्ति न संशयः समर्थो विपितो य
न्मां नावेशेते परंतप्यो ४८ वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं सा श्रुत्वा विभ्रं अथाब्रवी
न्महातेजा ह नूमान हरिपूथपः ४९ तच्छोकविमुखो रामो देविसत्पते न तेशपे रामे
दुःखाभिपन्ने च लक्ष्मणः परितप्यते ५० कथं विभ्रवती दृष्टान कालः परिशो

१०१

चितुं रमं मुहूर्ते दुःखानां द्रक्ष्यस्यंतमनिंदिते ५१ तावु भौ पुरुष व्याघ्रो राजपुत्रौ
महाबलौ तद्देशे न कृतोत्साहो लंकां भस्मी करिष्यतः ५२ हत्वा च समरे नूरं राव
णं सह बांधवं राघवस्त्वां विशालाक्षिं स्वापुरीं प्रति नेष्यति ब्रूयिष्यद्वाघवो वाच्यो
लक्ष्मणाश्च महाबलः सुग्रीवो वापिते उत्सीहरयो वा समोगताः ५३ इत्य
कवति तस्मिंश्च सीता पुनरया ब्रवीत् कौसल्या लोककर्तारं सुषुवेयं मनस्विनी
५४ तं ममार्थं सुखं पृच्छ शिरसा चाभिवादय स्नजश्च सर्वरत्नानि प्रिया या श्रवणं
नाः ५५ ऐश्वर्यं च विशालाक्ष्यां पृथिव्यामपि दुर्लभं पितरमातरं चापि संमान्याभि
प्रसाद्य च ५६ अनुप्रव्रजितो रामं सुमित्रायेन सुप्रजाः आनुकूत्येन धर्मात्मात्स
त्का सुखमनुत्तमं ५७ अनुगच्छति काकुत्स्थः आतुरं पालयन् वने सिंहस्कंधो

रा. सु.
१०२

महाबाहुर्मनस्वीप्रियदर्शनः ५८ पितृवद्वर्तने रामे मातृवन्मांसमाचरत् द्वि
यमाणां तदा वीरो ननु मां वेदलक्ष्मणः ५९ वृद्धोपसेवी लक्ष्मीवान् शक्तो न बहु
भाषिता राजपुत्रः प्रियः श्रेष्ठः सहशः श्वशुरस्य मे ६० मतः प्रियतरो नित्यं भ्रा
तारामस्य लक्ष्मणाः नियुक्तो धुरियस्यां तु तामुद्धतिर्वीर्यवान् ६१ यंहृद्याराघ
वो नैव वृत्तमायमनुस्मरत् सममार्थो यकुशलं वक्तुं यो वचनान्मम ६२ मृदुर्नित्यं
शुचिर्दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणाः यथा हि वानरश्चेष्टदुःखक्षयकरो भवेत् ६३
त्वमस्मिन् कार्यनिर्वाहे प्रमाणं हरियूथप राघवस्त्वत्समारंभान्मपि यत्नपरो भवे
त् ६४ इदं ब्रूयाश्च मे नायं शूरं रामं पुनः पुनः जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथा
सज ६५ ऊर्ध्वमासान्त जीवेयं सत्येनाहं ब्रवीमि ते रावणे नो परुःहां मां निहत्याप १०२

एवृष्टिं जे रथगर्जितनिखनाः प्राष्टकाल इवां भोधाविचेरुर्नैर्ऋतां बुद्धाः ७ अ
वकीर्णस्ततस्तामिर्ह नृमां छुरवृष्टिभिः अभवत्संहताकारः शैलराडिव वृष्टिभिः
८ सशरा नवं च यो मासतेषामाशुचरः कपिः रथवेगां श्रवीराणां विचरन्निर्मलं
वरे ९ सतैः क्रीडनधनुष्मद्विर्व्योम्नि वीरः प्रकाशते धनुष्मद्विर्यथा मेघैर्मरुतः
प्रभुरंवरे १० सकृत्वा निनदं घोरं त्रासयंस्तां महाचमं चकार हनुमान्वेगं
तेषुरक्षस्सुवीर्यवान् ११ तलैरभ्यहनत्कांश्चित्पादैः कांश्चित्परंतपः मुष्टिभि
श्चाहनत्कांश्चिन्तखैः कांश्चिद्दुदारयत् १२ प्रममायोरसा कांश्चिद्दूरुभ्यामप
रानकपिः केचित्स्येव नादेन तत्रैव पतिता मुवि १३ ततस्ते घवसन्नेषु भूमौ नि
पति तेषु च तत्सैन्यमगमत् सर्वदिशो दशभयार्दितं १४ विनेदुर्विस्तरं नागानि

रासुं
११६

पेतुर्भुविकाजिनः मग्ननीडध्वजच्छत्रैर्भृश्वकीर्णाभवद्रथैः १५ स्रवतारुधि
रेणाथस्रवंत्योदृशिताः पथिविविधैश्चस्वनेर्लंकाननाद्विकृततदा १६ सता
नमवहानविनिहत्यराक्षसान् महाबलश्रंडपराक्रमः कपिः युयुत्सुरन्यैः पुन
रेवराक्षसैस्तदेववीरोभिजगाम तोरणं १७ इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकांडे पंच
चत्वारिंशः सर्गः ४५ हतान्मंत्रिसुतान् बुध्वावानरेणामहात्मना रावणः संचता
कारश्चकार मृतिमान्मतिं १ सविरूपाक्षयूपाक्षौर्ध्वैर्वैवराक्षसं प्रघसंभा
सकणं च पंचसेनाग्रनायकान् २ संदिदेशेदशग्रीवो वीरान्तपविशारदान् हनू
मद्गृहणे व्यग्रान् वायुवेगसमानयुधि ३ यातसेनाग्रगाः सर्वे महाबलपरिग्रहाः
सवाजिरथमातंगाः सकपिः शास्यतामिति ४ यतैश्चखलु भाव्यं स्यात्तमाद्यं

सा

११६

वनालयं कर्मचापिसमाधेयं देशकालाविरोधितं ५ नत्सुहृते कपिमन्ये
कर्मणा प्रतिनकेयन सर्वथा तन्महद्भूतं महाबलपरिग्रहं ६ वानरोय
मिति तात्त्वानहि शुध्यति मे मनः नैवोहंते कपिमन्ये यथेयं प्रकृता कथा न
वेदिंद्रेणावा सप्तमस्मदर्थे तपोबलात् सनागयक्षगंधर्वदेवासुरमहर्षयः ७
युष्माभिः प्रहितैः सर्वैर्मया सह विनिर्जिताः ते रवश्यं विधातव्यं व्यलोकं किंचि
देव नः ८ तदेव नान्नसंदेहः प्रसत्यपरिगृह्यतां यातसेनाग्रगाः सर्वे महाबलप
रिग्रहाः सवाजिरथमातंगाः सकपिः शास्यतामिति नावमान्यो भवद्भिश्च कपिध
रपराक्रमः ९ दृष्ट्वा हि हरयः शङ्खं मया विपुलविक्रमाः वाली च सहस्रग्रीवो
जाववाश्च महाबलः १० नीलः सेनापतिश्चैव ये चान्ये द्विविदादयः नैव तेषां

रासु-
११०

गतिर्भीमानते जोनपराक्रमः ११ नमतिर्नबलोत्साहो न रूपपरिकल्पनं म
हत्सत्वमिदं ज्ञेयं कपिरूपं व्यवस्थितं १२ प्रयत्नं महद्वा स्थायिक्रियतामस्य नि
ग्रहः कामलोकास्त्रयः सेंद्राः ससुरासुरमानवाः १३ भवतामगतः स्थातुं न प
र्यासारणा जिरे तथापि तु नयते न जयमाकांक्षतारणे १४ आत्मारक्ष्यः प्रयत्ने
न युद्धसिद्धिर्हि चंचला ते स्वाभिवृत्तं सर्वं प्रतिगत्सु महोजसः १५ समुत्पेनुर्महा
वेगादृताशसमतेजसः रथेश्वरमतेर्नागैश्च वाजिभिश्च महाजवैः १६ शस्त्रैश्च नि
शितैर्ज्वा क्षणेः सर्वैश्चोपचितावलैः ततस्तु ददृशुर्वरादभ्यमानं महाकपिं १७ र
श्मिर्मनमिवोद्यं तं स्वतेजो रश्मिमाहितं तोरणारुमहावेगं महासत्त्वमहाबलं
१८ महामतिमहोत्साहं महाकायं महानुजं तं समीक्ष्यैव ते सर्वे दिक्षु सर्वास्त

११०

वस्थिताः १९ ते स्तेः प्रहरणे भ्रमे रभिपेनुस्ततस्ततः तस्य पंचायसास्तीक्ष्णाः
सिताः पीतमुखाः शराः २० शिरस्युत्पलपत्राभादुर्धरेणानिपातिताः सतैः पं
चभिराविद्धः शरैः शिरसि वानरः २१ उत्पपात न दन्व्यो म्निदिशो दशविनाद
यन् ततस्तु दुर्धरो वीरः सरथः सज्जकार्मुकः २२ किरंछरशतेर्नैकै रभिपेदे महा
बलः सकपिर्वारियामासतं व्योम्नि शरवार्षिणं २३ हृष्टिमंतं पयो हंतं पयो द
मिव मारुतः अर्धमानस्ततस्तनदुर्धरेणानिलात्मजः २४ चकार निनंदं भू
यो व्यवर्धत च वेगवान् सदूरं सहसोत्पत्सु दुर्धरस्परथे हरिः २५ निपपात म
हवेगो विद्युद्वाशिर्गिराविव ततः समथिताष्टाश्वं रथं नग्ना कूबरं २६ वि
हाय न्यपतद्भूमौ दुर्धरस्य तज्जीवितः तं विस्पाक्षयूपाक्षौ दृष्टुं निपतितं भु

रासु.
११८

वि २७ तौ जातरोषौ दुर्धर्षावुत्पेततुररिंदमौ सताभ्यांसहसोत्पवेष्टितो विम
ले वरे २८ मुद्राभ्यामहाबाहवक्षस्यभिहतः कपिः तयोर्वेगवतौ वेगं निहत्य स
महाबलः २९ निषपातपुनर्भूमौ सुपर्ण इव वेगितः स सा लघ्वक्षमा साद्य समु
त्पाद्य च वानरः ३० तावुभौ राक्षसौ वीरो जघान पवनात्मजः ततस्तां स्लीन ह
तान ज्ञात्वा वानरेण तां सिना ३१ अभिगम्य महावेगः प्रहस्य प्रद्य सो बली भा
सकर्णश्च संक्रुद्धः शूलमाहायवीर्यवान् ३२ एकैतः कपिशार्दूलं यशस्विनम
वस्तिष्ठतौ पट्टिशेन शिताग्रेण प्रद्य सः प्रत्यपोथयत् ३३ भासकर्णश्च शूलेन
राक्षसः कपिकुंजरं सताभ्यां विक्षतैर्गन्धैरसृग्दिग्धतनूरुहः ३४ अभवद्वा
नरः क्रुद्धो बालसूर्यसमप्रभः समुत्पाद्य गिरिः शृंगं समुगव्याल पादपं ३५

११८

जघान हनुमान् वीरो राक्षसौ कपिकुंजरः गिरिशृंगमुनिष्पिष्टो तिलशरत्तो व
भवतुः ३६ ततस्तेष्वसन्नेषु सेनापतिषु पंचसु बलं तदेव शेषं तु नाशयामास
वानरः ३७ अथै रश्मान् गजैर्नागान् पोधैर्पोधानरथैर् रथान् सकपिर्ना
शयामास सहस्राक्षदवासुरान् ३८ हैतैर्नागैश्चतुरगैर्नग्नक्षैश्च महारथैः ह
तैश्च राक्षसेर्भूमिरुद्धमार्गं समंततः ३९ ततः कपिस्तान् ध्वजिनीपतीनुरणे
निहत्य वीरान्सबलान्सबाहूनान् तथैव वीरः परिगत्त्य तोरणां कृतक्षणाः का
लदेव प्रजाक्षये इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकाण्डे षड्विंशः सर्गः ४६ से
नापतीनपंचसनुप्रमाथितान् हनू सतामानुचरान्सबाहूनान् निशम्य राजा स
मरोद्धतोन्मुखैः कुमारमक्षं प्रसमैक्षताक्ष १ सतस्पृहस्य परां संप्रचोदितो प्रता

रासु
११९

पवान्कांचनचित्रकार्मुकः समुत्पपातायसहस्युदीरितो हि जातिमुख्येर्हविषे
वपावकः २ ततोमहान्बालदिवाकरप्रभं प्रतसजांबूनदजालसंततं रथं स
माच्छायययौसवीर्यवानमहाहरितं प्रति नैर्त्तनर्षभः ३ ततस्तपःसंग्रहसंच
यार्जितं प्रतसजांबूनदजालचित्रितं पताकिनैरलविभूषितध्वजं मनोजवोष्ठा
श्ववरैः सुयोजितं ४ सुरासुराधृषमसंगकारिणंतडित्प्रभं योमचरं समाहितं
सत्तूष्णमद्यासिनिबद्धबंधुरं यथाक्रमवेशितशक्तितोमरं ५ विराजमानं
प्रतिपूर्णवत्सुनासहेमदाग्नाशशिसूर्यवर्चसा दिवाकरभं रथमास्थितस्ततः
सनिर्जगामामरतुल्यविक्रमः ६ सपूरयन्स्वचमहोचसाचलांतुरंगमानं
गमहारथस्वनैः बलैः समेतैः सहितोरणस्थितं समर्थमासीनमुपागमत्क

११९

पिं ७ सतं समासाद्य हरिं हरीक्षणोयुगांतकालान्तिमिव प्रजाक्षये अवस्थि
तं विस्मयजातसंभ्रमं समैक्षताक्षो बहुमानचक्षुषा ८ सतस्त्वैर्गचकपेर्म
हात्मनः परक्रमंचारिषु पार्थिवात्मजः विचारयन्स्वचबलं महाबलोयुगक्षये
सूर्यद्वानिवर्धत ९ सजातमन्युः प्रसमीक्ष्य विक्रमं स्थितः स्थिरः संयतिदु
र्निवारणं समाहितात्मा हनुमंतमाहवे प्रचोदयामास शितैः शरैस्त्रिभिः १०
ततः कपितं प्रसमीक्ष्य गर्वितं ~~प्रसमीक्ष्य~~ जितश्रमं शत्रुपराजयचितं
अवेक्षताक्षः समुदीर्णमानसं सचाणपाणिः प्रगृहीतकार्मुकः ११ सहे
मनिष्ठांगदचारुकुंडलः समाससादाशुपराक्रमः कपिं तयोर्बभूवा प्रतिमः
समागमः सुरासुराणामपि संभ्रमप्रदः १२ ररासभ्रमिर्नततापभानुमानव

रासु
१२०

कोनवायुः प्रचंचालचाचलः कपेः कुमारस्य च वीर्यसंयुगं ननाद च द्यौरुदधि
श्रुचुक्षुमे १३ सतस्ववीरः सुमुखा नपतत्रिणाः सुवर्णपुखानसविषानिवोरगा
न समाधिसंयोगविमोक्षतत्त्वविह्वरान्धत्रीनकपिम् धर्मपातयत् १४ ततः
शरैर्मूर्ध्नि समं निपातितैः क्षरन्तस्मृदिग्ध विह्वतलोचनः नवोदितादित्यनिभः
शरांशुमानव्यराजतादित्य इवां शुमालिकः १५ ततः पूर्वगाधिपमंत्रिसत्तमः
समीक्ष्यतेराजवरात्मजंरणे उदग्रचित्रायुधचित्रकार्मुकं जहर्षचापूर्यत
चाहवोन्मुखः १६ समंदराग्रच्छुद्रवां शुमालीविह्वद्वकोपोबले वीर्यसंघतः
कुमारमक्षं सबलं सेवाहनंदहाहने त्राग्निमरीचिभिस्तदा १७ ततः सबाणा
सनशक्रकार्मुकः शरप्रवर्षो युधिराक्षसांबुदः शरान्मुमोचा सुहरीश्वराचलेषु

१२०

लाहकोदृष्टिमिवाचलोत्तमे १८ कपित्ततरंतरणचंडविक्रमं प्रवृद्धते जीबल
वीर्यसायकं कुमारमक्षं प्रसमीक्ष्य संयुगे ननाद हर्षात् घनतुल्यनिस्वनः १९
सबालभावाद्युधिवीर्यदर्पितः प्रवृद्धमन्युः क्षतजोपमेक्षणः समाससारा
प्रतिमं रणो कपिं गजो महाकूपमिवावृतेतृणैः २० सतेतवाणैः प्रसमं निपा
तितैश्चकार नभं घननादनिसवनः समुत्सेहताशुननः समारुजन् भुजोरु
विशेषणघोरदर्शनः २१ समुत्पतेतं समनिद्रव हृलीसराक्षसानां प्रवरः प्र
तापवान् रथीरथि श्रेष्ठतमः किरंछुरैः पयोधरः शैलमिवाश्रमद्विभिः २२
सतोच्छ्रंस्तस्य हरिर्विमोक्षयन् च चारवीरः पथिवायुसेविने शरांतरेमारु
तवद्विनिप्यतन्मनोजवः संयतिनीमविक्रमः २३ तमातवाणासनमा

रासु
२२१

हवोन्मुखं स्वमास्तु तं विविधैः शरोत्तमैः अवैक्षताक्षं बहुमानचक्षुषा जगा
मर्चितां सचमारुतात्मजः २४ ततः शरैर्मिन्नभुजांतरः कपिः कुमारवर्षेणम
हात्मनानन्दन महाभुजः कर्मविशेषतत्त्वविद्विचिंतयामास रणे पराक्रमं २५
अवालवहाल दिवाकरप्रभः करोत्ययं कर्ममहान्महाबलः न चास्य सर्वाह
वकर्मशालिनः प्रमापणे मेमतिरक्तजायते २६ अयं महात्मा च महाश्रवीर्य
तः समाहितश्चातिसहस्रसंयुगे असंशयं कर्मगुणोदयादयं सनागयक्षैर्मुनि
भिश्च पूजितः २७ पराक्रमोऽसाहविद्वदमानसः समीक्षते मां प्रमुखोऽनतः स्थि
तः पराक्रमोऽस्य सनां सिकंपये सुरासुराणामपि शीघ्रकारिणः २८ न
तत्त्वयं नाभिभवेदुपेक्षितः पराक्रमोऽस्य रणे विवर्धते प्रमापणं स्य स्य ममा

२२१

शरोचनेन वर्धमानोऽग्निरुपेक्षितुं क्षमः २९ इति प्रवेगं तु परस्य तर्कयन् स्वकर्म
योगं च विधाय वीर्यवान् चकार वेगं तु महाबलस्तदा मतिं च चक्रे स्य वधे दुरात्म
नः ३० सतस्य तान एव राक्षसाह्वानं समाहितान् भारसहान् विवर्तने जघान वी
रः पथि वायुसेविते तलप्रहारेः पवननात्मजः कपिः ३१ तं तललेनाभिहतो महा
रथः सतस्य पिंगाधिपमंत्रिनिर्जितः स भग्ननीडः परितृप्तकूबरः पपोत भूमौ
हतवाजिरं वरात् ३२ सतं परित्यज्य महारथोरथं सकाशं मुकः खड्गधरः खमु
त्यतन् तपोभियोगादपिरुग्नवीर्यवान् विहाय देहं मरुतामिवालयं ३३ त
तः कपिस्तं विचरन्तमंबरे पतत्रिराजानिलसिद्धसेविते समेत्य तं मारुततुल्य
विक्रमः करेण जग्राह च पादयोर्दृष्टुं ३४ सतमेमा विध्य सहस्रशः कपिर्महो

रा सु
२२२

रगंगत्वरवांड जेश्वरः मुमोचवेगात्पितृत्वं विक्कमो महीतले संयतिवान्
रोतमः ३५ समग्नबाहुरुकरी पयोधरः क्षरन्तसुदिर्मथिता स्थितो च
नः समिन्तसंधिः प्रविकीर्णबंधनो हतः क्षितौ वायुसुतेन राक्षसः ३६ म
हाकपिर्भूमितले निपीड्युत चकार रक्षोधिपते महद्दयं महर्षिभिश्चक्र
चरैः समागतैः समेत्य भूतैश्च स यक्षपन्नगेः ३७ सुरैश्च सेंद्रैर्भृशं जातवि
सर्पैर्हते कुमारे सकपिर्निरीक्षितः निहत्य तं वज्रि सुतोपमरणे कुमारम
क्षं क्षतजोपमेक्षणं तदेव वीरो निजगाम तोरणं कृतक्षणः कालद्रवप्रजा
क्षये ३८ इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकांडे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ४० तत
सुरक्षोधिपतिर्महात्मा हनूमताक्षे निहते कुमारे मनः समाधाय स देव

२२३

कल्पसमादिदेशेन्द्रजितं सरोषः १ त्वमस्त्रभृच्छस्त्रभृतां वरिष्ठः सुरा
सुराणामपि शोकदाता सुरेषु सेंद्रेषु च दृष्टकर्मोपिता महाराधनसंचि
तास्त्रः २ त्वदस्त्रबलमासाद्य स सुरा समरुद्रणाः नशेकुः समरे स्क्वा
तुं सुरेश्वर समाश्रिताः ३ न कश्चिन्निषुलोके पुंसं युगेन गतश्रमः भुजवी
र्यो निगुप्तश्रतपसा चाभिरक्षितः ४ देशकालप्रधानश्च त्वमेव मति सत्त
मः न ते स्य शक्यं समरेषु कर्मणां न ते स्य कार्यं मतिपूर्वमन्त्रणे ५ न सो
स्तिकश्चिन्निषु संग्रहेषु वेन वेदयतेऽस्त्रबलं बलं च ते मयानुरुपंतपसो
बलं च ते पराक्रमश्चास्त्रबलं च संयुगे ६ न त्वां समासाद्य रणावमर्द्धमनः श्रमं
गच्छति निश्चितार्थं निहताः किं करः सर्वे जंबुमालीचराक्षसः ७ अमास

त्रिषुपिलोके
षु भोक्तृभिः
मया संगृह्यतः
निसंग्रहाद्योक्तैः

रासु
२२३

त्वपुत्रावीरश्चपंचसेनाग्रगामिनः बलानिसुसमृद्धानिसाश्वनागरथानि
च ८ सहोदरलेदयितः कुमारोक्षश्चसदितः नहिनेधेवमेसारोमस्त्वय्य
रिनिषूदन ९ इदंचदृष्टानिहंतमहदुलंकपेः प्रभावंचपरान्क्रमंच त्व
मात्मनश्चापिनिरीक्ष्यसारंकुरुध्वेगंस्वबलानुरूपं १० बलावमर्ह
स्त्वयिसन्तिकृषेयथागतेशाम्यतिशान्तशत्रुः तथासमीक्ष्यात्मबलंपरं
चसमारभस्वास्त्रभृतांवरिष्ठ ११ नवीरसेनागणशोच्यवन्तिनचज्रमादा
यविशालसारं नमारुतस्यास्तिगतिप्रमाणांनचाग्निकल्मःकरणेनहं
तुं १२ तमेवमर्थप्रसमीक्ष्यसम्यक्स्वकर्मसाम्यादिसमाहितात्मास्मरं
श्चदिव्यधनुषोस्यवीर्यव्रजाक्षतंकमसमारभस्व १३ नखस्त्रियंमति २२३

श्रेष्ठयंत्वांसंश्लेषयाम्यहं इयंचराजधर्माणांक्षत्रियस्यमतिर्मता १४ ना
नाशास्त्रेषुसंग्रामेवैशोरघ्यमरिंदम अवश्यमेवबोद्धव्यंकाम्यश्चविजयो
रणे १५ ततःपितुस्तद्वचनंनिशम्यप्रदक्षिणांदक्षसुतप्रभावः चकारभर्ता
रमतित्वरेणरणायवीरःप्रतिपन्नबुद्धिः १६ ततस्तैःस्वगणैरिष्टैरिंद्रजित्म
निपूजितः युद्धोद्धतकृतोत्साहः संग्रामंसंप्रपद्यत १७ श्रीमान्पद्मपलाश
क्षोराश्वसाधिपतेः सुतः निर्जगाममहानेजाःसमुद्रद्वपर्वसु १८ सपक्षिराजोप
मनुज्यचैर्गोव्यालैश्चतुर्भिः सतुतीक्ष्णदंष्ट्रैः रथंसमायुक्तमत्यवेगंसमारुरोहेंद्रजि
हिंद्रकल्मः १९ सरथीधन्विनाश्रेष्ठःशस्त्रज्ञोःस्त्राविदांवरः रथेनानिययौक्षिप्रंह
नूमान्पन्नसोनयत २० सतस्परथनिर्घोषंड्यास्वनेकार्मुकस्यच निशम्यहरिवीरो

६ क्षसुतादेनाः

रसु.
२२४

सौसंप्रहृतरोभवत् २१ सुमहच्चापमादायशितशल्यांश्चायकान् हनूमंतम
भिप्रेक्ष्य जगामरणपंडितः २२ तस्मिंततः संयति जातहर्षरणा यनिर्गच्छति वा
णपाणौ दिशस्तु सर्वाः कलुषावभूवुर्मगाश्चरौद्रावहधाविनेदुः २३ समागतास्तत्र
तुनागयक्षामहर्षयश्चक्रचराश्चसिद्धाः नभःसमावृत्यवपक्षि संचाविनेदुरुच्चैः पर
संप्रहृष्टाः २४ आपोनेसरयंदृष्टान् तर्णमिंद्रध्वजंकपिः विननादमहानादव्यवर्धत
चवेगवान् २५ इंद्रजिच्चरथदिव्यमास्तितश्चित्रकामुकः धनुर्विस्फारयामास
तदिंद्रजितनिखनं २६ ततः समेतावतितीक्ष्णवेगो महाबलौतौरणनिर्विशंकौ क
पिश्चरक्षोधिपनेश्चपुनः सुरासुरेन्द्राविवचद्वैरो २७ सतस्पर्वीरस्य महारथस्य ध
नुष्मत्तः संयतिसंमतस्य शरप्रवेगं ग्रहणत्प्रवृद्धश्चचारमार्गे पितुरप्रमेयः २८

कोपुप्रभृतयः

२२४

ततः शरनायततीक्ष्णवेगान्सुपत्रिणाः कांचनचित्रपुंखान् सुमोचवीरः परवीरहंता
सुसंततान् वज्रसमानवेगान् २९ ततः सतस्यंदननिखनंचमृदंगमेरीपटहस्वनंच
विहृष्यमाणस्य चकार्मुकस्य निशम्य घोषं पुनरुत्पपात् ३० शराणां मंतरेष्वाशु व्य
वर्तत महाकपिः हरितस्याभिलक्ष्य समो घयनत्क्षयसंग्रहे ३१ शराणां मग्नं त
त्तस्य पुनः समन्निवर्तत प्रसार्य हतौ हनुमान् त्यपात्तानि लासजः ३२ तावुभौ वेग
संपन्तोरणा कर्मविशारदौ सर्वभूतमनोग्राहि चक्रतुर्मुहमुत्तमं ३३ हनूमनो वेदन
राक्षसोत्तरं नमारुति तस्य महात्मनोत्तरं परस्परं निर्विषहौ बभूवतुः समेत्य तौ देवसमा
नविक्रमौ ३४ ततस्तुलक्ष्ये सविहन्यमाने शरेष्वमोघेषु च संपतत्सु जगाम चिंतां वि
ह्वलमहती महात्मा समाधिसंयोगसमाहितात्मा ३५ ततो मतिराक्षसराजस्तनुश्चक्रा

रा. सु.
२२५

स

रतस्मिन् हरिवीरमुख्ये अवध्यतां तस्य कपेः समीक्ष्य कथं निगच्छेदिति निगृह्यार्थं
३६ ततः पितामहं वीरः सोऽस्त्रमस्त्रविदां वरः संदधे सुमहाने जातं हरिप्रवरं प्रति
३७ अवध्यो यमिति ज्ञात्वा तमस्त्रेणास्त्रतत्त्ववित् निजग्राहमहाबाहुर्मोक्षस्तज्ज
मिंद्रजित् ३८ तेन बद्धस्ततोऽस्त्रेण राक्षसेन सवानरः अभवन्ति विविचेष्टं पपात च म
हीतले ३९ ततो य बुध्वासतदस्त्रबंधं प्रभोः प्रभावाद्दिगतात्पवेगः पितामहानुग्र
हमात्मनश्च विचिंतयामा हरिप्रवीरः ४० ततः स्वायं भुवेर्मन्त्रैर्ब्रह्मास्त्रमभिमन्त्रितं
हनुमाश्चितयामा सवरदानं पितामहान् ४१ न मे स्पृशं धस्य च शक्तिरस्ति विमोक्ष
णलोकगुरोः प्रभावात् इत्येवमेवं विहितोऽस्त्रबंधो मया सयोने रनुवर्तित व्युः ४२
सर्वीर्यमस्त्रस्य कपिर्विचार्य पितामहानुग्रहमात्मनश्च विमोक्षशक्तिं परिचिंतयि

२२५

वा पितामहाज्ञातमनुवर्तते स्म ४३ अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते पि
तामहमहेन्द्राभ्यां रक्षितस्या नित्येन च ४४ ग्राहणे चापिरक्षामिर्महन्मे गुणदर्श
नं राक्षसेन्द्रेण संवादस्तस्माद्बद्धं तु मां परे ४५ सनिश्चितार्थः परवीरहं ता समी
क्ष्य कारी विनिवृत्त चेष्टः परैः प्रसत्या निगते निर्गत्स्वननाद ते स्तेः परिभर्त्समानः
४६ ततस्ते राक्षसादृष्ट्वा निर्विचेष्टमरिं हंसं बंधुधुः शणावल्के श्रद्धमचीरैश्च
संहतैः ४७ सरोचयामास परैश्च बंधं प्रसत्या वीरैरभिगर्हणं च कौतूहलान्मां
यदि राक्षसेन्द्रो द्रष्टुं व्यवसेदिति निश्चितार्थः ४८ सबद्धस्तेन बल्के न विमुक्तोऽस्त्रे
ण वीर्यवान् अस्त्रबंधः स चान्यद्दिनबंधमनुवर्तते ५० अथेंद्रजितं द्रुमचीर
बद्धं विचार्य वीरः कपि सतसंतं विमुक्तमस्त्रेण जगाम चिंतामन्येन बद्धोऽप्यनुवर्त

रासु.
२२७

हेणकांचनेनविराजिता मुक्ताजालद्वतेनायमुकुरेनमहाद्युतिं २ वज्रसंयो
गसंयुक्तैर्महार्हमणिविग्रहैः हैमैराभरणैश्चित्रैर्मनसेवप्रकल्पितैः ३ महार्ह
क्षौमसंवीर्यनरकचंदनरूपितं सनुलिसंविचित्राभिर्विविधानिश्चमतिभिः
४ विचित्रैर्दर्शनीयैश्चरकाक्षैर्भद्रदर्शनैः दीप्ततीक्ष्णमहादंष्ट्रप्रलंबदशन
छदैः शिरोभिर्दशनिर्वहिरंभाजमानंमहोजसं नानाव्यालसमाकीर्णैः शिख
रैरिवमंदरं ५ नीलांजनचयप्रख्यंहारेणोरसिराजता पूर्णचंद्रानवक्लेषासवा
लार्कमिवांबुदं ६ बाहुनिर्वहकेयूरैश्चद्रनोतमरूपितैः भ्राजमानांगदैर्भीमैः
पंचशीर्षैरिवोरगैः ७ महतिस्फाटिकैश्चित्रैरत्नसंयोगविभ्रितैः उत्तमास्तरणारत्नी
र्णैस्सपविष्टं वरासने ८ अलंकृताभिरत्यर्थप्रमदाभिः समंततः बालव्यजनहरता २२७

भिरारात्समुपसेवितं १० दुर्धरेणप्रहस्तेनमहापार्श्वेनरक्षसा मंत्रिभिर्मन्त्रत
त्त्वैर्निकुंभेनचमंत्रिणा ११ उपोपविष्टंरक्षोभिश्चतुर्भिर्वलदपितं कृतं परि
वृत्तोलोकचतुर्भिरिवसागरैः १२ मंत्रिभिर्मन्त्रतत्त्वज्ञैरन्यैश्चशुभदर्शिभिः आश्वा
स्यमानं सचिवैः सुरैरिवसुरेश्वरं १३ अपश्यद्राक्षसपतिं हनूमानंतितेजसं विधि
तं मेरुशिखरे सतोयमिवतोयदं १४ वृजसाचिंतयामास तेजसा तस्य मोहितः स
तैः संपीड्यमानोपिरक्षोभिर्भद्रमविक्रमैः १५ विस्मयं परमंगत्वारक्षोधिपम
वेश्मभ्राजमानंततोदृष्ट्वा हनूमानराक्षसेश्वरं १६ मनसाचिंतयामास तेजसा
तस्य मोहितः अहोरूपमहोद्यैर्यमहोसत्त्वमहोद्युतिः १७ अहोराक्षसराजस्य
सर्वलक्षणयुक्ता यद्यधर्मो न बलवान् स्यादयं राक्षसेश्वरः १८ स्यादयं सुर

रासु.
२२८

लोकस्य सशक्रस्यापिरक्षिता अस्य क्रूरैर्न शंसैश्च कर्मनिर्लोककुत्सितैः १९
सर्वे विभ्यति खल्वस्माद्धोकाः सामरदानवाः अयं तु सहते क्रुद्धः कर्तुमेका
रावं जगत् २० इति चिंतां बहुविधामकरो न्मतिमान्कपिः दृष्ट्वा राक्षसराजस्य
प्रभावममितो जसः २१ इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकांडे एकोनपञ्चाशः सर्गः
४९ तमुद्धीक्ष्य महाबाहुः पिंगाक्षं पुरतः स्थितं रोषेण महता विष्टोरावणो
लोकरावणः १ शंकाहतात्मा दधौ सुकपी द्रुते जसावृतं किमेष भगवान् नदी
भवेत्साक्षादिहागतः २ येन शसोस्मि कैलासे मया प्रहसिते पुरा सोयं वानरसू
र्तिः स्यात्किं सिद्धाणो महासुरः ३ सराजारीषताम्नाक्षः प्रहसं मंत्रिसत्तमं का
लयुक्तमुवाचे दंवचो विपुलमर्थवत् ४ दुरात्मा पृच्छतामेष कुतः किं वास्यका २२८

रणां वनभंगे च को स्यार्थो राक्षसीनां च तर्जने ५ मत्पुरीमप्रधृष्यां वै गमने किं
प्रयोजनं आयोधने वा किं कार्यं पृच्छतामेष दुर्मतिः ६ रावणस्य वचः श्रुत्वा प्र
हस्यो गवमब्रवीत् समाश्रुसिंहिभद्रं ते न भीः कार्या त्वया कपे ७ यदि नावत्त
मिंद्रेण प्रेषितो रावणालये तत्तमारब्धा हि माते भद्रयं वानरमोक्ष्यसे ८ यदि
वैश्रवणस्य त्वयमस्य वरुणस्य वा चारु रूपमिदं कृत्वा प्रविष्टो नः पुरीमिमां ९ वि
स्मुना प्रेषितो वापि दूतो विजयकांक्षिणा न हिते वानरं ते जोरूपमात्रं तु वानरं १०
तत्वनः कथयस्वाद्यतनो वानरमोक्ष्यसे अनृतं वदतश्चापि दुर्लभं न व जी वितं ११
अथ वा यन्ति मितस्ते प्रवेशो रावणालये एवमुक्तो हरिवरस्तदारक्षो गणेश्वरं
१२ अब्रवीन्तास्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य वा धनदेन न मे सख्यं विस्नुतानास्मि

रासु.
२२९

चोदितः १३ जातिरेवममत्वेष्टावानरोहमिहागतः दर्शनेराक्षसेन्द्रस्य तदि
दंदुर्लभंमया १४ वनेराक्षसराजस्यदर्शनार्थेविनाशितं ततस्तेराक्षसाः प्राप्ता
बलिनायुद्धकाक्षिणः १५ रक्षणार्थंचदेहस्यप्रतियुद्धामयारणे अस्त्रपा
शोर्नेशवयोहंबद्धं देवासुरैरपि १६ पितामहादेववरोममाप्येषोभ्युपागतः रा
जानंद्रष्टु कामेनमयास्त्रमनुवर्तितं १७ विमुक्तोस्यहमस्त्रोत्तराक्षसेस्तन्निवेदि
तः केनचिद्रामकार्येतासंप्राप्तोस्मितवांतिकं १८ दूतोहमिति विज्ञायराघवस्या
मितौजसः श्रयतामेववचनंममपथ्यमिदंप्रभो १९ इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदर
कांडेपंचाशः सर्गः तंसमीक्ष्यमहासत्वंसत्त्ववानहंसतमःवाक्यमर्थवदव्य
ग्रस्तमुवाचदशाननं १ अहंसुग्रीवसदेशादिहप्राप्तस्तवालये राक्षसेशहरीश २२९

स्त्वा भ्राताकुशलमब्रवीत् २ भ्रातुः शृणुसमादेशंसुग्रीवस्यमहात्मनः ध
र्मार्थोपहितंवाक्यमिहचामुन्नचक्ष्मं ३ राजादशरथोनामरथकुंजरवाजिमान
पितेवबधुर्लोकस्यसुरेश्वरसमद्युतिः ४ ज्येष्ठतस्यमहाबाहुः पुत्रः प्रियतरः
प्रभुः पितुर्निदेशान्तिष्ठातः प्रविष्टोदंडकावनं ५ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रासी
तयाचापिनार्यया रामोनाममहातेजाधर्म्यपंथानमाश्रितः ६ तस्यभार्याज
नरुह्यानेभ्रात्रासीतेतिविश्रुता वैदेहस्यसुताराज्ञोजनकस्यमहात्मनः ७ मार्गमा
णस्तुतांदेवीराजपुत्रः सहानुजः क्रुष्यभूकमनुप्राप्तः सुग्रीवेणचसंगतः ८ त
स्यतेनप्रतिज्ञातंसीतायाः परिमार्गेण सुग्रीवस्यापिरामेणहरिराजंनिवेदिनं
९ ततस्तेनमधेहत्वारजपुत्रेणवालिनं सुग्रीवः रुह्यापितोराज्येहर्षशाणां

रा सु
२३०

गणेश्वरः १० तया विज्ञात एव श्रवाली वानरपुंगवः सतेन निहतः संख्येश्वरेणे
केन वानरः ११ ससीता मार्गो ज्योत्स्नः सुग्रीवः सत्यसंगरः हरीनर्मप्रेषया मासदि
शः सर्वा हरीश्वरः १२ तां हरीणां सहस्राणि शतानि नियुतानि च दिक्षु सर्वासु मार्गं
ते स्वधश्च परिचां वरे १३ वेन ते यस्माः केचित् केचित् आनि लोपमाः असंगतयः
श्रीग्राहरी वीरामहाबलाः १४ अहं तु हनुमान्नाम मारुतस्योरसः सुतः सीताया
स्तु कृते पूर्णशतपोत्तनमायतं १५ समुद्रं लघयित्वेकादिष्टु शुरिहागतः अम
तां च मया दृष्टा गृहे ते जनकात्मजा १६ नद्रवान् दृष्ट धर्मार्थतपः कृतपरिग्रहः
परदारान् महाप्राज्ञानो परो दुर्लभमर्हसि १७ न हि धर्मविरुद्धेषु बद्धपापेषु
कर्मसु मूलघातिषु स ज्ञाने बुद्धिमंतो न वद्विधा १८ कश्चलश्मणामुक्ता नारायण

२२९

कोपानुवर्तिनां शराणामग्निरुत्थानुं शक्तो देवासुरेष्वपि १९ न चापि त्रिषु लोकेषु
राजन विधित कश्चन राघवस्य व्यलीकं यः कृत्वा सुखमवाप्नुयात् २० तन्निकाल हि
तं वाक्यं धर्ममर्थानुयायि च मत्पत्न्यनरशा दुर्ले जानकी प्रतिदीयतां २१ दृष्टा ही
यं मया देवी लब्धं यदि ह दुर्लभं उत्तरं कर्म यच्छ्रेयं निमित्तं तत्र राघवः २२ लक्ष्मि
ते मया सीता तथा शोकपरायणा गृहे यां नामि जानासि यंचास्यामिव पन्नगी २३
नेयं जरयितुं शक्या सा सुरैरमरैरपि विषसंस्पृष्टमत्यर्थं मुक्तमन्नमिवौजसा २४
तपः संतापलब्धस्ते यो यं धर्मपरिग्रहः न स नाशयितुं न्याय्य आत्मप्राणपरिग्रहः
२५ अवध्यतां तपोभिर्यो भवान्समनुपश्यति आत्मनः सा सुरैर्देवैर्हेतुस्तत्रा
प्ययं महान् २६ सुग्रीवो न च देवो यं न यक्षो न चराक्षसः मानुषो राजन सुग्रीवश्च राघवो

राम.
२३१

हरीश्वरः २७ तस्मात्प्राणपरित्राणं कथं राजन् करिष्यसि ननु धर्मोपसंहारम
धर्मफलसंहितः २८ तदेव फलमनेति धर्मश्चा धर्मनाशनः प्राप्तधर्मफलं ता
वद्भवतानात्र संशयः २९ फलमस्याप्यधर्मस्य क्षिप्रमेव प्रत्यसे जनरुडानवधं
बुद्ध्वा बालिनश्च वधेनया ३० रामसुग्रीवसंख्ये च बुद्ध्वा स्वहितमात्मनः कामं
खल्वहमप्येकः सवाजिरथकुंजरां ३१ लंकां नाशयितुं शक्तस्तस्येपतुननिश्च
यः रामेण हि प्रतिज्ञातं हर्षक्षणासंनिधौ ३२ उत्सादनममित्राणां सीतायै तु प्र
धर्षिता अपकुर्वन् हिरामस्य साक्षादपि पुरंदरः ३३ न सुखं प्राप्नुयादन्यः किं
पुनस्त्वद्विधो जनः यां सीतेत्यभिजानासियेयं तिष्ठति ते गृहे ३४ कालरात्रीति
तां विद्धि सर्वलंकाविनाशिनी तदलं कालपाशेन सीतामिग्नह रूपिणा ३५

२३१

स्वयं स्कंधावसक्तेन क्षेममात्मनि चिंत्यतां सीतायास्तेजसा दग्धां रामकोपप्रदी
पितां ३६ दत्तमानामिमां पश्य पुरीसादप्रतो लिकां स्वानिमित्राणि मंत्रिंश्च ज्ञाती
न भ्रातृत्सु हृदितान् ३७ भोग्या न दारोश्च लंकां च माविनाशमुपा नयसत्यं राक्ष
सराजेंद्रश्च णवचनं मम ३८ रामदासस्य दूतस्य बानरस्य विशेषतः सर्वान् लोकान्
संहृत्य सभूतान् सचराचरान् ३९ पुनरेव ते यास्त्रयं शक्तो रामो महायशः देवा
सुरनरेंद्रेषु यक्षरक्षोर गेषु च ४० विद्याधरेषु नागेषु गंधर्वेषु मृगेषु च सिद्धेषु
किन्नरेंद्रेषु पतत्रिषु च सर्वतः ४१ सर्वत्र सर्वभूतेषु सर्वकालेषु नास्ति सः यो रामं
प्रतियुध्येत विस्मृत्य पराक्रमं ४२ सर्वलोकेश्वरस्येह कृत्वा विप्रियमीदृशं रा
मस्य राजसिंहस्य दुर्लभं न वजीवितं ४३ देवाश्च दैत्याश्च निशाचरेंद्रगंधर्वविद्या

रा सु
२३२

धरनागयक्षाः रामस्यलोकत्रयनायकस्य स्थातुं न शक्ताः समरेषु सर्वे अ
ह्मास्वयंभश्चतुराननो वारुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरांतको वा इंद्रो महेंद्रः सुरनायको
वा त्रातुं न शक्ता युधि राघवस्य ४५ ससौषणे पेतमहीनवाहिनः कपेर्निशम्या
प्रतिमो प्रियंवचः ४६ दशाननः कोपविहृतलोचनः समादिशतस्य वधं महाक
पेः ४७ इत्यार्षे श्रीरामानुजाकपंचाशः सर्गः ५१ सतस्य वचने श्रत्वा वानर
स्य महात्मनः आज्ञापय हृदयं तस्य रावणः क्रोधमूर्च्छितः १ वधेतस्य समा
तप्ते रावणे न दुरात्मना निवेदितवतो दोषं नानुमेने विभीषणः २ तं रक्षोधि
पतिं क्रुद्धं तच्च कार्यमुपस्थितं विदित्वा चिंतयामास कार्यं कार्यविधौ स्थितः
३ निश्चितार्थस्ततः साम्ना पूज्य शत्रुजिह्मजं उवाच हितमत्यर्थं वाक्यं वा

२३२

कथं विशारदः ४ क्षमस्व रोषं त्यज राक्षसेन्द्र प्रसीद मे वाक्यमिदं शृणु घ्न वधं
न कुर्वन्ति परावरज्ञा दूतस्य संतो वसुधाधिपेन्द्राः ५ राजनूधर्मविरुद्धं च लो
कं हृतेऽगृहीतं तव चासदृशं वीरकपेरस्य प्रमापणं ६ धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च रा
जाधर्मविशारदः परावरज्ञो भूतानां त्वमेव परमार्थवित् ७ गच्छंते यदि रोषेण
त्वाहं शोपि विपश्चितः ततः शस्त्रविपश्चित्वं श्रम एव हि केवलं ८ तस्मात्प्र
सीद शत्रुघ्न राक्षसेन्द्र दुरासद युक्ता युक्तं विनिश्चित्य दूतदंडो विधीयतां ९ वि
भीषणवचः श्रत्वा रावणो राक्षसेश्वरः कोपेन महता विष्टो वाक्यमुत्तरमब्रवी
त् १० न पापानां वधे पापं विधत्ते शत्रुघ्न दनं तस्मादेनं वधिष्यामि वानरं पापका
रिणं ११ अधर्मसूतं बहुदोषयुक्तं अनार्यं कृपं वचनं निशम्य उवाच वाक्यं

२ त्वं प्रमेवेण सुरेन्द्रसंघाजिताश्वयुधेष्वाकृन्तरेन्द्राः । इत्थं विधत्स्वा मरदेत्यशत्रोः शूर
स्ववीरस्य तवाजितस्य । कुर्वति वीरमनसाप्यत्वीकं प्राणेर्विमुक्ता नृपुत्रोः पुण्ये ।

233

۲۳۳

रासु

रासु.
२३४

शाचराणामधियोनु जस्य विभीषणस्योत्तमवाक्यमिच्छं जग्नाहवुद्ध्या सुरलोक
रात्रुर्महाबलो राक्षसराजमुख्यः २० इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकांडे द्विपंचाशः
सर्गः ५२ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दशग्रीवो महात्मनः देवाकालहितं वाक्यं भ्रातुरु
तरमब्रवीत् १ सम्यगुक्तं हि भवता दूतवध्या विगर्हिता अवश्यं तु वधादन्य
क्रियतामस्य निग्रहः २ कपीनां किल लंगूलमिच्छं भवति भूषणा तदस्य दीप्य
तां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ३ ततः पश्यं त्वमुदीर्णं अंगवैरूप्यकेशिने सुमित्र
ज्ञातयः सर्वे बांधवाः ससहजनाः आज्ञापयद्राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वसचत्वरं लं
गूलेन प्रदीप्तेन रक्षोभिः परिणीयतां ४ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसाकोपकटाक्षः
वैष्टयं ते स्मलंगूलं जीर्णैः कार्यासकैः पटेः ५ सर्वे स्पर्शमाने लंगूले व्यवर्धत महा २३४

कपिः शुष्कमिधनमासाद्य वने धिबहुताशनं ६ तैलेन परिषि व्याथते ग्निं तत्र प्रदी
पयत् लंगूलेन प्रदीप्तेन राक्षसांस्तान ताडयत् ७ रोषामर्षपरीतात्मा बालसूर्य
समाननः सभूयः संगतैः क्रूरैः राक्षसैर्हरिपुंगवः ८ लंगूलं संप्रदीप्तं तदृष्ट्वा तस्य
महात्मनः सहस्री बालहृद्वा श्रजमुः प्रीतिं निशाचराः ९ निबद्धः कृतवान् वीर
स्तत्कालसहस्रीमतिं कामं खलु न मे शक्तानि बद्धस्यापि राक्षसाः १० छित्वा पाशान् स
मुत्पत्य हन्यामह मिमान पुनः यदि नर्तुर्हि नार्थाय चरंतं नर्तशासनान् ११ बध्नां
त्येते दुरात्मानो ननु मे निष्कृतिः कृता सर्वेषामेव पर्याप्तो राक्षसानामहं युधि १२
किं तु रामस्य प्रीत्यर्थं विषहिष्ये हमादृशं लंकाचारयितव्या मे पुनरेव भवेदिति १३
रात्रौ न हि सुदृष्टामेदुर्गकर्मविधानतः अवश्यं चेव द्रष्टव्या मया लंकानिशाश्रये

रासु.
२३५

१४ कामं बध्नंतु मे भूयः पुच्छस्यो दीपनेन च पीडां कुर्वतुरक्षांसिन मे स्तिमनसः श्र
मः १५ तजस्ते संवृताकारं सलवं तं महाकपिं परिगृह्य यथेष्टं दृष्ट्वा राक्षसाः कपि कुंज
रं १६ शंख मेरी निनादेष्व घोषयंतः स्वकर्मभिः राक्षसाः क्रूरकर्माणां श्चारयति
स्म तां पुरं १७ अन्वीयमानो रक्षो निर्ययो सुखम रिंद मः हनूमांश्चारयामास
राक्षसानां महापुरं १८ अथापश्य द्विमानानि विचित्राणि महाकपिः संवृता न भू
मि भागांश्च सुविमलांश्च चत्वरान् १९ रथाश्च गृहसंवाधाः कपि शृंगादकानि च
तथारथोपरय्याश्रुतं येव च गृहांतरान् २० चत्वरेषु चतुष्केषु राजमार्गे तथेव च
घोषयति कपिं सर्वे चारी करति राक्षसाः दीप्यमानेन तनूस्पलांगूले तु हनूमतः रा
क्षस्यता विरूपाक्षः शंसुर्देव्यास्तदप्रियं २३ यस्तया कृतसंवादः सीतेताम्रमुखः क

२३५

पिः लांगूलेन प्रदीप्तेन स एष परिणीयते २२ श्रुत्वा तद्वचनं क्रूरमात्मा पहरणोप
मं वेदेही शोकसंतसाहुताशनमुपागमत् २३ मंगलाभिमुखो तस्य सातदासीन्म
हाकपेः उपतस्ते विना लाक्ष्मीं प्रयता हव्यवाहनं २४ यद्युत्तिष्ठति शुश्रूषायद्युत्ति
चरितं तपः यदि वा त्येकपत्नी त्वं शीतो भव हनूमतः २५ यदि मां वृत्तं संपन्नां तस्य
मागमलालसां स विजानति धर्मात्मा शीतो भव हनूमतः २६ यदि मां तारयत्यार्यः
सुग्रीवः सत्यसंगरः अस्माद्दः स्वान्महाबाहूः शीतो भव हनूमतः २७ ततस्ती
क्ष्णार्चि रव्यग्रः प्रदक्षिणां शिवो नलः जज्वाल भृगुणा वाक्ष्याः शंसन्ति वशिष्ठं
कपेः २८ हनूमज्जनके श्वेषु क्खानल युतो निलः बवो स्वास्त्युक् करो देव्याः आले
यानिल शीतलः २९ दक्षमाने च लांगूले चिंतयामासवानरः प्रदीप्तो ग्निरयं कस्मा

रा सु.
२३६

नमोदहति सर्वतः ३२ दृश्यते च महाज्वालः करोति च न मे रुजं शिशिरस्येव
संपातो लो गूला ये प्रतिष्ठितः ३३ अथ वा तदिदं व्यक्तं यदृष्टं पूर्वतामया रामप्र
भावादाश्चर्यपर्वतः सरितां पतौ ३४ यदि तावत्समुद्रस्य मेनाकस्य च धीमतः रामा
र्थसंभ्रमस्ताह्वकिमग्निर्न करिष्यति ३५ सीतायाश्चानृशंस्येन ते जसाराधवस्य
च पितुश्च मम सत्येन नमोदहति पावकः ३६ भूयः संचिंतयामास मुहूर्तं कपिकुंज
रः कथमस्मद्विधस्येह बंधनं राक्षसाधमेः ३७ प्रतिक्रियास्य युक्ता स्यात्सति मत्सं
पराक्रमे ततश्चिन्त्वा च तान् पाशान् वेगवान् वै महाकपिः ३८ उत्सपाताथ वेगेन
ननाह च महाकपिः पुरद्वारं ततः श्रीमान् शैलशृंगमिवोन्नतं ३९ विभक्त रक्षः सं
बाधमास सादानि लात्मजः समूखा शैलसंकाशः क्षणेन पुनरात्मवान् ४० ह

२३६

पा

स्वतां परमां प्राप्ते बंधनान्यवशात्तयत् विमुक्तश्चाभवत्किमान् पुनः पर्वतमन्तिभः
४१ वीक्षमाणश्च दृष्टो परिघंते रणाश्रितं सतंगत्सु महाबाहुः कालाद्यसपरिष्कृ
तं ४२ रक्षिणस्तान् पुनः सर्वान् सुदयामास मारुतिः सतान्निहत्वारणा चंडविक्रमः
समीक्षमाणो पुनरेवलंकां प्रदीप्तलो गूलकृतार्चिमाली प्रकाशता हित्य इवार्चिमाली
४३ इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकाण्डे निपंचाशः सर्गः ५२ वीक्षमाणस्ततो लंकां
कपिः कृतमनोरथः वर्धमानसमुत्साहः कार्यशेषमचिंतयन् १ किन्तु खल्ववशिष्टं
मेकं कर्तव्यमिह सांप्रतं यदेषां रक्षसां भूयः संतापजननं भवेत् २ वनं तावत्प्रमथि
तं प्रहृष्टा रक्षसाहताः बलैकदेशः क्षपितः शेषं दुर्गविनाशनं ३ दुर्गं विनाशि
ते कर्म भवेत्सुखपरिश्रमं अल्पयत्नेन कार्ये सिन्मम स्यात्सफलः श्रमः ४ योऽस्य

रीसु.
२३७

यंममलांगूलेदीप्यतेहव्यवाहनः अस्यसंतर्पणंन्याप्यंकर्तुमेभिर्गृहोत्तमेः ५ त
तः प्रदीपलांगूलः सविद्युदिवतोयदः नवनागेषुलंकायांविचचारमहाकपिः ६
गृहाहंराक्षसानामुद्यानानिचवानरः वीक्षमाणोत्सुसंत्रस्तः प्रासादांश्च चारसः
७ अवपुत्समहावेगः प्रहस्तस्यनिवेशनं अग्निंतत्रैवनिक्षिप्यश्वसनेनसमोव
ली ८ तंतोन्यत्सुपूर्वेवेशममहापार्श्वस्यवीर्यवान् समोचहनुमानग्निकालानलशि
खोपमं ९ वज्रदंष्ट्रस्यचतथापुपूर्वेसमहाकपिः शुकस्यचमहातेजाःसारण
स्यचधीमतः १० तथाचंद्रजितोर्वैष्णवददाहहरियुथपः जंबुमालेःसुमालेश्चद
दाहभवनंततः ११ रश्मिकेतोश्चभवनंसूर्यशोक्तथैवच ह्रस्वकर्णस्यदंष्ट्रस्य
रोमशस्यचरक्षसः १२ युहोन्मत्तस्यमतस्यह्रस्वग्रीवस्यरक्षसः विद्युज्जिह्वस्यघो

२३७

रस्यतथाहस्तिमुखस्यच १३ करालस्यविशालस्यशोणितक्षस्यचैवहि कुंभक
र्णस्यभवनंमकरक्षस्यचैवहि १४ नरांतकस्यकुंभस्यनिकुंभस्यमहात्मनः यत्
शत्रोश्चभवनंब्रह्मशत्रोस्तथैवच १५ वज्रपिलामहातेजाविभीषणगृहंप्रति
क्रममाणाःक्रमेणैवददाहहरिपुंगवः १६ तेषुतेषुमहार्हेषुभवनेषुमहायशः
गृहेषुद्विमतामृद्धिददाहसमहाकपिः १७ सर्वेषांसमतिक्रम्यराक्षसेंद्रस्यवीर्यवा
र्यवान् आससादाथलक्ष्मीवानरावणस्यनिवेशनं १८ ततस्तस्मिन्गृहेमुख्येना
नारत्नविभूषिते मे रुमंदरसंकाशेनानामंगलशोभिते १९ प्रदीपमग्निमुत्सृ
ज्यलांगूलाग्नेप्रतिष्ठितं ननादहनुमानवीरोयुगांतज्वलनोयथा २० ततःश्वसनसं
योगादतिवेगोमहाबलः कालाग्निरिवज्ज्वालप्रावर्धतहुताशनः २१ प्रदीपम

रासु

२३८

ग्निपवनस्तेषु वेदेषु सचायन तानिकांचन जालानि मुक्तामणिमयानि च भवनानि
 व्यशीर्यतरत्नवन्ति महानि च २२ तानि भग्नविमानानि निपेतुर्वसुधातले भवना
 नीवसि दानां वरासु पुण्यसंक्षये २३ संज्ञा जेतुमुक्तः शब्दो राक्षसानां प्रधावतां
 सेवे गृहपरित्राणे भग्नोत्साहो द्युतिश्रियो २४ नूनमेवो ग्निरायातः कपिरूपेण
 हादति क्रंदंसः सहसा पेतुस्तनं धयधराः स्त्रियः २५ काश्चिदग्निपरीतां ग्यो हर्म्य
 भ्यो मुक्तमूर्द्धजाः पतंत्यो रेजिरे भ्यः सो दामिन्यद्वां वरात् २६ वज्रविद्रुमवै ६७
 र्यमुक्तारजतसंहतान् विचित्रान् भवनान् दातुं न स्पृहमानान् ददर्श सः २७ ना
 ग्निरुत्पत्तिकाष्ठानां तणानां च यथा तथा हनूमान् राक्षसेन्द्राणां वधे किंचिन्न तप्य
 ति २८ न हनूमद्विश्रान्तानां राक्षसानां वसुंधरा क्वचित् किं शुकसंकाशाः क्वचिक्का

२३८

ल्लसन्ति भाः २९ क्वचि कुंकुमसंकाशाः शिखावहे श्वका शिरै हनूमता वेगव
 तावानरेण महात्मना ३० लंकापुरं प्रदग्धं तद्गुद्रेण त्रिपुरयथा तत्तुलंका
 पुरपर्वताग्रेस मुल्लितो नीमपराक्रमो ग्निः ३१ प्रसार्य चूडावलं यं प्रदीप्तो हनूम
 तावेगवतो पश्यः युगांतकाला नलतुल्यरूपः समारुतो ग्निर्वह धेदिविस्थ क
 ३२ विधूमरश्मिर्भवनेषु सतीरक्षः शरीराज्यसमर्पितार्चिः सतामत्यर्थतो
 वह्निर्लंका राक्षससंकुला ३३ ज्वालामालापरिप्रेरदहन्मारुताग्निः तेन श
 ब्देन विनृत्ता धर्षिता स्तेन चाग्निना ३४ अभिपेतुस्तदा घोरा हनूमंतं निशाचराः
 तं प्रदीप्तैश्च श्लाघैः प्राप्तेः खड्गैः परस्वधैः ३५ हनूमंतं महावेगे रक्षिपन्ते
 र्त्रस्तपभाः ते राक्षसा भीमबलानां नानाप्रहरणान्विताः ३६ निहत्य च सतां स्तत्रदि

क्षे

रासु
२३९

वमेवोत्पपातसः सचविक्रम्यसहसासंक्रामंश्चगृहादुहं ३७ लंका मादीप
यामासवायुपुत्रः प्रतापवान् सलांगूलोपसक्तानिर्मुक्तो मत्स्यमुखादिव ३८
लंकां पर्यदहत कस्तनखे गतः संपतन्तिव तोरणेषु गवाक्षेषु रम्येषु शिखरेषु च
३९ तिष्ठतस्म प्रपश्यंति राक्षसाः पूर्वगतमं आदित्यकोटी सदृशः सुते जालं
कासमस्तां परिवार्य तिष्ठन् शब्दे रने केर शनिप्रकाशेर्निदन्निवा डं प्रववौ महा
ग्निः ४३ तत्रांबरादग्निरतिप्रवृद्धो रूक्षप्रभः किंशुकपुष्पचूडः निर्वाणधूमा
कुलराजयश्च नीलोत्पलाभाः प्रचकाशिरेभ्राः ४४ वज्रीमहेन्द्र स्त्रिदशे श्वरोवा
साक्षाद्यमोवावरुणो निलोवा सैद्रोग्निरको धनदश्च सोमो नवानरो यस्वयमेव
कालः ४५ किं ब्रह्मणाः सर्वपिता महस्य लोकाय धातुश्च नुराननस्य इहागतो वा

२३९

नररूपधारी रक्षोपसंहारकरः प्रकोपः ४६ किं वै स्मवं वा कपिरूपमेत्सरक्षो
विनाशाय परं सुते जाः अचिंत्यमव्यक्तमनंतमेकं स्वमायया सांप्रतमागतं वा इ
त्येवमूर्चुर्बहवो विशिष्यारक्षोगणान्नत्र समेत्य सर्वे स प्राणि संघांस गृहां सहस्रं
दग्धां पुरीतां सहसा समीक्ष्य ४७ ततस्तुलंका सहसा प्रदग्धा सराक्षसा साश्वरथा
सनागा सपक्षि संघा समृगा सहस्रारु रोदरीना तुमुलं सशब्दं ४८ हातातं हा
पुत्रककांतमिन्नहाजी विते शांगहतं सुपुण्य रक्षोभिरेवं बहुधा ब्रुवद्भिः शब्दः
कृतो घोरतरः सुभीमः ५० हुताशनज्वालसमावृता साहत प्रवीरापरिहृतयो
धा हनूमतः क्रोधबलाभिभूता बभूव शापोपहते वलं का ५१ ससंभ्रमं नृत्त
विषणराक्षसा समुज्ज्वलज्वाल हुताशनाकितां ददृश लंकां हनुमान् महामनाः

तामिवावनि

रासु

२४०

स्वयं भुरोषोपहं भंत्कावनं पादपरलसंकुलं हत्वा तुरक्षांसि महान्तिसंयुगे द
ध्वां पुरीतांगहरलमालिनीतस्तु ह नूमानपवनात्मजः कपिः ५२ सराक्ष
सांस्तान्सुबहंश्च हत्वावनं च भंत्कावहपादपंतत विसृज्य रक्षो भवनेषु चाग्निं
जगाम रामं न सामहात्मा ५४ ततस्ततवानरवीरमुखं महाबलं मारुततुल्यवेगं
महामतिं वायुसुतं वरिष्ठं प्रतुष्टुवदेवगणाश्च सर्वे देवाश्च सर्वे मुनिपुंगवाश्च
धर्वा विद्याधरपन्नगाश्च भूतानि सर्वाणि महान्तितत्र जग्मुः परां प्रीतिमनुत्पस्तु
पां भंत्कावनं महान्ते जाह्नवारक्षांसि संयुगे दग्ध्वा लंकां पुरीभीमां रराज समहा कपिः ३

~~४ ततस्ततवानरवीरमुखं महाबलं मारुततुल्यवेगं महामतिं वायुसुतं वरिष्ठं प्रतुष्टुवदेवगणाश्च सर्वे देवाश्च सर्वे मुनिपुंगवाश्च धर्वा विद्याधरपन्नगाश्च भूतानि सर्वाणि महान्तितत्र जग्मुः परां प्रीतिमनुत्पस्तु पां भंत्कावनं महान्ते जाह्नवारक्षांसि संयुगे दग्ध्वा लंकां पुरीभीमां रराज समहा कपिः ३~~

महागव्यं गात्रे तले विचित्रे प्रतिष्ठितो बानरराज सिंहः प्रदीप्तलो ग्लानकृतो चिमाः नीयराजतादित्य
दवा चिमाः नी २

२४०

प्रपलां गूलाग्निं महाबलः निर्वापयामास तदा समुद्रे हरिपुंगवः ३ ततो
देवाः सगंधर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः दृष्ट्वा लंकां प्रदग्धां तां विस्मयं परमंगताः
४ ~~ततस्ततवानरवीरमुखं महाबलं मारुततुल्यवेगं महामतिं वायुसुतं वरिष्ठं प्रतुष्टुवदेवगणाश्च सर्वे देवाश्च सर्वे मुनिपुंगवाश्च धर्वा विद्याधरपन्नगाश्च भूतानि सर्वाणि महान्तितत्र जग्मुः परां प्रीतिमनुत्पस्तु पां भंत्कावनं महान्ते जाह्नवारक्षांसि संयुगे दग्ध्वा लंकां पुरीभीमां रराज समहा कपिः ३~~
पणिसुंदरकांडे चतुर्थे अश्वत्थामासिंदीप्यमानां विध्वस्तां त्रस्तं रक्षोग
णापुरी अवश्यं हनुमाहं काचित् यामासवानरः ५ तस्याभूत्सु महान् त्रासः
कुत्साचात्मन्यजायत लंकां प्रदहनाक्रमं किं स्विह्ममिदं मया ६ धन्याः खलु
महात्मानो ये बुद्ध्या कोपमुक्त्वि तं निरुधंति महात्मानो दीप्तमग्निमिवाभसा
७ क्रुद्धः पापं न कुर्यात्कः क्रुद्धो हन्याद्गुरुनपि क्रुद्धः परुषया वाचानरः सा
धूनधि क्षिपेत् ८ वाच्यावाच्यं प्रकुपितो न विजानाति कर्हि चित् न कार्यमस्ति

रसु.
२४१

क्रुद्धस्य न वाच्यं विद्यते क्वचित् ९ यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयेव निरस्यति य
थोरगस्त्वचं जीर्णं सर्वैष पुरुष उच्यते १० धिगन्तुमांसुदुर्बुद्धिं निर्लज्जं पाप
कृतं अचिंतयित्वा तां सीतामग्निदंस्वामिघातकं ११ यद्विदग्धास्त्रियं सर्वानू
नमार्थापि जानकी दग्धातेन मया नर्तुर्हंतं कार्यमजाचना १२ यदर्थमयमारं
नस्तत्कार्यमवसादितं मया हि दहतालंकां न सीतापरिरक्षिता १३ ईषत्कार्यं
मिदं कार्यं कृतमासीन्न संशयः तस्य क्रोधाभिभूतेन मयामूलक्षयः कृतः १४
विनष्टा जानकी व्यक्तं न तद्दग्धः प्रहस्यते लंकायाः कश्चिद्देशः सर्वभस्मीकृ
तापुरी १५ यद्विद्विहंतं कार्यमया प्रज्ञाविपर्ययात् विपर्ययात् इहैव
प्राणसंन्यासो ममापि घरोचने १६ किमनौ निपताम्यत्र आहोस्त्रिद्वडवामु

२४१

खे शरीरमाहोसत्त्वानां दग्निसागरवासिनां १७ कथं नु जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीश
रः तोवा पुरुष शार्दूलो कार्यसर्वस्वघातिना १८ मया खलु जदेवेह रोषदोषास्तदृशितं
प्रथितं त्रिषु लोकेषु केपि स्वमनवस्थितं १९ धिगन्तुमजसंभावमनीशमनवस्थितं ई
श्वरेणापि यद्वागन्मया सीतानरक्षिता २० विनष्टायां तु सितायां तावुभौ विनशिष्यतः
तयोर्विनाशे सुग्रीवः संबधुर्विनशिष्यति २१ एतदेव वचः श्रुत्वा भरतो भ्रातृवत्सलः
धर्मात्मा सहशत्रुघ्नः कथं शक्यं जीवितुं २२ इक्ष्वाकुवंशे धर्मिणे गते नाशम
संशयः भविष्यति प्रजाः सर्वाः शोकसंतापपीडिताः २३ तदहं भाग्यरहितो लुप्तध
र्मार्थसंग्रहः रोषदोषपरीतात्मा व्यक्तं लोकविनाशनः २४ इति चिंतयन् तत्तस्य नि
मित्तान्मुपपेदिरे पूर्वमप्युपलब्धानि साक्षात्पुनरचिंतयन् २५ अथवा चारुसर्वांगी

राम
२४२

रक्षितास्वेन ते जसा ननशिष्यति कल्याणी नाग्निरग्नौ प्रवर्तते २६ नहि धर्मात्
नस्तस्य भार्याममित ते जसः स्वचरित्राभिगुसांतां स्युषुमर्हति पावकः २७ नूनं रा
मप्रभावेण वैदेत्याः सुकृतेन च यन्मादहन कर्माय नादहद्वयवाहनः २८ त्रया
णां भरतादीनां भ्रातृणां देवता च या रामस्य च मनः कांता सा कथं विनशिष्यति
२९ यदादहन कर्माय सर्वत्र प्रचुरव्ययः न मेदहति लांगूलं कथमार्यो प्रध
क्ष्यति ३० पुनश्चाचिंतयत्तत्र हनुमान् विस्मितस्तदा हिरण्यनाभस्य गिरेर्जल
मध्ये प्रदक्षिणे ३१ तपसा सप्तवाक्येन अनन्यत्वाच्च भर्तारि असौ विनिर्दहे
दग्निं न ताभग्निः प्रधक्ष्यति ३२ स तथा चिंतयत्तत्र देव्या धर्मपरिग्रहं शुश्राव
हनुमांस्तत्र चारणानां महात्मनां ३३ अहो खलु कृतं कर्म दुर्विषत्वं हनुमता

२४२

अग्निं विस्मृजता तीक्ष्णं भीमं राक्षसस्य नि ३३ प्रपलायितरक्षः स्त्री बालवृद्धस
माकुला जनकोलाहलाध्माता कंदतीवाद्रिकंदरैः ३४ दग्धेयं नगरी लंका सा
दृमाकारतोरणा जानकीच न दग्धेति विस्मयोद्भूत एव नः ३५ इति शुश्राव ह
नुमान्वाचंतामधुमनोपमां बभूव चास्य मनसो हर्षस्तत्कारुण्यसंभवः ३६ स
निमित्ते श्रद्धार्थैः कारणैश्च महागुणैः कृषिवाक्यैश्च हनुमान् भवत्सीतमान
सः ३७ ततः कपिग्रासमनोरथार्थं स्नामक्षतां राजसुतां विदित्वा प्रत्यक्षतस्तं
पुनरेव दृष्ट्वा प्रतिप्रयाणाय मतिं चकार ३८ इत्यार्ष श्रीरामुपचपंचाशः सर्गः ५५
ततस्तु शिशुपामूले जानकीपर्यवस्थितां अभिवाद्या ब्रवीद्दिष्ट्या पश्यामि त्वामिहा
क्षतां १ ततस्तं प्रस्थितं सीतावीक्षमाणा पुनः पुनः भर्तृस्नेहान्नितावाक्यं हनुमं

रासु

२४३

तमभाषत २ यदि त्वं मन्यसे तात वसैकाहमिहानघ कुचिलुसं हते दे शेषि श्रांतः
श्वोभमिष्यसि ३ मम चैवात्प भाग्यायाः सान्निध्यातववानर शोकस्यास्याग्रमे
यस्य मुहूर्तं स्यादपि क्षयः ४ गते हि हरि शार्दूलैः पुनः संप्राप्तयेत्वपि प्राणेषुपि
न विश्वासो मम वानर पुंगव ५ अदर्शनं च ते वीर भूयो मां दारयिष्यति दुःखाद्
त्वतरं प्रासादुर्मनः शोककर्षितां ६ अयं च वीर संदेहलिपुतीव ममाग्रतः सु
महत्सः सहायेषु हर्युक्षेषु महाबलः ७ कथं नु खलु दुष्पारं संतरिष्यति सागरं
तो निहर्ष्य सैन्यानि तो वानर वरात्मजो ८ त्रयाणामेव भूतानां सागरस्या
तिलं घने शक्तिः स्याद्वैनते यस्य तव बामारुतस्य वा ९ तद्दत्तं कार्यं निर्वर्धे समु
त्पन्ने दुरासदे किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यं विशारदः १० काममस्य त्वमेवैकः २४३

कार्यस्य परिसाधने पर्याप्तः परवीरघ्नयशस्य ते बलोदयः ११ बलैस्तु संकुलां
कृत्वा लंकां परबलार्दनः मां नयेद्यदिकाकुलुत्ततस्य सहशं भवेत् १२ तद्यथा त
स्य विन्नांतमनुरूपं महात्मनः भवत्याह वंशूरस्य तथा त्वमुपपादय १३ तदर्थोप
हितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितं निशम्य हनुमान् वीरो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् १४ देवि
हर्यक्षसैन्यानां ईश्वरः पूवतांवरः सुग्रीवः सत्यसंपन्नस्तवार्थं कृतनिश्चयः १५ स वानर
सहस्राणां कोटीभिरभिसह्यतः क्षिप्रमेष्यति वैदे हि सुग्रीवः पूवगाधिपः १६ तो
च वीरो नरवरो ~~सहि~~ तो रामलक्ष्मणौ आगम्य नगरी लंकां सायकैर्विधमिष्य
तः १७ सगणं राक्षसं हत्वा न चिराद्दुर्गं नंदनः त्वामादाय वराहो हे स्वां पुरीं प्रतियास्य
ति १८ समाश्रुत्वा सहिभद्रं ते भवत्वं कालकाक्षिणी क्षिप्रं दृश्यसि रामेण निहतं रावणं

रासु.
२४४

रणे १९ निहते राक्षसेन्द्रे च स पुत्रा मा त्पवां धवे त्वं समेष्यसि रामे ता श शं केनेव रो
हिणी २० क्षिप्रमेव्यतिकाकुत्स्नो हर्षु क्षम्वरै र्वतः यत्ते पुधिविजित्यारी न
शोकं व्यपनयिष्यति २१ रावमाश्वास्य वै देही ह नू मा र न्मा रु ता त्म जः गमनाय
मतिं कृत्वा वै देही मभ्यवा दयत् २२ राक्षसा न्प्रवरा न् ह त्वा ना म वि श्रा व् च आत्मनः
समाश्वास्य च वै देही द र्शयित्वा परं बलं २३ नगरी मा कु लां कृ त्वा वं च यित्वा च राव
णं द र्शयित्वा बलं घोरं वै देही मभिवा द्य च २४ प्रतिगंतुं मनश्चक्रे पुनर्मध्ये न साग
रं ततः सकपिशार्दूलः स्वामि सं द र्श नोत्सुकः २५ आरुरो ह गिरि श्रेष्ठ मरिष
मरि मर्दनः तुंग पद्म कजुष्माभिनीलाभिर्वनराजिभिः २६ सोत्तरीयमिवो भो देः
शृंगां तर विलं बिभिः बोध्यमानमिव प्रीत्यादिवाकरकरैः शुभैः २७ उन्मिषं

२४४

तमिवोद्धूतेर्लोचनैरिव धातुभिः तों यो धुनि स्वनेर्मद्रेः प्राधीतमिव सर्वतः २८
प्रगीतमिव विस्पष्टं नाना प्रस्त्रवणास्वनेः देवदारुभिरुद्धूते रूर्ध्वबाहु मिव स्थि
तं २९ प्रपातजलनिर्घोषैः प्राक्रुष्टमिव सर्वतः वेपमानमिव श्यामेः कं पमानैः
शरद्वनेः ३० वेणुभिर्मारुताद्धूतैः कजं तमिव कीचकैः निशुसंतमिव वाम
र्षाद्वोरैराशीविषोतमैः ३१ नीहारकृतगंभीरै र्ध्यायंतमिव गवूरैः मेघपादनि
भैः पादैः प्रक्रांतमिव सर्वतः ३२ जंभमाणाभिवाकाशेशिखरै रभ्रमालिभिः
कूटैश्च बहुधा कीर्णशोभितं बहुकंदरैः ३३ सालतालाश्वकर्णैश्च वंशैश्च
हृभिर्हतं लताविता नैर्विमलैः पुष्पवद्विरलंकृतं नानामृगगणैः कीर्णधातु
निष्पदभूषितं बहु प्रस्त्रवणोपेतं शिलासंचयसंकटं ३४ महर्षियक्षगंध

रासु
२४५

र्व किन्नरोरगसेवितं लतापादपसंवाधंसिंहाधिष्ठितकंदरं २८ व्याघ्रादिभिः
समाकीर्णस्वादमूलफलद्रुमं आरुरोहानिलसुतः पर्वतं पूर्वगोतमः रामदर्श
नशीघ्रेण प्रहर्षणाभिचोदितः तेन पादतलाक्रान्ता रम्येषु गिरिसानुषु ३०
सघोषाः समशीर्यते शिलाश्रृणु कृतास्ततः सनमारुत्य शैलेन्द्रं व्यवर्धत महा
कपिः ३१ दक्षिणादुत्तरं पारं प्रार्थय हवणां भसः अधिरुत्य ततो वीरः पर्व
तं पचनात्मजः ३२ हृदयसागरं भीमं भीमोरगनिषेवितं समारुत इवाका
शमारुतस्यात्मसंभवः ३३ प्रपदे हरि शार्दूलो दक्षिणादुत्तरां दिशं सनदापी
डितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ३४ ररासविविधैर्भूतैः प्राविशान् वसुधातलं
कंपमानैश्च शिखरैः पतद्गिरिपिचद्रुमैः ३५ तस्योरुवेगोन्मथिताः पादपाः

२४५

पुष्पशालिनः निपेतुर्भूतलेभग्नाः शक्रायुधहता इव ३६ कंदरोदरसंख्यानं पी
डितानां महोजसां सिंहानां नितहो भीमोनभोभिन्दन् हि शुश्रूवे ३७ नृस्तव्याविद्व
वसना व्याकुलीकृतभूषणाः विद्याधर्यः समुत्पेतुः सहसा धरणीधरात् ३८
अतिप्रमाणबलिनोदी सजिह्वा महाविषाः निपीडितशिरो ग्रीवा व्यचेष्टन् महाह
यः ३९ किन्नरोरगगंधर्वयक्षविद्याधरास्तथा पीडितं तं नगवरं त्यक्त्वा गगनमा
स्थिताः ४० सच भूमिधरः श्रीमान् बलितानेन पीडितः सह क्षशिखरोदयः प्र
विवेश रसानलं ४१ दशयोजनविस्तीर्णस्त्रिशद्योजनमुच्छ्रितः धरण्यां समतां
यातः सच भूधराधरः ४२ सलिलं घपिषु भूमिसलीलं लवणार्णवं कच्छो
लास्फालवेलांतमुत्पपान्न नभो हरिः ४३ इत्यार्षे श्रीरासुष्यद्वयं चाशः सर्गः

रा.सु.
२४६

५६ आपुत्यचमहावेगः पक्षवानिवपर्वतः सुजंगयक्षगंधर्वप्रहकमलोत्पलं
सचंद्रकुमुदरेभ्यः सार्ककारंडवंशुभं १ तिष्यश्रवणकादवमभ्रशैवलशङ्खलं
पुनर्वसुमहामीनं लोहितांगमहाग्रहं २ ऐरावतमहाद्वीपं स्वातीहंसविलासितं
वातसंघातजालोर्मिचंद्रां शुशिशिरांबुधमत् ३ हनूमानपरिश्रान्तः पुपूवेग
गनार्णवं ४ गतसमानदवाकाशंताराधिपमिवोद्भिरवन ५ हरन्तिवसन
क्षत्रंगगनं सार्कमंडलं अपारमपरिश्रान्तश्चांबुधिसमगा हतं ६ हनूमा
नमेघजालानिविकर्षन्तिवद्गच्छति पांडुरारुणवर्णानिनीलमांजिष्ठकानि
च ७ हरितारुणवर्णानिमहाभाणि चकाशिरे प्रविशन्तभ्रजालानिनिष्क्रामं
पुनः ८ प्रहृन्तश्चप्रकाशश्चचंद्रमादवलक्ष्यते विविधाभ्रघनापन्नगोचरो

२४६

णिच प्रहृष्टासमपद्यंत हनूमेतं दिदृक्षुवः २६ तेप्रीताः पादपागेषु गत्वा शखाम
वस्त्रिताः वासांसि चमकाशानि समाविध्मंत वानराः २७ गिरिगद्वरसं ह्रीनो य
थागर्जति मारुतः एवं जगर्जवलवान् हनुमान् मारुतात्मजः २८ तमभ्रघनसंका
शमापतंतं महाकपिं दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तरुः प्रांजलयस्तदा २९ ततस्तु वेगवांस्त
स्य गिरेर्गिरिनिभः कपिः निपपात गिरेस्तस्य शिखरे पादपाकुले ३० हर्षणा पूर्य
माणो सौरभ्ये पर्वतनिर्मले छिन्नपक्षदवाकाशात्पपात धुरणीधुरः ३१ ततस्त
प्रीतमनसः सर्वे वानरपुंगवाः हनूमेतं महात्मानं परिवायोपतस्थिरे ३२ परिवा
र्यचन्ते सर्वे परंप्रीतिमुपागताः प्रहृष्टवदनाः सर्वे तमागतमुपागमन् ३३ उपाय
नानि चादाय मूलानि च फलानि च प्रत्यर्चय हृदि श्रेष्ठं हरयो मारुतात्मजं ३४

रासु

२४८

विनेदुर्मुदिताः केचित् केचिक्लिक्लिक्लितथा हृष्टाः पादपशारवाश्च आनिन्युर्वानर
र्षभाः हनूमांस्तुगुरुनरुद्धान् जांबवत्प्रमुखांस्तदा कुमारमंगदं चैव सोवंदतम
हंकपिः ३५ सताभ्यां पूजितः पूज्यः कपि मिश्रप्रसादितः दृष्टा देवीति विक्लितः
संक्षेपेण न्यवेदयत् ३६ निषसादचहस्तेन गृहीत्वा वालिनः सुतं रमणीयेवनो
दृशे महेंद्रस्य गिरेस्तदा ३७ हनूमान ब्रवीद्दृष्टस्तदा तानवानरर्षभान् अशोक
वनिका संच्छादृष्टा सा जनकात्मजा ३८ रक्ष्यमाणा सुघोराभीराक्षसीभिरनि
दिता एकवेणी धरावात्सरामदर्शनलालसा ३९ उपवासपरिश्रान्तमलिना
जटिलाकृशा ततो हृष्टेति वचनं महार्थममृतोपमं ४० निशाम्यमारुतेः सर्वे सु
दिता वानरा नवन श्वेदं सन्येन दंसन्ये गर्जत्यन्ये महास्वनाः ४१ चक्रुः किल २४८

रि

क्लिमन्ये प्रतिगर्जन्ति वानराः केचिदुद्धितलांगूलाः प्रहृष्टाः कपिर्कुंजराः ४२
आयतांचित दीर्घाणि लांगूला निप्रविव्यधुः अपरे तु हनूमंतं श्रीमंतं वानरोत्तमं
४३ आपुत्य गिर्यंगेषु संस्य शंतिस्मवानराः उक्तवाक्यं हनूमंतं गदस्तुत
दा ब्रवीत् ४४ सर्वेषां हरिर्वीराणामध्ये वाचमनुत्तमां सत्वे वीर्ये न ते कश्चित्समो वा
नरविद्युते ४५ यदवपुत्य विस्तीर्णसागरं पुनरागतः जीवितस्य प्रदातानस्त्वमेको
वानरोत्तम ४६ त्वत्प्रसादात् समेष्यामः सिद्धार्थो राघवेण ह अहो स्वामिनि ते भ
क्तिरहो वीर्यमहो धृतिः ४७ दिष्ट्या दृष्टा त्वया देवी रामपत्नी यशस्विनी दिष्ट्या स
श्यतिका कुल्लः शोकं सीता वियोगजं ४८ ततो गदं हनूमंतं जांबवंतं च वानराः प
रिवार्य प्रमुदिता मेजिरे विपुलाः शिलाः ४९ उपविष्टा गिरेस्तस्य शिलासु विपुलासु

रामु.
२४९

ते श्रोतुकामाः समुद्रस्य लघनं वानरोत्तमाः ५० दर्शनं चापि लंकायाः सीता
पारावणस्य च तस्तुः प्राञ्जलयः सर्वे हनुमद्वदनोन्मुखाः ५१ तस्मै तत्रांगदः
श्रीमान् वानरैर्वह भिर्वृतः उपास्यमानो विविधैर्दिविदेवपतिर्यथा हनुमता
कीर्तिमता पशस्विना त्रयांगदेनांगदनद्ववाहना मुदा तदध्यासितमुन्ततं मह
न्महीधराग्रं ज्वलितं श्रियामवत् ५३ इत्यार्षे श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षष्ठ्यं
वाक्यं सर्गः ५० ततस्तस्मिन्निरेः शृंगे महेंद्रस्य महाबलाः हनुमत्समुखाः प्रीतिं ह
रयोजयन्मुक्तमां १ प्रीतिमत्सु पविष्टेषु वाचरेषु महात्मसु तततः प्रीति संहृष्टः
प्रीतियुक्तं महाकपिं २ जाववान् कार्यवृत्तात्तमपूज्यं निलात्मजं कथं दृष्ट्वा त्वया
देवी कथं वा तत्र वर्तते ३ तस्यां चापि कथं वतः क्रूरकर्मदशाननः तत्त्वतः सर्व

न

मेतन्नः प्रब्रूहि त्वं महाकपे ४ संमार्गिता कथं देवी किंच सा प्रसभाषत श्रुता
र्या श्रितं पिब्यामोभूयः कार्यं विनिश्चयं ५ यश्चार्थस्तत्र वक्तव्यो गतैरस्मानि
रात्मवान् रक्षितव्यं च यत्तत्र तद्रवान् व्याकरोतु नः ६ सनियुक्तस्तत्स्तेन संप्रदृष्ट
तनूरुहः नमस्य शिरसा देव्यै सीतायै प्रसभाषत ७ प्रत्यक्षमेव भवतां महेंद्रा
न्नास्वमापुनः उदधेर्दक्षिणं पारं कांक्षमाणः समाहितः ८ गच्छतश्च हि मेघोरं
विघ्नरूपमिवाभवत् कांचनं शिखरं दिव्यं पश्यामि सुमनोहरं ९ स्फुटं पंथानमा
व्रत्य मेने विघ्नं च तन्तं उपसंगम्य तं दिव्यं कांचनं नगमुत्तमं १० कृता मे मनसा
बुद्धिर्मेतद्योयं मयेति च ग्रहतस्य मया तस्य लांगूलेन महागिरेः ११ शिखरं सू
र्यसंकाशं व्यशीर्यत सहस्रधा व्यवसायं च तं बुध्वासहोवाच महागिरिः १२ पुत्रे

गसु

२५०

तिमधुरावाणीमनःप्रहादयन्निव पितृव्यं चापिमांविद्विसखायंमातरिश्वनः
१३ मैनाकदन्तिमांविद्विनिवसं तंमहोदधौ पक्षवंतःपुरापुत्रबभूवुःपर्वतोत्त
माः १४ कुंदतःपृथिवीचेरुर्वाधमानाःसमंततः श्रुत्वा नगानांचरितंमहेंद्रः
१५ वज्रेणभगवानपक्षौविच्छिदेष्टांसहस्रशः अहत्तुमोचितस्तस्मात्तव
पित्रामहात्मना १६ मारुतेनतदावत्सप्रक्षिप्तोस्मिमहार्णवे राघवस्यमयासाखे
वर्जितव्यमरिंदम १७ रामोधर्मभूतांश्रेष्ठोमहेंद्रसमविक्रमः एतच्छ्रुत्वा मयात
स्यमैनाकस्यमहात्मनः १८ कार्यमावेद्यचगिरेरुद्धतंवे मनोमम तेनचाहम
नुज्ञातोमैनाकेनमहात्मना १९ सचाप्यंतर्हितःशैलोमानुषेणावपुष्मता शरी
रेणमहाशैलः शैलेनचमहोदधौ २० उत्तमंजवमास्तुयशेषमध्वानमास्ति

पाकशासनः

तः ततोहंसुचिरंकारुंवेगेनाभ्यगमंपथि २१ ततःपश्याम्यहं देवीसुरसांनागमा
तरं समुद्रमध्येसादेवीवचनंमामभाषत २२ ममभक्ष्यःप्रदिष्टस्त्वममरैर्हरिसत
म ततः स्त्वांभक्षयिष्यामिविहितस्त्वंहिमेसुरैः २३ एवमुक्तः सुरसयाप्रांजलिःप्र
णतःस्थितः विषण्णवदनोभूत्वावाक्यंचेदमुदीरयं २४ हृतेराघवकार्यमामा
गतंभक्षयारुता एवमुक्त्वातुतां देवीरामकार्येनिवेदि तं २५ रामोदाशरथिःश्री
मानप्रविष्टोदंडकावतं लक्ष्मणेनसहभ्रात्रामीतयाचपरंतपः २६ तस्यसीता
भार्यारावणेन दुरात्मना तस्याःसकाशंदूतोहंगमिष्येरामशासनात् २७ कर्तुं
महंसिरामस्यसाख्यंविषयवासिनि अथवामेथिलं दृष्ट्वारामं चाकुपकारिणं
२८ आगमिष्यामि तेवक्तुं सत्यं प्रतिश्रुणोमि ते एवमुक्तामयासांतुसुरसाकाम

ताह

रसु
२५१

रूपिणी २९ अन्नवीन्नातिवर्ततकश्चिदेषवरोमम एवमुक्तः सुरसयादशयो
जनमायतः ३० ततोर्द्धगुणविस्तारो बभूवाहं क्षणेन तु मत्प्रमाणाधिकं चैक्या
दितं तु मुखं तथा ३१ तदृष्ट्वा दितं चाहं हं संव्यकरं पुनः तस्मिन् मुहूर्ते च पुनर्ब
भूवांगुष्ठसंमितः ३२ अन्निपत्या शुतद्रुः निर्गतो हं ततः क्षणात् अन्नवीत्सुरसा
देवी स्वेन रूपेण मां पुनः अर्थसि द्यौर्हरि श्रेष्ठ गच्छ सोम्य यथा सुखं समानय च वेदे
हीराद्यवेण महात्मना सुवी भव महाबाहो प्रीतास्मि तव वानरं ततो हं साधु साध्वी
ति सर्वभूतैः प्रशंसितः ३५ ततो नरि हं विपुलं पुनो हं गरुडो यथा क्वाप्यमेनि
गृहीता च न च पश्यामि किंच न ३६ सो हं विगतवेगस्तु दिशो दशविलोकयन् न
किंचित्त्रपश्यामि येन मे विहता गतिः ३७ ततो मे बुद्धिरूप्यन्ता किन्ता मगम

नेमम ईदृशो विघ्न उत्पन्तो रूपमत्र न दृश्यते ३८ अधोभागे तु मे दृष्टिः शोचता
पतिता तदा तत्राद्राक्षमहं भीमं राक्षसी सलिले शयां ३९ प्रहस्य च महानादमुक्तो
हं भीमया तया अवस्थितमसंभ्रान्तमिदं वाक्यमशोभनं ४० कुसिगंता महाका
यक्षुधितायाममेसितः भक्षः प्राणयमेदेहं चिरमाहारवर्जितं ४१ बाढुमिसेव
ता वीणां प्रत्यगृह्णामहं ततः आस्य प्रमाणादधिकं तस्याः कायमपूरय ४२ त
स्याश्चास्यं महद्भीमं वर्धते मम भक्षणे न च मां सा तु बुबुधे मम वाविकृतं कृतं ४३
ततो हं विपुलं रूपं संक्षिप्य निमिषांतरात् तस्याहं दयमादाय प्रपतामि न भस्त्र
लं ४४ सा विस्मय भुजाभीमा पपात लवणां भसि मया पर्वतसंकाशानि कृतं हृद
यासती ४५ शृणोमि खगतानां च वाचः सोम्या महात्मनां राक्षसी सिंहकाभीमा

रासु
२५२

क्षिप्रं हनू मनाहता ४६ तं हत्वा पुनरेवाहं कृत्यमात्ययिकं स्मरन् गत्वा च महदध्वा
नं पश्यामि नगमंडितं ४७ दक्षिणे तीरमुदधेर्लंका यत्र गता पुरी अलं दिनकरेया
तेरक्षसां निलयं पुरी ४८ प्रविष्टो हं मविज्ञातो रक्षोभिर्भर मविक्रमेः तत्र प्रविशत
श्चापि कल्यांतघनसन्निभा ४९ अट्टहासं विमुचंती नारी काभ्युत्थिता पुरः जिघां
संती महंतां तु ज्वलद्गनिशिरोरुहां ५० सव्यमुष्टिप्रहारेण पराजित्य सुभैरवां प्र
दोषकाले प्रविशंभीतया हंत यो दितः ५१ अहं लंकापुरी वीरनिर्जिता विक्रमेण ते
यस्मात्तस्माद्दिजेता सिसर्वरक्षां स्पशेत् ५२ तत्राहं सर्वरात्रं तु विचिन्वन् जन
कासजां रावणांतः पुरगतो न चापश्यं सुमध्यमां ५३ ततः सीताम पश्यं सुराव
णस्य निवेशने शोकसागरमासाद्य न पारमुपलक्षये ५४ शोचता च मया हृदं प्रा

२५२

कारेणानि संवृतं कांचनेन विचित्रेण गृहोपवनमुत्तमं ५५ संप्राकारमव
पुत्सपश्यामि बहुपादपं अशोकवनिकामधेशिशुपावाद्गहनं ५६ तमा
रुत्सुपश्यामि कांचनं कदलीवनं अट्टराक्षिशुपावक्षस्यश्यामिव रवर्णिनी
५७ श्यामां कमलपत्रासीमुपवासकृशाननां ~~सर्ववर्णिनी~~ तदेकवासः
संवीतां रजोध्वस्तशिरोरुहां ५८ शोकसंतापहीनां गीतां नर्तहि ते स्त्रिता रा
क्षसी निर्विस्त्राभिः क्रूरानि रभिसंवृतां ५९ मांसशोणितभक्ष्यानि व्योघ्री
भिर्हरिणी यथा सामयाराक्षसी मध्येन ज्वमाना मुहुर्मुहुः ६० एकवेणाद्य
राहीना नर्तचिंतापरायणा भूमिशय्याविवर्णां गीपत्नी वहिमागमे ६१
रावणाद्विनिवृत्ता र्थमर्तव्ये कृतनिश्चया कथंचिन्मृगशावाही नूर्णमासादि

रासु.
२५३

तामया ६२ तोदृष्टुतादृशीनांरीरामपत्नीमनिदितां तत्रैवत्रिंशुपावक्षे
पश्यन्तहमवस्थितः ६३ ततोहलहलाशब्दंकांचीनूपुरमिश्रितं शृणो
म्यमिच्छेकगंभीरंरावणास्पनिवेशने ६४ ततोहंसहसोद्विग्नःस्वस्
पंप्रत्यसहरं अहंचशिंशुपावक्षेपक्षीवगहनेस्थितः ६५ ततोरावणद्वारा
श्ररावणश्चमहाबलः सदृशमनुसंप्राप्तोयत्रसीताभवस्थिता ६६ तंदृष्ट्वाय
वराहोहाप्रवातेकदलीयथाविभ्रस्तांपरमोद्विग्नंवीक्ष्यमाणामितस्ततः ६७
त्राणंकंचिदपश्यंतीवेपमानांतपस्विनी तामुवाचदशग्रीवःसीतांपरमदुः
खिता ६८ अवाकशिराःप्रपतितोबहुमन्यस्वमामिति यदिचेत्तनुमांद
पान्ताभिनदसिगर्विते ७० हिमासानंतरंसीतेपास्यामिरुधिरंतव एतच्छु २५३

त्वावचतस्मरावणस्यदुरात्मनः ७१ उवाचपरमक्रुद्धासीतावचनमुत्तमं रा
क्षसाधमरामस्यभायीममिततेजसः ७२ दृष्ट्वाकुवंशनाथस्यनुषादशरथ
स्यच अवाच्यंवदतो जिह्वाकथंनपतितानवे ७३ किंस्विहीर्येतवानार्ययोमा
नर्तुरसन्निधौ अपहृत्यागतः पापतेनहृष्टोमहात्मना ७४ नत्वरामस्यसह
२शोदास्येष्यस्यनयुज्यसे अजेयःसत्यवाक्शरीरणश्लाघीचराघवः ७५
जानक्यापरुषवाक्यमेवमुक्तोदृशाननः जज्वालसहसाकोपाश्वितारु
दवपाषकः ७६ विहस्यनयनेकुरेमुष्टिसुद्यम्यदक्षिणंमैथिलीहंतुमारब्धः
स्त्रीनिर्हाहाकृतंतदा ७७ स्त्रीणांमध्यात्समुत्पत्यतस्य भायोदुरात्मनः व
रामंदोदरीनामनयासंप्रतिबोधितः ७८ उक्तश्चमधुरावासावामिहिरि

रासु
२५४

लीतया समदनादितः सीतयानवकिंकार्यमहेद्रसमविभ्रम ७९ मया
महरमस्वाद्यमद्विशिषानजानकी देवगंधर्वकन्याभिर्यक्षकन्याभिरेव च
८० सार्धे प्रभोरमस्वेति सीतया किं करिष्यसि ततस्ताभिः समेताभिर्नारी
भिः समहाबलः ८१ उत्थाप्य सहसानीतो भवन्तं निशाचरः याते तस्मि
न दृष्ट्वा ग्रीवराक्षस्यो विकृताननाः ८२ सीतां निर्मलं यामासुर्वाक्यैः
क्रूरैः सुदारुणैः तणवद्वापितं तासां गणयामास जानकी ८३ गर्जितं च त
दातासां सीतां प्राप्य निरर्थकं हृथा गर्जितनिश्चेष्टारक्षस्यः पिशिता
शताः ८४ रावणाय शशं सुताः सीता व्यवसितं महत् ततस्ताः
सहिताः सर्वा विहताशानिरुद्यमाः परिक्रिश्य समरतारतानि द्रावन् शमुपाग

२५४

रक्षसां च विनाशाय भर्तुरस्य जयप्रच ॥ अतमस्मान्परित्रातु
= रावदा द्राक्षसीगणं ३

रासु

ताः तासु चैवं प्रसुसीता भर्तुहि ते रता ८५ विलप्य करुणं हीनानां प्रशुशो
चसुदः खिता तासां मध्यात्समुत्थाय त्रिजटावाक्यमब्रवीत् ८६ आ
त्मानं खादत क्षिप्रं न सीतामसितेक्षणां जनकस्यात्मजां साध्वी सुषां द
शरथस्य च ८७ स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः अ
भियाचाम वेदेही मेतद्वि मम रोचते ८९ यदि ते वं विधिः स्वप्नोदः खितायाः
प्रदृश्यते सादुः खैर्विविधैर्मुक्तासु खमाप्नोत्यनुत्तमं ९० प्रणिपातप्रस
न्ना हि मे यित्वा जनकात्मजा अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो महतो भयात्
९१ ततः सा ह्रीमती वास्य भर्तुर्विजयहर्षिता अवोचद्यदिततथ्यं न
वेयं शरणं हिवः ९२ तां चाहं तादृशं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दृष्ट्वा चिंतयामा

रा. सु.
२५५

सविश्रांतो न च मे निर्वृतं मनः ९३ संभाषणार्थं च मया जानक्याश्चिं
तितो विधिः इक्ष्वाकु कुलवंशसु सुतो मम पुरस्कृतः ९४ श्रुत्वा तु ग
दितां वाचं राजर्षिगुणभूषितां प्रत्यभाषत मां देवी बाष्पैः पिहितलोचना
९५ कस्तं केन कथं चेह प्राप्तो वानरपुंगव क्व च रामेण ते प्रीतिस्तन्मेशं
सितुमर्हसि ९६ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा अहमप्यब्रुवंच वचः देविरामस्य म
र्तुत्वे सहो यो भीमविक्रमः ९७ सुग्रीवो नाम विक्रान्तो वाचनरेंद्रो महाबलः
तस्य मां विद्वि नृस्यं च हनू मंतमिहागतं ९८ मर्त्रासंप्रहितस्तुभ्यं रामेणाक्वि
यकर्मणा इदं तु पुरुष व्याघ्रः श्रीमान् दाशरथिः स्वयं ९९ अंगुलीयम
भिज्ञानम हा तुभ्यं यशस्विनि तदिच्छामि त्वया ह स देविकिं करवाण्यहं १००

२५६

नम

रामलक्ष्मणयोः पार्श्वनयामित्वां किमुत्तरं एतच्छ्रुत्वा विदित्वा च सीता ज
नकनदिनी १ आहरावणमुत्साद्य राघवो मां नृत्तिति प्रणम्य शिरसा दे
वी महामार्यामनिंदितो २ राघवस्य मनोऽह्लादितं निज्ञानमया चिषं अथ
मः मग्नवासीतागह्यतामयमुत्तमः ३ मणिर्मे नहा बाहु ~~राम~~ राम
त्वा बहू मन्यते इत्युक्त्वा तु वरारोहामणिप्रवरमुत्तमं ४ प्रायच्छत्सरमोद्विग्ना
वाचा मांसं हि दे राह ततस्तस्यै प्रणम्या हं राजपुत्रैः समाहितः ५ प्रदक्षिणं
परिक्राममिहाभ्युद्गतमानसः उत्तरं पुनरेवाह निश्चित्य मनसा तदा ६ ब्रुहन्
महेतांतं वक्तुमर्हसि राघवे यथा श्रुत्वे वनचिराता वृभोरामलक्ष्मणौ ७ सुग्री
वसहितौ वीरावुपेयातांतथा कुरु यदन्यथा भवेदेतत् द्वौ मासौ जीवितं मम ८

रा.सु.
२५६

नमांद्रक्ष्यतिकाकुत्स्तेहाम्निषेसाहमनाथवत् तच्छ्रुत्वाकरुणंवाक्यंक्रोधोमा
मभ्यवर्तते ९ उत्तरंचमयाहृष्टंकार्यशेषमनंतरं ततोवर्धतमेकायस्तदापर्व
तसन्निभः १० युद्धाकाक्षीवनंतच्चविनाशयितुमारभे तद्गन्वनखंडंतुभ्यां
तत्रस्तमृगद्विजं ११ प्रतिबुध्यनिरीक्षंतेराक्षस्योविह्वलाननाः मांचदृष्ट्वाव
नेतस्मिन्समागम्यततस्ततः १२ ताःसमभ्यागताक्षिप्रंरावणायावचक्षिरे
राजनवनमिदंदुर्गतवमग्नंदुरात्मना १३ वानरोत्सविज्ञायतववीर्यमहाव
त्तु दुर्बुद्धेस्तस्यराजेंद्रंनवविप्रियकारिणः १४ अधस्तात्तापयक्षिप्रंयथासौन
पुनर्व्रजेत् तच्छ्रुत्वाक्षसैंद्रेणविसृष्टान्शत्रुज्याः राक्षसाःकिंकरानामरा
वणस्यमनोनुगाः तेषामशीतिसाहस्रंशूलहरपाणिनां १६ मयात

२५६

तस्यदुर्बुद्धिराजन

स्मिन्वनोद्देशेपरिधेणानिपूदितं तेषांनुहतशिष्टायेतेगत्वालघुविक्रमाः
१० निहतंचमयासैन्यरावणायावचक्षिरे ततोमेबुद्धिरुत्पन्नावैत्यप्रासाद
मुत्तमं १८ तत्रस्थानराक्षसानहृत्वाशतंस्तंनेनवैपुनः ललामभूतोल्काया
मयाविध्वंसितोरुषा १९ ततःप्रहस्तस्यसुतंजंबुमालिनमादिशत्ताराक्षसै
र्वहभिः सार्द्धंघोररूपैर्मयानकैः २० तमहंबलसंपन्नंराक्षसंरणकोविदं
परिधेणानिघोरेणसूदयामिसहानुगं २१ तच्छ्रुत्वा राक्षसैंद्रेस्तुमन्निपुत्रान्
महाबलान् पहातिबलसंपन्नान्प्रेषयामासरावणः २२ परिधेणेवतान्सर्वा
ननयामियमसादनं मन्त्रिपुत्रानहृतान्श्रुत्वासमरेलघुविक्रमान् २३ पं
चसेनाग्रगणनशूरानप्रेषयामासरावणः तानहंसहसैन्यान्वैसर्वातेवाभ्यस

रासु
२५७

दयं २४ ततः पुनर्दशग्रीवः पुत्रमक्षं महाबलं बहुभारक्षसेः सार्धमे
षयामास संयुगे २५ अहंमंदोदरीपुत्रं कुमारं रणपठितं सहसा खंसमु
द्यंतं पदयोश्च गृह्णातवान् २६ चर्मसिनशतगुणं भ्रामयित्वा व्यपेक्षयं त
मक्षमागतं भग्नं निशम्य सदृशाननः २७ ततश्चेंद्रजितं नाम द्वितीयं रावणः
सुतं व्यादिदेश सुसंक्रुद्धो बलिनं युद्धदुर्महं २८ तस्याप्यहं बलं सर्वतंचरा
क्षसपुंगवं नष्टो जसंरणे हृत्वा परहर्षमुपागतः २९ महतापि महाबा
हुः प्रसयेन महाबलः प्रहिनो रावणे नैषः सहवीरैर्मदोद्धतैः ३० सोऽवि
षत्संहिमां बुध्वासंसेन्यं चावमर्दिनं ब्राह्मेणास्त्रेण सनुमां प्रबध्वा चानिवे
गितः ३१ रज्जुनिश्वापि बध्नंति ततो मां तत्र राक्षसाः रावणस्य समीपंच

२५७

३२ दृष्ट्वा संभाषितश्चाहं रावणेन दहसुना पृथ
सानां चतुर्वधं ३३ तत्सर्वं चरणेन तत्र सीतार्थमुपज
र्शनाकांक्षी प्रासत्स्वद्वनं विभो ३४ मारुतस्योरसः
रामदूतं च मां विद्वि सुग्रीवसचिवं कपिं ३५ सोऽहं
मिहागतः शृणु चापि समादेशं यदहं प्रब्रवी
कपे माह समाहितं सुग्रीवश्च महाभाग सत्वा
र्यकामसहितं हि तं पथ्यमुवाच ३६ वसतो
मे ३७ राघवीरणविक्रान्तो मित्रत्वं समुपा
मेरक्षसाहता ३८ तत्र साहाय्यहेतोर्मे

राजेन सुग्रीवेण सह प्रभुः ४० चक्रे ग्नि सा
 मणः तेन वालिनमाहत्य शरैरेकेन संयुगे
 हुतः स पूवतां प्रभुः तस्य साहाय्यमस्मानिः का
 न प्रच्छापितस्तुभ्यं समीपमिह धर्मतः श्चि
 दीयतां राघवस्य तु ४३ यावन् नहरयो वीरा विध
 णा प्रभावो हिन केन विहितः पुरा ४४ देवतानां
 ने निमंत्रिताः इति वानर राजस्वामाहेत्यभिहितो मया
 गेरुषश्चक्षुषा प्रदहन्तिव तेन वध्यो ह माते सारक्ष
 । त्प्रभावमेविज्ञाय राघवेन दुरात्मना ततो विभीष

२५८

णो नाम तस्य भ्राता महामतिः ४७ तेन राक्षस राजश्च याचितो मम कारणा
 त नैवं राक्षस शार्दूलस्य जना मेव निश्चयः ४८ राजशाल्मव्यपेतो हि मार्गः
 संलक्ष्यते त्वया दूत वेध्या न दृष्टा हिराजशाल्मेषुराक्षस ४९ दूतेन वेदिन
 यच यथार्थं हित बोदिना सुमहत्पराधे च दूतस्या मिते विक्रमे ५० विरू
 पकराणंदृष्टं न वधोऽस्ति हि शाल्मनः विभीषणे नैव मुक्तो रावणः स हि देशता
 न ५१ राक्षसानेन देवाः स्युः कलं दह्यतामिति ततस्तस्य वचः श्रुत्वा मम
 पुच्छं समंततः ५२ वेष्टितं शणवल्केऽप्यपदैः कार्पासकैस्तथा राक्षसाः सि
 द्धसन्ताहास्ततस्ते चंद्रविक्रमाः तदा दहतमे पुच्छं निघ्नंतः काष्ठमुष्णिभिः
 बद्धस्य बहुभिः पाशैर्यन्त्रितस्य च राक्षसैः न मे पीडा न वत्काचिद्दिदृक्षोर्न ग

रासु.
२५९

रींदिवा ततस्तेराक्षसाः शूरावहंमाम् निसंयतं ५५ अघोषयनराज
मार्गेनगरद्वारमागताः ततोहंसुमहद्रूपसंक्षिप्यपुनरात्मनः ५६ विमो
चयित्वातंबंधं प्रकृतिस्तुः पुनः स्तितः आयसंपरिघंगत्वनानिरक्षां
स्यसदयं ५७ ततस्तनगरद्वारंवेगेनापूतवानहं पुच्छेनैवप्रदीप्तेनपुरी
मादालुगोपुरं ५८ दहाम्यहंसुसंभ्रांतो मुगाताग्निरिव प्रजाः विनष्टाजा
नकीव्यक्तंनह्यदग्धः प्रदृश्यते ५९ लंकायाः कश्चिदुद्देशः सर्वानस्मीकृ
तापुरी दहता चमयालंकां दग्धासीतानसंशयः ६० रामस्येदंमहत्कार्यंभू
योवावितथीकृतं इतिशेकसमाविष्टश्चिन्तामहमुपागमं ६१ अथाहंवाच
मश्रोषं चारणानां शुभाक्षरां जानकीनचदग्धेति विस्मयोदंनभाषिणां

२५९

६२ ततोमेबुद्धिरुत्पन्ना श्रुत्वातामभुतांगिरं अदग्धा जानकीत्येव नि
मित्तेश्चोपलक्षितं ६३ दीप्यमानेतुलांगुलेनमांदहति पावकः हृदयंच प्रह
रं मेवाताः सुरनिगंधिनः ६४ तैर्निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्चमहा
गुणैः ऋषिवाक्यैश्च सिद्ध्यर्थैरभवंहृदयमानसः ६५ पुनर्दृष्टा च वैदेही विसृष्ट
श्चतया पुनः ततः पर्वतमासाद्य तत्रारिष्टमहंपुनः ६६ प्रतिपूजनमारेभेयु
ष्मदर्शनकांक्षया ततः पवनचंद्रार्कसिद्धगंधर्वसेवितं ६७ पंथानमहमा
क्रम्यभवतोदयवानहं राघवस्य प्रसादेनभवतां चैव तेजसा ६८ सुग्रीवस्य
चकार्यार्थमया सर्वमनुष्ठितं एतत्सर्वमया तत्र यथावदुपपादिने ६९ न
त्रयनकुतंशेषं तत्सर्वं क्रियतामिति १०० इत्याये श्रीरामायणे सुदर

रा.सु.
२६०

कांडेसप्तपंचाशः सर्गः ५८ एतदाख्यायतु सर्वं हनूमान्मारुतात्मजः
भूयः समुपचक्राम वक्तुं वचनमुत्तरं १ सफलो राघवो योगः सुग्रीवस्य च
संभ्रमः शीलमासाद्य सीतायाममचप्रीणितं मनः २ आर्यायाः सह शंशी
लं सीतायाः पूर्वगर्षभाः तपसाराघयेह्येकान् क्रुद्धवानिर्दहेदपि ३ सर्व
थानि प्रवृद्धो सीरावणो राक्षसेश्वरः यस्य तां स्पृशतो गात्रं तपसान्विता शि
तं ४ न तद्गतिशखाकुर्यात्संस्पृष्टा पाणिना सती जनकस्य सुता कुर्याद्य
ल्लोधकलुषी कृता ५ अशोकवनिकामध्यो रावणस्पृष्टात्मनः अध
स्ताद्धिंशुपावृक्षे सा ध्वी करुणमास्थिता ६ पतिव्रता च सुश्रोणि अवष्टब्धा
च जानकी जाववत्प्रमुखान् सर्वाननुज्ञाप्य महाकपीन् ७ अस्मिन्नेव ग

२६०

ते कार्ये भवतां च निवेदिते न्याय्यं स्म सह वैदेह्या द्रुष्टुं नो पार्थिवात्मजो
८ अहमेकोपि पर्याप्तः सराक्षसगणोपुंरी तां लंकां तरसा हंतुं रावणं
च सराक्षसं ९ किंपुनः सहितो वीरेर्बलवद्भिर्महाबलैः कृतोऽस्त्रैः पू
वगैः शक्तेर्न वद्विर्विजयेषिभिः १० अहं नुरावणं युद्धे ससैन्यं सपुरःसरं स
हपुत्रं वधिष्यामि सहोदरयुतं युधि ११ ब्राह्ममेद्रं च रौद्रं च वायव्यं वारु
णं तथा यानि शक्रजितो रूपाणि दुर्निरीक्ष्याणि संयुगे १२ तान्यहं नि
हनिष्यामि विधमिष्यामि राक्षसान् भवतामभ्यनुज्ञातो विक्रमो मे रुण
हितान् मया तुला विसृष्टा हि शैलवृष्टिर्निरंतरा १३ देवानपिरणेह न्यात्किं
पुनस्तान्तिशचरान् भवतामनुज्ञातो विक्रमो मे रुणहि मां १४ साग

रा.सु.
२६१

रोप्यतियाहेलांमंदरः मचलेदपि नजांखवंतंसमरेकंपयेहरिवाहिनी
१५ सर्वराक्षससंघानांराक्षसायेचपूर्वजाः तेषामपिनसंदेहः समरे
बलिनांवरः १६ अलमेकोपिनाशायवीरोवालिसुतः कपिः पूवगस्यो
रुवेगेननीलस्यचमहात्मनः १७ मंदरोप्यवशीर्येतकिंपुनर्युधिराक्षसाः
सदेवासुरयक्षेष्टुगंधर्वोरगपक्षिषु १८ मैदस्यप्रतियोद्धारंशसंतद्विवि
दस्यवा अश्विपुत्रौमहावीर्यौयोतोपूवगसतमौ १९ एतयोःप्रतियोद्हा
रंनपस्यामिरणाजिरे मयैवनिहतालंकादग्धाभस्मीकृतापुरी २० रा
जमार्गेषुसर्वेषुनामविश्रावितंमया जयत्यतिबलोरा मोलक्ष्मणश्चम
हाबलः २१ राजाजयतिसुग्रीवोराघवेणामिपालितः अहंकोसलराज

२६१

ण

स्यदासःपवनसंभवः २२ हनूमानितिसर्वत्रनामविश्रावितंमया अ
शोकवनिकाध्वेरावस्यदुरात्मनः २३ अधस्ताच्छिशुयामूलेसाध्वीक
रुणमास्थिता राक्षसीभिः परिहृताशोकसंतापकशिंता २४ मेघलेखा
परिहृताचंद्रलेखेवनिष्प्रभा अचिंतयंतीवेदेहीरावणांबलदर्पितं २५
पतिव्रताचसुश्रोणी अवष्टब्धाचजानकी अनुरक्ताहिवेदेहीरामंसर्वा
त्मनाशुभा २६ अनन्यचिंतारामेणपोलोमीवपुरंदरे तदेकवासः संवीता
रजोध्वस्तातथैवच २७ शोकसंतापदीनांगीसीताभर्तृहितेरता साम
याराक्षसीमध्येतर्ज्यमानामुहर्मुहः २८ राक्षसीभिर्विस्त्राभिर्दृष्टाहि
प्रमदावने एकवेणीधरादीनांनतृचिंतापरायणा २९ अधःशय्यावि

रा सु
२६३

वर्णांगीपद्मिनीवहिमोदये रावणादिनिहतार्थामर्तव्यकृतनिश्चया
३० कथंचिन्मृगशायासीविश्वासमुपपादिता ततः संभाषिताचेव सर्व
मर्थप्रदर्शिता ३१ रामसुग्रीवसख्यचम्रात्वा प्रीतिमुपागता नियतः स
मुदाचारेभक्तिर्भर्तुरिचोत्तमा ३२ यन्तहंतिदशग्रीवंसमहात्मादशान
नः निमित्तमात्रं रामस्तवधेतस्यभविष्यति ३३ साप्रकृत्यैवतत्त्वंगीत
द्वियोगकर्त्रिणा प्रतिपत्त्याठशीलस्यविद्येवतनुतांगता ३४ एवमा
त्तेमहाभागासीताशोकपरायणा यदन्नप्रतिकर्तव्यंतत्सर्वमुपक
ल्प्यतां ३५ इत्यादि श्रीरामायणे सुंदरकांडेः सर्गः ५९ तस्यतद्वच
नं श्रुत्वा बालिस्तनुरभाषतः जांबवत्समुवाच सुरव्याननुज्ञाप्यमहाकपी

२६३

न १ अस्मिन्नेवगतेकार्येभवतांचनिवेदिते न्याय्यंस्मसहवेदेत्यादृष्टंनो
पार्थिवात्मजो २ अश्विपुत्रोमहावेगोबलवंतोपूवंगमो एतयोःप्रतियोद्वा
रंनपरस्यामिरणाजिरे ३ पितामहवरोत्सेकात्यरमंदर्पसंस्थितो अमृ
तप्राज्ञावेतोसर्ववानरसतमो ४ अश्विनोर्माननार्थेहिसर्वलोकपितामहः
सर्वावध्यत्वमतुलमनयोर्दत्तवान्युरा ५ वरोत्सेकेमनौचप्रमथ्यमहतीचमू
सुराणाममृतंवीरोपीतवंतोपूवंगमो ६ एतावेवहिसंक्रुद्धोसवाजिरथकुंज
रं लंकांताशयितुंशक्तौसर्वेतिष्ठंतुवानराः ७ अयुक्तंनुविनादेवीदृष्टवद्भि
श्चवानरैः अहमेकोपिचर्यासःसराक्षसगणांपुरी तांलंकांतरसाहंतुरावण
चमहाबलं किंपुनः सहितोवीरैर्बलवद्भिः कृतात्मभिः कृतास्त्रैः पूवंगैः शक्तै

वसुन्तोर्वलेनैवदग्धात्केतिनःश्रुतं॥

रा.सु.
२६३

मवद्विर्विजयेषिभिः १५ दृष्टादेवीनचानीताइतितन्ननिवेदिषुं ८ नयुक्त
मिवपश्यामिभयद्विः ख्यातविक्रमेः नद्विः पूवनेकश्चित्नापिकश्चित्
राक्रमे ९ तुल्यःसिमेरहेत्येषुलोकेषुहरिसतमाः जित्वा लकां सरक्षौघाह
त्वातरावणंरणे १० सीतामादायगच्छामः सिद्धार्थाहृष्टमानसाः तेष्टुवहतश
षेषुराक्षसेषुहनूमता ११ किमन्यदन्नकर्तव्यं गृहीत्वायामजानकी राम
लक्ष्मणयोर्मध्येन्यस्यामजनकालमा १२ किं व्यलीकैस्तुतान्सर्वान्त्वनरा
न्वानरर्षभाः वयमेवहिनीत्वाताहृताराक्षसपुंगवान् राघवंद्रष्टुमर्हामः सु
ग्रीवंसहलक्ष्मणं १३ तमेवंकृतसंकल्पजाववान् हरिसतमः उवाचपर
मप्रीतोवाक्यमर्थवदर्थवित् १४ नैषाबुद्धिर्महाबुद्धेयद्वीषिमहाकपे २६३

विचेतुंवयमाज्ञसाः दक्षिणांदिशमुत्तमां १५ नानेतुंकपिराजेननैव रामेण
धीमता कथंविज्रिंतांसीतां अस्माभिर्नसरोचयेत् १६ राघवो नपशार्द
लः कुलं व्यपदिशन्त्वंकं प्रतिशायस्वयं राजासीता विजयमगतः १७ स
र्वेषांकपिमुख्यानांकथंमिथ्याकरिष्यति विफलंकर्मचकृतं भवेत्तुष्टिर्नतस्य
च १८ दृष्ट्वा च दृष्टितं वीर्यं नवेद्गानरपुंगवाः तस्माद्गच्छामवे सर्वेयत्ररामः स
लक्ष्मणः १९ सुग्रीवश्चमहाजेजः कार्यस्यास्य निवेदने नता वदेष्टामतिर
क्ष्मणो यथाभवान्पश्यति राजपुत्र यथातुरामस्यमतिर्निविष्टान् यथा भवा
न्पश्यतु कार्यसिद्धिं २० इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकाण्डे षष्ठितमः सर्गः ६०
ततो जाववतो वाक्यमगच्छेत्तव नौकसः अंगदप्रमुखावीराहनूमांश्चम

रासु.
२६४

हाकपि: १ प्रीतिमंतस्ततः सर्वेवायुपुत्रपुरःसराः महेंद्राग्रात्समुत्पत्यपु
पुवःपुवगर्षभाः २ मेरुमंदरसंकाशामतारवमहागजाः छादयंतदवाका
रैर्महाकायामहाबलाः ३ सभाज्यमानभूतैस्तमात्मवतं महाबलं हनू
मंतं महावेगं वहंतद्रवद्विभिः ४ राघवे चार्थनिर्हतिं कर्तुंच परमं यशः स
माधाय समूहार्थाः कर्मसिद्धिभिरुन्मताः ५ ~~प्रियाख्यानो नुखाः~~
~~सर्वे सर्वेषु ह्यनिनंदिनः सर्वे रामप्रतीकारे निश्चिन्ता र्थामनस्विनः ७ पूर्वमा~~
नाः खमापुत्यतस्तत्तेकाननौकसः नंदनो यममासेदुर्वनं द्रुमशतायुतं
यत्तन्मधुधननामसुग्रीवस्यानिरक्षितं अधृष्यं सर्वभूतानां सर्वभूतमनो २६४

हरं ९ यद्रक्षति महावीरः सदादधिमुखः कपिः मातुलः कपिमुख
वस्य महात्मनः १० तेन हनमुपागम्य बभूवुः परमोत्कृताः वानरा
मनःकांतं महद्वनं ११ ततस्तैवानरा दृष्ट्वा हृष्टा मधुवनं महत् कुम
चंत मधूनि मधुपिंगलाः १२ ततः कुमारस्तान् सर्वान् जाववत्समु
न् अनुमान्य ददौ तेषां निमग्नं मधुमक्षणे १३ ते विसृष्टाः कुमारेण ध
वालिस्तनुना हरयः समपद्यंत द्रुमान् मधुकराकुलान् १४ नक्षयं
धीनिमूलानि च फलानि च जग्मुः प्रहर्ष्यते सर्वे बभूवुश्च महोत्कृताः
ततश्चानुमताः सर्वे सुसंदृष्ट्वा वनौकसः सुदिताश्च ततस्तैश्च प्रनृत्यन्ति
तः १५ गायन्ति केचित् प्रहसन्ति केचित् नृत्यन्ति केचित् प्रणमन्ति केचित् प

रासु
२६५

निकेचित्प्रचरंतिकेचित्पूर्वतिकेचित्प्रलपंतिकेचित् १७ परस्परंके
दुपाश्रयंतिपरस्परंकेचिदतिब्रुवंति परस्परंकेचिदुपाश्रयंतेपरस्परंवे
पाक्रमंते १८ द्रुमात्द्रुमकेचिदभिपूर्वतेक्षितौनगाग्नान्तिपतंति
त महीतलात्केचिदुदीर्णवेगमहाद्रुमाग्नान्तिपतंति १९ द्रु
चित्प्रचरंतिकेचित्महाबलावानरयूथमुत्थाः गायंतमन्यः प्रह
तिरुदंतमन्यः प्ररुदन्तुपैति २० रुदंतमन्यः प्रणुदन्तुपैति समा
सेन्यमासीत् पूर्वतमन्यः प्रपतन्तुपैति पतंतमन्यः प्रलपन्तुपैति
पानंमधुपानरंजमधुप्रदानोक्तसत्त्वचेष्टेनचात्रकश्चिन्तव्य
त्रकश्चिन्तव्यभवदसः २२ ततोवनंतत्यरिभक्ष्यमाणंद्रुमांश्चि

पुष्पान् समीक्ष्यकोपाद्धिवक्त्रनामानि वारयामास कपिः कपीरत्नान् २३
सतैः प्रहृष्टैः परिभर्त्स्यमानोवनस्यगोसाहरिवीरहृष्टः चकारभयोमतिमु
ग्रते जावनस्यरक्षाप्रतिवानरेभ्यः २४ उवाचकाश्चित्यरुपाणिधृष्टमसक्त
सन्त्याश्रितलैर्जघान समेत्यकैश्चित्करुहं चकारतथैवसान्त्वोपजगात्मुकांश्चि
त २५ सतैर्महाश्वाप्रतिवार्यवेगेर्बलाच्चतेन प्रतिवार्यमाणैः प्रधर्षितैस्त्यक्त
नयैः समेत्यप्रहृष्यतेचाप्यनवेश्यदोषं २६ नरेवैरुदंतोदृशनेर्दृशंतस्तलै
श्चपादैश्चसमापयंतः महात्कपितेकपयः समंतान्महावनं निर्विषयंचचक्रुः
२७ इत्यादिश्रीरामायणे सुदरकांडे एकमष्टितमः सर्गः ६१ तानुवाचहरिश्च
क्षोवा नरान्वानरर्षभः अव्यग्नमनसोभूयमधुसेवतवानराः १ अहमावार

वर्णे

रा सु.
२६५

म

पिष्वामिमुष्माकं परिपंथिनः श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं हरीणां प्रवरो गदः २
प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पिबंतु हरयो मधु अवश्यं कृतकार्यं स्य वाक्यं हनुम
तो मया ३ अकार्यं म पिकर्तव्यं किमंग पुनरीदृशं अंगदस्य मुखाच्छ्रुत्वा च
चनं वानरर्षभाः ४ साधु साध्विति संहृष्टा वानराः प्रत्य पूजयन् पूजयित्वा
गदं सर्वे यूथपा यूथपर्वभं ५ जग्मर्मधुवनं तन्न नदीवेगद्वद्रुमं ते प्रविष्टा
मधुवनपालानां क्रम्य वीर्यतः ६ अति सर्गाच्च पटवो दृष्ट्वा श्रुत्वा च मेधिली
पपुः सर्वे धुतदारसवत्फलमाह दुः उत्पत्य चतनः सर्वे वनपालान् समागता
उपति स्म शतशः सकामधुवने तदा ७ मधुनिद्रोणमात्राणि बाहुभिः परिगृ
ह्यते पिबंतिकपयः केचित्संघशस्तत्र हृष्टवन् घ्नन्ति स्म सहिताः सर्वे भक्षयं

नान

२६६

तितथापरे ९ केचित्पीत्वा प्रविध्मन्ति मधूनि मधुपिंगलाः मधूहिरेन केचि
तुजघ्नुरन्योन्यमुत्कटाः १० अपरे वक्षस्मलेषु शखांगस्य व्यवस्थिताः अत्यर्थं
चमदग्लानाः पर्णान्यासीर्यशेरते ११ उन्मत्तभूताः पूर्वगामधुमनाश्च हृष्ट
वन् शिपंत्यपितथान्योन्यं खलं त्यपितथापरे १२ केचित्स्वेत्नां प्रकुर्वन्ति के
चिद्रज्जति दृष्टवन् हरयो मधुना मता केचित्सुसामहीतले १३ धृष्टाः केचिद्
संत्यन्ये केचि कुर्वन्ति चेत १४ कृत्वा केचिद्दहंत्यन्ये केचिद्दध्यंति चेत १५ ये
पत्रमधुपालास्युर्मुखादधिमुखस्य तु ते पितैर्वा नरैर्भीमेः प्रतिषिद्धादिशोग
ताः १५ जानुनिश्च प्राकृष्टाश्च देवमार्गं च दर्शिताः अब्रुवन् परमो हि ग्ना गत्वा द
धिमुखं वचः १६ हनुमता दत्तवरे हंतं मधुवनं बलान् वयं च तैर्महावीरैर्देवमा

१५
२६

गैवदर्शिताः १७ ततोदधिमुखः क्रुद्धोवनपस्तत्रवानरः ह तंमधुवनं श्रुत्वासां
त्वयामासतानहृदि १८ दूहागच्छतगच्छामोवानरानतिदरिप्तानवलेनावार
यिष्णामोमधुमक्षयतोवय १९ श्रुत्वा दधिमुखस्येदं वचनं वानरर्षभाः पुन
वीरमधुवनं ते नैव सहिताययुः २० मध्ये चैषां दधिमुखः प्रगृह्य सुमहात
रुं समभ्यधावहेगेन ते च सर्वे पूर्वंगमाः २१ ते शिलाः पादयोश्चापि पाषाणा
श्चापिवानराः गृहीत्वा भ्यागमनं क्रुद्धाय त्रनेकपिकुंजराः २२ ते स्वामिवचनं
वीरा हृदयेष्ववसज्जन्त तत्त्वरया चाभ्यधावंतः सालनालशिलायुधाः २३ स
क्षस्त्राश्च तल्लस्याश्च वानरा बलदरिप्ताः अभ्याक्रमन्तु द्वावीराः पालास्तत्र
सहस्रशः २४ बलान्तिवारयन्तश्च आसेदुर्हरयो हरीन् सदृशोष्पुटाः क्रुद्धा

२६

मर्त्ययंतो मुहुर्मुहुः अथ दृष्ट्वा दधिमुखं क्रुद्धं वानरपुंगवाः अभ्यधावंत संक्रुद्धा
हनुमत्प्रमुखास्तदा २५ तं स ह क्षेमहाबाहू आपतन्तं महाबलं आर्यकुं माहरन्
त्रवाहू भ्यां कुपितो गदः २६ सदा धश्च न वेदेन आर्यकोपं ममेति सः अथेन नि
ष्पिपे शाशुवेगवह सुधातले २७ समग्नवाहर्विमुखो विकलः शोणितो क्षितः
मुमोह समहावीर्यो मुहूर्ते कपिकुंजरः २८ सै समाश्रुत्य सहसा संक्रुद्धो राज
मातुलः वानरान्वारयामास दंडेन मधुमोहिनान् २९ सकथं चिञ्च मुक्तस्ते
वानरैर्वीररर्षभः उवाचैका मागत्य भृत्यास्तान्समुपागतान् ३० एत गच्छत ग
च्छामो भर्तानो यत्र वानरः सुग्रीवो विपुलग्रीवः सह रामेण निष्ठति ३१ सर्वे चै
वांगदोषं श्रावयिष्वा मिपार्थिवे अमर्षी वचनं श्रुत्वा घातयिष्यति वानरान्

२६

CM

5

10

20

25

30

35

रा सु
२६८

३२ द्रष्टुं मधुवनं त्येत सुग्रीवस्य महात्मनः पितृपैतामहं दिव्यं देवेरपि दु
रासदं ३३ सवानरान् रमान् सर्वान् मधुलुब्धान् गताशुषः द्यानि विष्यति दंडे
न सुग्रीवः स सुहृज्जनान् ३४ वध्माहो ते दुरात्मानो नृपाज्ञापरिलंघिनः अ
मर्षप्रभवो रोषः सफलो नो भविष्यति ३५ एष मुक्तादधिमुखो वनपालो म
हाबलः जगाम सहस्रोत्सवनपालैः समन्वितः ३६ निमेषान्तरमात्रेण
सहिप्राप्तो वनालयः सहस्रांशु सुतो धीमान् सुग्रीवो यत्रवानरः ३७ रामं
च लक्ष्मणं च दृष्ट्वा सुग्रीवमेव च समप्रतिष्ठां जगतीमाकाशान्तिः पपान्
ह ३८ सनिपत्य महावीर्यः सर्वैस्तेः परिवारितः हरिर्दधिमुखः पालैः पाला
नां परमेश्वरः ३९ सहीनवदृनो भस्त्राकृत्वा शिशिवाजलिं सुग्रीवस्य ततो

२६८

मूर्ध्ना चरितो मत्पृथु उयन् ४० इत्यार्षे द्विषद्वितमः सर्गः ६२ ततो मूर्ध्ना निपति
तं वानरवानरघनः दृष्ट्वैवोद्विग्नहृदयो वाक्यमेतदवाच ह १ उतिष्ठोतिष्ठ कस्मा
त्वं पतितः पादयोर्मम अभयं ते मदास्यामि सत्यमेवाभिधीयतां २ किं संभ्र
माद्वि तं कुरु ब्रूहि यद्वक्तुमर्हसि कश्चिन्मधुवने स्वस्ति श्रोतुमिच्छामि वानर ३
सप्तमाश्वासितं ते न सुग्रीवेण महात्मना उत्थाय समहाप्राप्तो वाक्यं दधिमु
खो ब्रवीत् नैव रक्षसा राक्षसान्न त्वयान च वालिना वृत्तं निरुद्धं सृष्टं
च हि भक्षितं तत्तु वानरैः ४ न्यवारय महं सर्वान् सहैभिर्वानचारिभिः अचिंतपि
त्वा मां दृष्ट्वा न क्षयंति पिवंति च एभिः प्रधर्षणायां च वारं तं वनपालकैः ५ म
धून्यचिंतपित्वा मां न क्षयंति पिवंति च त्रिषमन्त्रापविध्यंति न क्षयंति तथा

रा सु

२६०

परे ६ निवार्यमाणालेसर्वे भ्रुकुटिं दर्शयन्ति हि इमे हि संरब्धतरास्तदा तैः सं
प्रधर्षिताः ७ निवार्यते वनात्तस्मात्क्रुद्धैर्वा नरपुंगवैः ततस्तैर्बहुभिर्वीरैर्वान
रर्षभाः ८ संरक्तनयनैः क्रूरैस्महीयाः प्रधर्षिता पाणिभिर्निहताः केचित्के
चिज्जानुमिराहताः ९ प्रहृष्टाश्च यथा कामदेवमार्गचदर्शिताः एवमेते हताः
मृगस्त्वयितिष्ठति भर्तारि १० कृत्स्नं मधुवनं चैव प्रकामं तैश्च
मक्ष्यते एवं विज्ञाप्यमानं सुग्रीवं वानरर्षभं ११ अपहृतं महाप्राज्ञो लक्ष्म
णः परवीरहा किमयं वानरो राजन् वनपः प्रत्युपस्थितः १२ कंचार्थमग्निनि
र्हिश्य दुःखितो वाक्यमब्रवीत् एवमुक्तस्तु सुग्रीवो लक्ष्मणेन महात्मना १३
लक्ष्मणं प्रत्युवाचे हं वाक्यं वाक्यं विशारदः आर्यलक्ष्मणसंघाहवीरो हृदि मु

वीनरै २

२६०

अति

खः कपिः १४ अंगदप्रमुखैर्वीरैर्भक्षितं मधुवानरैः विचिंत्य दक्षिणामाशा
मागतैर्हरिपुंगवैः १५ आलेख्यतः प्रहृष्टैश्च हतं मधुवनं हितैः तेषामहूत
कृत्यानामीदृशः स्यादुपक्रमः १६ वनं यद्वा निपन्नास्ते साधितं कर्म वानरैः
वारयंतो नृशंसाः पादजानुमिराहताः १७ तथा न गणितश्चायं कपिर्हृदि
मुखो बलीयतिर्मम वनस्यायं अस्मानिः स्थापितः स्वयं १८ दृष्टा देवी तसंदे
हो न चान्येन हनुमता न त्वन्यः साधने हेतुः कर्मणो स्पृहन्मनः १९ कार्यं
सिद्धिर्हनुमतिर्मातिश्च हरिपुंगवे व्यवसायश्च वीर्यं च सूर्ये च ते जडवध्रुवौ जां
वचान्मन्त्रनेता स्यादंगदश्च हरीश्चरः हनुमांश्चाप्यधिष्ठातान तत्र गतिरन्य
था २० अंगदप्रमुखैर्वीरैर्भक्षितं मधुवनं किल विचिंत्य दक्षिणामाशा मागते

श्रुतं चापि प्रति
= छितं ३

रा.सु.

३५

हरिपुंगवैः आगतैश्च प्रविष्टं तद्यथा मधुवनं हि नैः धर्षितं च वनं कृतं तन्मुपभु
क्तं च वानरैः २२ वारिनाः सहिताः पालास्तथा जानुभिराहताः एतदर्थमयं प्राप्ते
वक्तुं मधुरपागिरा २३ नाम्नादधिमुखो नाम हरिः प्रख्यातविक्रमः दृष्टासीता
महाबाहो सोमि त्रेपश्यत त्वनः २४ अभिगम्य यथा सर्वे पिबन्ति मधुवानराः
न चाप्यदृष्टुं वेदेही विश्रुताः पुरुषर्षभ २५ वनं दत्तवरं दिब्यं धर्षयेयुर्वनो
कसः ततः प्रहृष्टो धर्मोत्तालक्ष्मणः सह राघवः २६ श्रुत्वा कर्णसुखावाणी सु
ग्रीववदनच्युता प्राहृष्यत भृशं रामो लक्ष्मणश्च महायशः २७ श्रुत्वा दधि
मुखस्येदं सुग्रीवस्तु प्रहृष्य च वनपालं पुनर्वाक्यं सुग्रीवः प्रत्यभाषत २८ प्री
तोस्मि सोम्य यद्रुक्तं वनं तैः कृतकर्मभिः २९ मर्षणीयं चेन्न च वेष्टितं कृतकर्मणां

विति

विदि ४

२९ गच्छ शीघ्रं मधुवनं संरक्षस्व त्वमेव हि शीघ्रं त्रेपश्य सर्वोत्तानह नू मत्स
मुखान् कपीन् दृष्ट्वा मिश्रीघ्नं हनु मत्स्रधानान् शरखाम् गान् स्तान् मृगराजदर्पा
न् द्रष्टुं कृतार्थान् सह राघवाभ्यां श्रोतुं च सीताधिगमे प्रयत्नं ३० प्रीतिस्फूर्ता
स्तौ संप्रहृष्टौ नथेव दृष्ट्वा सिद्धार्थौ वानरां जातुः अंगैः प्रहृष्टैः कार्यसिद्धिं तावा
को रासन्तामतिमालिनं नन्द ३१ इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे त्रिषष्ठितमः
सर्गः ६३ सुग्रीवेणैव मुक्तस्तु दृष्टो दधिमुखः कपिः राघवं लक्ष्मणं चैव सुग्री
वं चाभ्यवाहयत् १ सप्रणम्य च सुग्रीवं राघवौ च महाबलौ वानरैः सहितः शू
रेर्दिवमेवोत्पपान् २ सयथेवागतः पूर्वतयेव त्वरितो गतः निपत्य गगनाद् द्रमौ
तदनं प्रविवेश ह ३ सप्रविष्टो मधुवने ददर्श हरिपूथपान् विमहानुत्थितान्

पञ्चरा ४

रा सु
२७९

सर्वान्मेहमानान् नमधूदकं ४ सतानुपागमद्वारो बध्वाकपुलांजलिं उवा
चव चनंश्लक्ष्णं हितं हृषवदंगदं ५ सीम्परोषोनकर्तव्यो यदेभिरभिवारि
तः अज्ञानात् रक्षिभिः क्रोधाद्भवंतः प्रतिधर्षिताः श्रान्तो दूरादनुप्राप्तो भक्ष
यस्वस्वकमधु ६ युवराजस्त्वमीशश्च वनस्यास्य महाबल ७ मोक्ष्यात्पूर्वं
कृतो रोषस्तद्भवान्क्षंतुमर्हति यथैव हि पिता ते भूतपूर्वं हरिगणेश्वरः ८
तथा त्वमपि सुग्रीवो नान्यस्तु हरिस्तम आख्यातं हि मया गत्वा पितृव्यस्य तवान
द्य इहोपयानं सर्वेषां एतेषां वेन चारिणां सत्त्वादागमनं श्रुत्वा सहैभिर्हरियूथपैः
१० प्रहृष्टो नतुरुषो सीवनं श्रुत्वा प्रधर्षितं प्रहृष्टो मपि त्वत्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः
११ श्रीघ्नं प्रेषय सर्वोक्तानि तिहो वाच पार्थिवः श्रुत्वा दधिमुखस्य दंवचनं श्लक्ष्ण

२७९

मंगदः १२ अब्रवीत्तान् हरिश्चेष्टान् वाक्यं वाक्यविशारदः शंके श्रुतो यं वृतांतो रामे
ण हरियूथपाः १३ अयं च हर्षादाख्यातितेन जानामि हेतुना तत्क्षमं नेह न स्खानुं
कृते कार्ये परंतपाः १४ पीत्वा मधुयथा कामं विश्रान्ता वनचारिणः किं शेषगमनं त
त्र सुग्रीवो यत्र मे गुरुः १५ सर्वे यथा मां वक्ष्यन्ति समेत्य हरियूथपाः तथा स्मि क
र्तव्यं न व्यभवद्भिः परवानहं १६ नाज्ञापयितुमीशो हं युवराजोऽपि यद्यपि अयुक्तं रु
तकर्मणोऽयं धर्षयितुं रुषा १७ ब्रुवत श्रांगदस्येवं श्रुत्वा वचनमुत्तमं प्रहृष्टमन
सो वाक्यमिदं चूर्वं लोकसः १८ एवं वक्ष्यन्ति कोराज न प्रभुः सन् वानरर्षभ ऐश्वर्य
मदमतो हि सर्वो ह मिति मन्यते १९ तव चेदं सुसदं शं वाक्यं नान्यस्य कस्यचित् स
न्नतिर्हितवाख्याति भविष्यद्भु न योग्यता २० सर्ववयमपि प्राप्तास्तत्र गंतुं कृतक्षणाः

राम

२७२

वन्तः

सद्यत्र हरि वीराणां सुग्रीवः प्रभुरव्ययः २१ त्वया त्यक्तं ते हरि निर्नेव शक्यं पदा त्यद्वैक
चिन्तं तुं हरि श्रेष्ठमः सत्यमिदं तु ते २२ एवं तु वदतां तेषां मंगदः प्रत्यभाषत वाढ
गच्छामहं त्युक्ता उत्सृज्यमानमहीतलात् २३ उत्पन्नं नमनूत्येतुः सर्वं ते हरि यूथपाः कृ
त्वा काशानि राकाशं यंत्रोक्ति सादवाचलाः २४ तैंगदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरं
तैं वरं सहसोत्सृज्य वेगं वेगमाः २५ विनदन्तो महानादं घनावाते रिता यथा अंग
देसमनुप्राप्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः २६ उवाच शोकं संरतं संरामं कमललोचनं
समाश्रुमिहि भद्रं ते दृष्ट्वा देवी न संशयः २७ नागंतुमिह शक्यं ते रतीत समये रिह
अंगदस्य प्रहर्षाच्च ज्ञानामिषु भद्रं न २८ नमस्तकाशमागच्छेत्कृत्सेवि
निपातिते युवराजो महाबाहुः पूवतामंगदो वरः २९ यद्यप्यभूत्तत्कृत्यानामीदृ २७२

शस्यादुपक्रमः नवेत्सदी नवद नो भ्रात विपुलमानसः ३१ पितृपेतामहं चैतत्सर्व
केरभिरक्षितं नमेमधुवनं हन्यादहं पूवगे श्वरः ३२ कोसल्या सुप्रजारा म
समाश्रुमिह सुव्रत दृष्ट्वा देवी न संदेहो न चान्येन हनूमता ३३ न तस्य कर्मणो हेतुः
साधनेतद्विधो भवेत्तह नूमनीह सिद्धिश्च मतिश्च मति सत्तम ३४ अवसायश्च शो
र्यं च श्रुतं चपि प्रतिष्ठितं जाववा न्यत्र नेता स्यादंगदश्च हरीश्वरः ३४ हनूमां
श्राप्य धिक्ता नतत्र गतिरन्यथा मभ्रश्चिंता समायुक्तः संप्रत्यमित विक्रम ३५
यदा हिदं पितो दग्धाः संगताः काननौकसाः तेषां महतकार्याणामीदृशः स्या
दुपक्रमः ३६ वनमंगेन जानामिमधूनां नक्षणेन च नतः किल किला शहं शु
श्रावासन्तमवरे ३७ हनूमत्कर्महसानां नर्दतां काननौकसां किञ्चिंधामुपया

रसु.
२७३

तानांसिद्धिं कथयतामिव ३८ तत्तंश्रुत्वा निनाहंतं कपीनां कपिसत्तमः आयतां
चितलांगूलः सोभवद्दृष्टमानसः ३९ आजमुत्तेपिहरयोरामदर्शनकांक्षि
णाः अंगदं पुरतः कृत्वा हनूमंतं चवानरं ४० तैगदप्रमुखा वीराः महृषाश्च म
हान्विताः निपेतुर्हरिराजस्य समीपे राघवस्य च ४१ हनूमांश्च महाबाहुः प्र
णम्य शिरसात्ततः नियतामक्षतां देवी राघवाय न्यवेदयत् ४२ दृष्ट्वा देवी तिहनु
महृदनादमृतोपमं आकर्ण्य वचनं रामो हर्षमाप स लक्ष्मणः ४३ निश्चिन्तां र्थत
तत्तस्मिन् सुग्रीवं पवनात्मजे लक्ष्मणः प्रीतिमान् प्रीतो बहुमानादवैक्षत
४४ प्रीत्या च परमोपेतो राघवः परवीरहा बहुमानेन महता हनूमंतमवैक्षत
४५ इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकांडे चतुःषष्टितमः सर्गः ६४ ततः प्रस्रवणेनौ

लंजे गत्वा चित्रकाननं प्रणम्य शिरसामं लक्ष्मणं च महाबलं १ युवराजं पुरस्क
त्य सुग्रीवमभिवाद्य च प्रहृतिं यसीतायाः प्रवक्तुमुपचक्रमुः २ रावणांतः पुरतो
धेरक्षसी निश्चुतर्जनं रामे समनुरागं च यः श्रापिसमयः कृतः ३ एतदाख्याय
ते सर्वे हरयो रामसन्निधौ वैदेहीमक्षतां श्रुत्वा रामस्तत्तरमब्रवीत् ४ क्व सीता
वर्तते देवी कथंचमपि वर्तते एतन्मे सर्वमाख्यातं वैदेही प्रतिवानराः ५ राम
स्य गदितं श्रुत्वा हरयो रामसन्निधौ चोदयन्ति हनूमन्तं सीतावृत्तांतकोविदं ६
श्रुत्वा तु वचनेनैवां हनूमान्मारुतात्मजः प्रणम्य शिरसा देव्यं सीतायै नांदिशं प्र
ति ७ उवाच वाक्यं वाज्ञः सीतायादर्शनं यथा तमणिं कांचनं दिव्यं दीप्यमानं सते
जसा ८ इत्यारामाय हनुमान् ततः प्राञ्जलिं रज्रवीत् समुद्रं लंघयित्वा हंश

क

राम.
२०४

तयोजनमायतं ९ अगच्छं जानकीं सीतां मार्गमागोदितक्षया तत्रलंकेति
नगरीरावणस्य दुरात्मनः १० दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे तत्र सीता
मया दृष्टा रावणात्तः पुरे सती ११ सन्यस्त्ययि जीवन्ती रामा मनोरथं दृष्ट्वा
साराक्षसी मध्ये तर्जमाना मुहुर्मुहुः १२ राक्षसीभिर्विह्वलाभिराक्षिता प्रमदाव
नेतुः त्वमापद्यते देवी त्वया चारसुखो विना १३ रावणात्तः पुरे रुद्धा राक्षसीभिः
सुरक्षिता एकवेणाधरादीना त्वयि चिंता परायणा १४ अधः शय्याविवर्णीया
पद्मिनी वहि मोदये रावणा द्विनिवृत्तार्थमर्तव्यं न निश्चया १५ देवी कथं
चिकाकुत्सु त्वन्मार्गितामया रक्षाकुवंशविरव्यातिं शनैः कीर्तयतामया
१६ सामयान् शादूलविश्वासमुषपादिता ततः संभाषिता देवी सर्वमर्थे च

राम
२०४

दर्शिता १७ रामसुग्रीवसख्यं च श्रुत्वा हर्षमुपागता नियतः समुदाचारो भक्तिश्चा
स्पास्तया त्वयि १८ एवमयामहाभागा दृष्ट्वा जनकनंदिनी उग्रेण तपसा युक्ता
त्वद्भक्तपारघुनंदन १९ अनिज्ञानं च मे दत्तं यथा हतं तवांतिके चित्रकूटे महा
प्रातः वायसं प्रतिराघव २० विज्ञाप्य श्वनरव्याघ्रो रामो वायुसुत त्वया असितलेने
पथं हि दृष्टिमा माह जानकी २१ अयं वासो प्रदातव्यो यत्नसुपरिरक्षितः ब्रुवता
वचनान्येवं सुग्रीवः प्रोपश्यतः २२ एष चूडामणिः श्रीमान् मया ते परिरक्षितः स
नः शिलायास्तिलकं तस्मै रस्वेति चाब्रवीत् २३ एष निर्यातितः श्रीमान् मया ते वा
रिसंभवः एतं दृष्ट्वा प्रमोदिष्ये व्यसने त्वमिवानघ २४ जीवितंधारयिष्यामि मा
संदरशरथात्मजे ऊर्ध्वमासान्तजीवेयं रक्षसां वशमागता २५ इति मामब्र

रा. सु.
२७५

वी. सीता कृ. शोभी वरणि नीराव एतः पुरे रुद्रा मृगी वो सुहृदो चना २६ एतदे
वमया स्वातं सर्वे राघवयद्यथा सर्वथा सागरजले संतारः प्रविधीयतां २७ तो
जाताश्चासौ राजपुत्रौ विदित्वा तत्त्वा भित्तानं राघवाय प्रदाय देव्या चारव्यातं स
र्वमेवानुपूर्व्या द्वाचा संपूर्णं वायुपुत्रः शशंस २८ इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे
पंचषष्ठितमः सर्गः ६५ एवमुक्तो हनुमत्तारामो दशरथात्मजः तं मणिं हृदये कृत्वा
रुरोद सहलक्ष्मणः १ तंतुदृष्टुमणिश्रेष्ठं राघवः शोककशितः नेत्राभ्यामश्रुपू
र्णाभ्यां सुग्रीवमिदमब्रवीत् २ यथैव धेनुः स्तवति स्नेहाद्वत्सस्पवत्सलानि याम
मापि हृदयं मणिश्रेष्ठं स्पदर्शनात् ३ मणिरत्नमिदं तवैव देह्याः श्वशुरेण मे व
धूकाले यथा लब्धं अधिकं मूर्ध्नि शोभते ४ इदं हि जलसंभूतं मणिप्रवरमुत्तमं

२७५

यज्ञे परमतुष्टेन दत्तं शक्तेः णधीमता ५ इदं दृष्टुमणिश्रेष्ठं यथा तातस्य दर्शनं
अद्याप्यवगतं सोम्य वै देहस्य तथा विभोः ६ अयं हि शोभते तस्याः प्रियायामूर्ध्नि
मे मणिः अद्याप्यदर्शनेनाहं प्राप्तांतामिव चिंतये ७ किमाह सीता वैदेही ब्रू
हि सोम्य पुनः पुनः परासुमिव तोये न सिंचंती वाक्यवारिणा ८ इतस्तु किंदुः
खतरं यमिमं वारि संभव मणिं पश्या मिसोमि त्रैवैदेही मासं धरिष्य
ति क्षणं सोम्य न जीवेयं विना तामसिते क्षणा १० नय मामपि तं देशं यत्र दृष्ट्वा
मम प्रिया न तिष्ठेयं क्षणमपि प्रवृत्तिमुपलभ्य च ११ कथं मामम सुश्रोणी भीरुभी
रुः सती सदा नया वहानां द्यौराणां मध्ये तिष्ठति रक्षसां १२ शारदस्ति मिरोन्मु
क्तो नूनं च द्रव्यं बुद्धेः आहतं वदनं तस्या न विराजति रक्षसैः १३ किमाह सीता

प्रागते विना चिरं जीवति वैदेही यदि ५

रा. सु.
२७६

हनुमंत त्वत्तः कथयस्व मे एतेन खलु जीविष्ये नैष जेनातुरो यथा २४ मधुराम
धुरालापा किमाह मम भामिनी मद्विहीना वरारोहा हनुमन् कथयस्व मे दुःखा
दुःखतरं प्राप्य कथं जीवति जानकी २५ इत्यार्षे श्रीरामायणे सुंदरकांडे षष्ठित
मः सर्गः ६६ एवमुक्तु हनुमान राघवेण महात्मना सीताया भाषितं सर्वं न्यवे
दयत राघवे १ इदमुक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभ पूर्ववत्तमभिज्ञानं चित्रकू
टे यथा तथ सुखसुसा त्वया साहं जानकी पूर्वमुत्थिता वायसः सहसोत्पत्य वि
द्वहारत्नान्तरे ३ पर्यायेण प्रसुप्तस्त्वं देव्यं कै नरताम्रज पुनश्च किल पक्षी सदे
व्या जनयति व्यथा ४ ततः पुनरुपागम्य विद्वहारभृशं किल तत्तत्त्वं बोधितस्त
स्याः शोणिते तसमुक्षितः ५ वायसे न च तेनेव स ततं बाध्यमानया बोधितः कि

षट्

२७६